

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Διατομεακό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα: «Νεότερος και Σύγχρονος Κόσμος: Ιστορία,
Λαογραφία, Ανθρωπολογία»

Ειδίκευση: Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία

Γεώργιος Κ. Κασιφάρας

«Υπάτη Αρμοσσία Σμύρνης: Εξωτερική πολιτική και Διπλωματικές Εξελίξεις (1919)»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπων Καθηγητής:

Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης
Ελληνικής Ιστορίας (19ου-20ού αι.) στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Μέλη τής Εξεταστικής Επιτροπής:

Άννα Β. Μανδουλαρά, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας
(1821-1922) στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας
(1830-2000) στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2024

UNIVERSITY OF IOANNINA

SCHOOL OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF HISTORY AND ARCHAEOLOGY

Interdisciplinary Postgraduate Programme in Modern History, Folklore and
Anthropology

Specialisation: Modern and Contemporary History

Georgios C. Katsifaras

«High Commissioner of Greece at Smyrna: Foreign Policy and Diplomatic Affairs»

MASTER' S THESIS

Supervisor:

Nicolaos A. Anastasopoulos, Assistant Professor of Modern and Contemporary Greek
History (19th-20th c.), University of Ioannina

Members of the Examining Committee:

Anna V. Mandylara, Associate Professor of Modern Greek History (1821-1922),
University of Ioannina

Spyridon G. Ploumides, Professor of Modern and Contemporary Greek History
(1830-2000), National and Kapodistrian University of Athens

IOANNINA 2024

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική ή μερική ή περιληπτική, η μετάφραση ή η απόδοση κατά παράφρασιν, ή η διασκευή του περιεχομένου τής μεταπτυχιακής αυτής εργασίας με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογραφήσεως ή άλλον, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια τού συγγραφέως και λεπτομερή, δηλαδή πλήρη, παραπομπή στην έκδοση αυτή, όπως σαφώς περιγράφει ο Νόμος 2121/1993, και όλες οι αντίστοιχες οδηγίες και αποφάσεις τής Ευρωπαϊκής Ενώσεως και οι κανόνες τού Διεθνούς Δικαίου.

All rights reserved © Γεώργιος Κ. Κατσιφάρας

ΤΗΙ ΊΕΡΑΙ ΣΚΙΑΙ ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΦΙΛΗΜΕΝΟΥ ΕΜΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΚΙΤΣΙΚΗ

ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΕΛΑΧΙΣΤΟΝ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ

Ὁ ΣΥΓΓΡΑΨΑΣ

Ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις, ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀνάπαυσις τοῦ κεκοιμημένου
δούλου σου Δημητρίου, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν
ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ
καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο Α΄ - Η Διάσκεψη ειρήνης των Παρισίων 1919.....	12
Κεφάλαιο Β΄ - Η παραχώρηση τής Σμύρνης και το ζήτημα περί την κυριαρχία αυτής και τής Ζώνης Κατοχής.....	22
Κεφάλαιο Γ΄ - Ο πόλεμος τής προπαγάνδας.....	36
Κεφάλαιο Δ΄ - Διπλωματία δια τής Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής.....	48
Επίλογος – Συμπεράσματα.....	79
Βραχυγραφίες και εξήγηση σημείων.....	84
Βραχυγραφίες περιοδικών συγγραμμάτων και βιβλίων κτλ.....	85
Επεξήγηση παραπομπής στα αρχεία: <i>ΑΥΑΣ</i> και <i>ΑΕΒ</i>	86
Πηγές.....	87
Βιβλιογραφία.....	92
Περίληψη.....	97
Summary.....	98

Πρόλογος

Αυτή η διπλωματική εργασία ως υποκείμενο μελέτης έχει την Υπάτην Αρμοσσία Σμύρνης κατά το έτος 1919, και δὴ και μάλιστα το αδημοσίευτο μέρος του Αρχείου της το οποίον ἀπόκειται στα Αρχεία του ἐπὶ των Εξωτερικῶν Υπουργείου.¹ Για την συγγραφή, λοιπόν, αὐτῆς διέτριψα ἐπὶ σχεδόν ἓνα ολόκληρον ἔτος στα Αρχεία

¹ Ο Llewellyn Smith (1998: 377) αναφέρει χαρακτηριστικῶς περὶ τοῦ ἀρχείου: «These papers, which were brought out of Smyrna when the Greeks evacuated, are housed in the National Archives in the Academy of Athens. The papers give the impression of being incomplete, and there is very little written by Stergiadis himself.» [Μτφρ.: «Τα ἔγγραφα αὐτά, τα οποία μετεφέρθησαν ἀπὸ την Σμύρνη, ὅταν οἱ Ἕλληνες εγκατέλειπαν την πόλη, φυλάσσονται στα *Εθνικά Αρχεία στην Ακαδημία Αθηνῶν*. Τα ἔγγραφα αὐτά δίνουν την εντύπωση ὅτι εἶναι ἐλλιπῆ και ἐλάχιστα εἶναι γραμμένα ἀπὸ τον ἴδιο τον Στεργιάδη)]. Ἐνα μέρος τοῦ ἀρχείου ἀπόκειται σήμερα στα ΓΑΚ, ἄλλο μέρος εἰς ἄλλες θέσεις και το ὑπὸ ἐξέτασιν ἀρχεῖο στο Υπ.Εξ. Τουλάχιστον περὶ τοῦ εἰς την ΥΔΙΑ ἀποκειμένου ἀρχείου δεν ἰσχύουν τα εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Llewellyn Smith, καθὼς μεγάλο μέρος τοῦ ἀρχείου ἀποτελεῖται ἀπὸ ἰδιογράφους σημειώσεις τοῦ Αριστείδου Στεργιάδου. Διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης των χειρογράφων αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ο γραφεὺς των εἶναι εἰς και ο αὐτός, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος δύναται να εἶναι εἰ μὴ μόνον αὐτός ο Αριστείδης Στεργιάδης. Ἐπι παραδείγματι παραθέτουμε συγκριτικῶς ἀπόσπασμα μετὰ των διαφόρων γραφῶν ἐκ δύο χειρογράφων: το μεν τοῦ Αριστείδου Στεργιάδου (ΚΥ 29^η Αὐγούστου 1919), το δε τοῦ Συνταγματάρχου Μαζαράκη-Αινιάνος (ΚΥ 2.4,1 27^η/9^η Σεπτεμβρίου 1919), καθὼς σε σημεία η μεν διαφέρει ἐπι τῆς παραθέσεως τοῦ κειμένου που ἔκαμε ο δε. Οἱ εἰς ἕκαστον σημεῖο παρατηρούμενες διαφορές οφείλονται ὡς ἐπι το πολύ ἄλλες μεν σε κακή τοῦ χειρογράφου ἀνάγνωσιν παρά τοῦ Στεργιάδου, ἄλλες δε μάλλον σε ἐπιθυμία του πρὸς σύμπτυξιν των παρά τοῦ Μαζαράκη-Αινιάνος παρατεθειμένων πληροφοριῶν για οικονομία χώρου· τούτων μεν καταφαίνεται ἰχ. ὡς ἐκ τοῦ ἐξῆς: Χειρόγραφο Στεργιάδου: ἀπροκαταλήπτως μελετήσας || Χειρόγραφο Μαζαράκη-Αινιάνος: ἄνευ προκαταλήψεων μελετήσας, τούτων δε: Χειρόγραφο Στεργιάδου: Ἐπίσης ἀπεδείχθη ἀνακριβῆς κατηγορία εἰς ἣν ἐπιτροπὴ ἀπέδιδε σημασίαν περὶ σφαγῆς ὑπὸ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ὁμήρων Τούρκων κατὰ ὑποχώρησιν Ναζλῆ || Χειρόγραφο Μαζαράκη-Αινιάνος: Ἐπίσης κατηγορίαν ἣν ἐπιτροπὴ ἀπέδιδε σημασίαν σφαγῆς ὑπὸ Στρατοῦ ὁμήρων κατὰ ὑποχώρησιν Ναζλῆ ἀπεδείχθη διὰ μαρτύρων αὐτοπτῶν ὄχι ἀκριβῆς. Παραδείγματα ἔχουμε να καταλέξουμε πάμπολλα ἐκ τοῦ παρόντος ἐν λόγῳ ἀρχείου, ἀλλ' ὡς ἐπι το πλείστον ταῦτα δεν εἶναι οὔτε τόσο σημαντικά, ὥστε να ἐπιφέρουν παντελὴ ἀλλοίωση τοῦ περιεχομένου τῆς παρεχομένης πληροφορίας, οὔτε τοῦ καθ' ὅλου ἐξεταζομένου ἀρχείου. Ἄλλωστε ὅλα αὐτά δύνανται κάπως να συγχωρηθῶν, ἀν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν και η φύση αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀρχείου, ἀλλὰ και η περίοδος και το περιβάλλον κατὰ το οποίον συντασσόταν.

αυτού τού Υπουργείου. Επ' ολίγον διέτριψα και στα Γενικά Αρχεία τού Κράτους, όπου απόκειται άλλο μέρος τού Αρχείου τής Υπάτης Αρμοστίας.

Αγαθή τύχη ήθελε το υπό εξέτασιν αρχείο να μη έχει μελετηθεί από κανένα κατά τα παρελθόντα έτη, ώστε λοιπόν εδώ κατά το μάλλον δημοσιεύονται το πρώτον αρχείο, ως το πολύ απόρρητα έως πρότινος, εσχάτως αποκεχαρκτηρισμένα, περιλαμβάνοντα τηλεγραφήματα τής Υπάτης Αρμοστίας Σμύρνης πρὸς την Ελληνική Κυβέρνηση, τον Πρωθυπουργό, τις Ελληνικές Πρεσβείες τού Εξωτερικού, και πρὸς πρόσωπα υψηλόβαθμα των συμμάχων της Ελλάδος τα οποία διεδραμάτισαν εξέχον έργο κατά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο τού 1919-1922, κ.ά., πρὸς τούτοις τηλεγραφήματα πρὸς αυτήν ταύτη την Υπάτη Αρμοστία Σμύρνης. Προσέτι, το επ' εμοί, σημαντικώτατο μέρος τού αρχείου επέχουν οι επίσημες επιστολές τού Υπάτου Αρμοστού, Αριστείδου Στεργιάδου, πρὸς αξιωματικούς των συμμαχίδων Δυνάμεων, οι οποίοι διέμεναν κατά τα έτη εκείνα στην Σμύρνη και είχαν λόγο ως πρὸς την επιβολή τής τάξεως από μέρος τής Ελλάδος επί των κατειλημένων οθωμανικών εδαφών. Καθ' ἃ γνωρίζω η επιστολογραφία αυτή τού Στεργιάδου δεν έχει έως τώρα δημοσιευθεί. Ευελπιστώ ότι διά τής δημοσιεύσεώς της θα πλουτισθεί η γνώση μας ως πρὸς τα συμβεβηκότα της εποχής εκείνης, ου μὴν αλλά και ίσως δώσει μίαν νέαν ερμηνεία σ' αυτά.

Ως πρὸς την εκλογήν εκ τού Αρχείου, οφείλω να ομολογήσω ότι η αρχική πρόθεσή μου ήταν να μελετηθεί ολόκληρο, εν τέλει όμως αυτό κατέστη αδύνατον. Αφ' ενός μεν διότι η ύλη μόνον εκ των φακέλων τού 1919 ήταν τοσαύτη και τοιαύτη, ώστε μού επέτρεψε να έχω αρκετό υλικό πρὸς συγγραφήν της παρούσης εργασίας. Επί τέλους απεφασίσθη, μετά την σύμφωνον γνώμη του καθηγητού μου, κυρίου Νικολάου Αναστασοπούλου, να μελετηθούν μόνον οι φάκελοι του 1919. Αφ' ετέρου δε η πρόσβαση στο Αρχείο τού Υπουργείου τον πρώτο καιρό ήταν αρκετά δύσκολη, τούτο δ' ένεκα των τότε επιβεβλημένων περιοριστικών υγειονομικών μέτρων (2021), ως εκ τούτου η μελέτη ολοκλήρου τού Αρχείου ήταν πρακτικῶς αδύνατη.

Επί τής εκδόσεως των εγγράφων εκ τού Αρχείου: αυτά εκδίδονται παραλλάκτως, ενιαχού μόνον έχω διορθώσει ελάχιστα προφανή γραφικά αβλεπτήματα (οι διορθώσεις δεν δηλούνται στο κείμενο). Παρασημειωτέον ότι ο εκδίδων τοιαύτης φύσεως έγγραφα, επειδή τα πλείστα είναι χειρόγραφα, προς τη ιστορική τέχνη πρέπει να κατέχει και την κριτική τέχνη και την παλαιογραφική· ουχί

ολιγάκις προσκρούει σε χάσματα ή εσβεσμένα γράμματα τα οποία πρέπει σιωπηρώς να συμπληρώσει. Όσον αφορά στα δυσανάγνωστα σημεία των κειμένων όπου υπήρξε ανάγκη εντός αγκυλών εδηλώθη ότι είναι δυσανάγνωστον, ως επί το πολύ αφορά στις υπογραφές τον συντακτών και ολιγότερο στο κύριο σώμα τού κειμένου.

Οι ημερομηνίες αφορούν κατά μέγα μέρος στο Ιουλιανό ημερολόγιο, τού οποίου εγένετο χρήση από το Ελληνικό κράτος κατά την περίοδο εκείνη. Μάλιστα η υπό των Ελλήνων συντασσομένη αλληλογραφία φέρει μόνον την ένδειξη τού παλαιού ημερολογίου. Χρήση τού Γρηγοριανού ημερολογίου γίνεται ως επί το πλείστον από τους ξένους και μόνον εν τισι περιπτώσεσι στην μεταξύ Ελλήνων και ξένων αλληλογραφία σημειούται διπλή ημερομηνία (παλαιού και νέου ημερολογίου).

Εκ τής θέσεως ταύτης θέλω να ομολογήσω θερμάς χάριτας κατ'αρχάς στον αγαπητό φίλο και Διευθυντή τού Αρχείου τού Υπουργείου Εξωτερικών, κύριον Γεώργιον Πολυδωράκη, Εμπειρογνώμονα Πρεσβευτή-Σύμβουλο Β', Προϊστάμενο τής Υπηρεσίας Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου τού Υπουργείου Εξωτερικών, για την εν γένει βοήθειά του. Επίσης το προσωπικό τής ΥΔΙΑ, στην κυρίαν Χρυσούλα Κυμιωνή και στον κύριον Θανάση Προσηλιακό. Πρός τούτοις στην κυρίαν Αμαλία Γιαννακά, τού Τμήματος Επεξεργασίας Αρχείων, Ευρετηριάσεως Εθνικού Ευρετηρίου Αρχείων (Ε.Ε.Α.) και Ειδικών Ιστορικών Αρχείων, των Γενικών Αρχείων τού Κράτους, καθώς και στο προσωπικό τού Αναγνωστηρίου των ΓΑΚ, οι οποίοι πλειστάκις ήλθαν αρωγοί στην έρευνά μου. Ευχαριστίες και στον κύριον Θεοδόση Αγγ. Παπαδημητρόπουλο για τις εκ τής Γερμανικής μεταφράσεις. Επιπροσθέτως χάριτες οφείλονται εις τον δρ. Άγιν-Ιωάννην Κιτσίκη για την παρασχεθείσα βοήθειά του στην αναζήτηση βιβλίων τού αιμνήστου πατρός του. Θα ήμουν εντελώς αγνώμων αν δεν ομολογούσα χάριτας στον επιβλέποντα Καθηγητή μου, κύριον Νικόλαον Αναστασόπουλο, τον τείναντα αείποτε ευήκοον ούς πρός τις ερωτήσεις μου και τις παντοίεις απορίες μου, τις οποίες διά παντός προθυμότατα έλυε. Προσέτι χάριτας οφείλω στα μέλη τής Τριμελούς Επιτροπής, κυρίαν Άννα Μανδουλαρά, πάλαι ποτε καθηγήτριά μου στο μάθημα τής Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, και τον κύριον Σπυρίδωνα Γ. Πλουμίδα.

Περαίνων τον πρόλογο τής Διπλωματικής, λέγω ότι δια της παρούσης μελέτης αποδίδω τα διδασκάλια στον σοφώτατον διδάσκαλό μου, βαθύτατον γνώστην άμα τε τής Ιστορίας, και δή και μάλιστα τής Ελληνοτουρκικής, και της Γεωπολιτικής, αιδίμο

Δημήτρην Ν . Κιτσίκη (†2021), Ομότιμον Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο τής Οττάβας
τού Καναδά, Τακτικό Μέλος τής Βασιλικής Ακαδημείας τού Καναδά.

Εἴη αἰώνιος ἡ μνήμη Αὐτοῦ.

Ἐγγραφον Αθήνησι Σεπτεμβρίου ἀρχομένου τού 2022

Ἐκατόν ἔτη ἀπό τής Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς

Γεώργιος Κ. Κατσιφάρας

Εισαγωγή

Η ανά χείρας διπλωματική εργασία, υπό τον τίτλο «Υπάτη Αρμοστία Σμύρνης: Εξωτερική πολιτική και Διπλωματικές Εξελίξεις» διαρθρώνεται εις τέσσερα κεφάλαια και ένα διακριτό κεφάλαιο για τα συμπεράσματα τής μελέτης.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων του 1919, με σκοπό να γίνει αντιληπτό ποιες ήσαν οι προθέσεις των κυρίων συμμαχίδων δυνάμεων μετά την λήξη τού *Μεγάλου Πολέμου* για τον διαμοιρασμό στον χάρτη τής νέας καταστάσεως στην Ευρώπη και των κρισίμων εμπορικών και στρατιωτικών περασμάτων – Σουέζ, Ελληνοσπόντου, κττ. Εκτενής αναφορά γίνεται στα περίπυστα δεκατέσσερα σημεία τού Προέδρου των ΗΠΑ, Woodrow Wilson (Ουΐλσον), τα οποία θα επικαλούνται καθ' εκάστην είτε προς επίρρωσιν είτε προς απόρριψιν – νικητές και ηττημένοι – και εν πολλοίς επ' αυτού και ιδία τού 12^{ου} σημείου θα βασισθεί και ο Έλλην πρωθυπουργός στην εν Παρισίοις Διάσκεψη για να διεκδικήσει εδάφη στην Δυτική Μικράν Ασίαν. Όμως, όπως θα γίνει αντιληπτό από τα τεκμήρια και την εξιστόρηση, ο Πρόεδρος Ουΐλσον ουδέποτε ουδαμού ανεφέρθη εις τον όρον *αυτοδιάθεση*, αλλά βασική αρχή τής πολιτικής του ήτο η *αυτονομία* ή *αυτοκυβέρνηση*. Η παρανόηση αυτή τού λόγου και η παρανόησή του δεν έχει παύσει έως και την εποχή μας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται το ζήτημα περί την κυριαρχία τής Σμύρνης και τής Ζώνης Κατοχής αυτής. Ο Ελ. Βενιζέλος καίτοι έλαβε την εντολή για την απόβαση των Ελληνικών Στρατευμάτων στην Σμύρνη παρά τού Lloyd George (Λούδ Τζώρτζ), εν τούτοις δεν έδωκε την προσήκουσα προσοχή στο γεγονός ότι, κατ' αρχάς η εντολή αυτή είχε μόνον προσωρινό χαρακτήρα και επ' ουδενί εσήμαινε ότι η υπό κατάληψιν περιοχή περιήρχετο εις την κυριαρχία τού Ελληνικού Βασιλείου και επι πλέον οι περιστάσεις υπό τις οποίες εδόθη δεν εξετιμήθησαν ορθώς ως προς το πλήρες περιεχόμενό τους. Πιο συγκεκριμένα, η εντολή εδόθη, αφού μετά πολλών διαφωνιών συνήνεσαν οι Σύμμαχοι, υπό το κράτος τής ιταλικής προελάσεως στην Μικράν Ασία και την κατάληψη τής Σμύρνης υπο των Ιταλών, πράγμα που πλήν προελαυνόντων ουδείς άλλος επεθύμει ή επεδίωκε. Έτσι λοιπόν, το ζήτημα περί την κυριαρχία τής Ζώνης Κατοχής θα παραμένει αιωρούμενο και θα αναμοχλευθεί μόλις τον Νοέμβριου τού 1919, κατ'

αρχάς ως εν παρόδω εις επιστολήν του Georges Clemenceau (Ζώρζ Κλεμανσώ) περί της Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής και των γεγονότων των πρώτων ημερών μετά την απόβαση του Ελληνικού Στρατού (βλ. κεφάλαιο Β΄Δ΄). Το ζήτημα δεν θα λυθεί ακριβώς, αλλά μάλλον θα οριοθετηθεί με κάποιον τρόπον με την Συμφωνία των Σεβρών (1920).

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται, εν πρώτοις, αναφορά στην παγιωθείσα κατάσταση κατά τις πρώτες ημέρες Κατοχής σε σχέση με τα εδάφη τα οποία κατέλαβε ο Ελληνικός Στρατός ή έπρεπε να καταλάβει, ή έπρεπε να αποχωρήσει εξ αυτών κατά τα συμπεφωνηθέντα. Ο σκοπός της καταλήψεως των περιοχών αυτών δεν ήτο άλλος ει μη δια την προσπάθεια προφυλάξεως του χριστιανικού πληθυσμού από τις επιθέσεις που εδέχτο από τουρκικές - εθνικιστικές στρατιωτικές ομάδες, οργανωμένες ή ανοργάνωτες. Έπειτα αναπτύσσονται οι τεταμένες ελληνοϊταλικές σχέσεις, καθώς η ανησυχία για μετωπική σύγκρουση μεταξύ της Ελλάδος και της Ιταλίας ήτο αναμφιβόλως μεγάλη καθ' όλο το διάστημα του Ελληνοτουρκικού Πολέμου 1919-22. Η Ιταλία είχε ευθύς εξ αρχής επιδειξει τις διαθέσεις της έναντι της Ελληνικής Κατοχής και των συνακολούθων χειρισμών και μετήρητο διάφορους τρόπους για την επίτευξη των σκοπών της. Κατά τούτο εξιστορείται ο δια της προπαγάνδας πόλεμος που εμαίνετο εκατέρωθεν και συνέβαλε τα μέγιστα τόσο για την διαμόρφωση εντυπώσεων εις τον αντίπαλο, όσο και για την προκατάληψη πραγμάτων, γεγονότων και εντυπώσεων.

Στο επόμενο κεφάλαιο λόγος γίνεται για την Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή και την απολύτως συσχετισμένη διπλωματία που ανεπτύχθη εξ αιτίας αυτού ακριβώς του χειρισμού νομικού χαρακτήρος. Οι Μεγάλες και Συμμαχίδες της Ελλάδος δυνάμεις απεφάσισαν την 8^η/21^η Ιουλίου 1919 την σύσταση Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής με σκοπό της την διερεύνηση των γεγονότων της πρώτης ημέρας Κατοχής αλλά και των καταγγελομένων αυθαιρεσιών του Ελληνικού Στρατού μετά την άφιξή του στην Μικράν Ασία. Η σημασία αυτής έγκειται στο εξής γεγονός: ότι η ελληνική πλευρά ήτο πεπεισμένη πως απ' αυτήν θα προεξοφληθεί η ελληνική παρουσία στην Μικράν Ασία· γι' αυτό, όταν τα αποτελέσματα της Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής έγιναν γνωστά στους εμπλεκομένους και υπεδείκνυον την Ελλάδα ως υπαιτία των αιματηρών γεγονότων των πρώτων ημερών, η ελληνική πλευρά αντέδρασε τάχιιστα *όπως*

περισώση τὸ ἑλληνικὸν κῶρος, μια φράση που θα επαναληφθεί πλειστάκις από τα ελληνικά “χείλη” κάθε φορά που θα παρατηρούνται ἔκτροπα.

Η εργασία βασίζεται και γράφεται κυρίως επί τη βάσει των πηγών. Ως κυρία πηγή της έχει το αδημοσίευτο *Αρχείο τῆς Υπάτης Αρμοστίας Σμύρνης* που απόκειται στην Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου τού Υπουργείου Εξωτερικών. Επικουρικώς έγινε χρήση τού *Αρχείου Ελευθερίου Βενιζέλου* που απόκειται στο Μουσείο Μπενάκη. Η δευτερογενής βιβλιογραφία έρχεται για να τεκμηριώσει γεγονότα τα οποία δεν αναφέρονται στο χαρτώο υλικό των Αρχείων, αλλά πολλές φορές το Αρχείο επιβεβαιώνει τις πληροφορίες τῆς δευτερευούσης βιβλιογραφίας. Ο λόγος για τον οποίον ο γράφων εβασίσθη πρώτως και κυρίως επί τού *ΑΥΑΣ* ήτο ακριβώς να αναδείξει ὅλο αυτό το αδημοσίευτο υλικό, την σημασία του και πόσα ακόμη μπορεί να προσφέρει στην μελλοντική ιστορική έρευνα.

Κεφάλαιο Α΄

Η Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων 1919

Η Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων² συνήλθε στις 18 Ιουλίου 1919.³ Έργο της ήτο ο καθορισμός των όρων τής ειρήνης μετά την λήξη τού Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.⁴ Στην διάσκεψη αυτή εξέχον έργο είχε το λεγόμενο Συμβούλιο των Τεσσάρων, ή γνωστότερο κατά τη διάρκεια των εργασιών, ως *Big Four*.⁵ Απηρτίζετο από τους πρωθυπουργούς των νικητριών τού πολέμου δυνάμεων, ήτοι τον Lloyd George, πρωθυπουργό τής Μεγάλης Βρετανίας, τον Georges Clemenceau, πρωθυπουργό τής Γαλλίας, τον Vittorio Orlando, πρωθυπουργό τής Ιταλίας και τον Woodrow Wilson,

² Ενδεικτικώς βλ. για το θέμα MacMillan 2002: 26-35, ειδικότερον Temperley I 1920: 236-245.

³ Η ημερομηνία αυτή επελέγη επί σκοπώ, καθώς στις 18 Ιανουαρίου 1871 έγινε η ανακήρυξη τού Γουλιέλμου Α΄ βασιλέως τής Πρωσίας ως πρώτου Γερμανού αυτοκράτορος στην αίθουσα των κατόπτρων τού ανακτόρου των Βερσαλλιών (Goldstein 2002:9). Ομοίως ως ημέρα ιδρύσεως τού βασιλείου τής Πρωσίας θεωρείται η 18^η Ιανουαρίου 1701. Οι Γάλλοι μάλιστα προέκρινον τις Βερσαλλίες ως τόπο συναντήσεως τού ανωτάτου συμβουλίου τού πολέμου (Supreme War Cabinet), ώστε η πρωσσική κυριαρχία να συντριβεί εκεί όπου ιδρύθη (*USAW II* 1989: 70, Minutes of a Conference of the British, French, and Italian Governments, Held at the New Casino Hotel, Rapallo, on Wednesday, November 7, 1917, at 4 p. m.).

⁴ Οι πέντε μείζονες συνθήκες που ητοιμάσθησαν εις την διάσκεψη ειρήνης των Παρισίων ήσαν : α΄) η συνθήκη των Βερσαλλιών· υπεγράφη στις 28 Ιουνίου 1919 και αφορούσε στην Γερμανία. β΄) η συνθήκη τού αγίου Γερμανού· 1 Σεπτεμβρίου 1919, Αυστρία. γ΄) η συνθήκη τού Νειγύ· 27 Νοεμβρίου 1919, Βουλγαρία, δ) η συνθήκη τού Τριανόν· 4 Ιουνίου 1920, Ουγγαρία, ε΄) η συνθήκη των Σεβρών· 10 Αυγούστου 1920 – αναθεωρήθη με την συνθήκη τής Λωζάννης· 24 Ιουλίου 1923, Οθωμανική αυτοκρατορία/Τουρκική δημοκρατία. Μεταξύ των σημαντικωτέρων αποφάσεων υπήρξε αυτή περί ιδρύσεως τής Κοινωνίας των Εθνών (Société des Nations/League of Nations). Ιδρύθη στις 10 Ιανουαρίου 1920. Επίσης η ανάθεση των πρώην γερμανικών και οθωμανικών αποικιών και υπερποντίων εδαφών, ως επί το πολύ, στην Μεγάλη Βρετανία και την Γαλλία, ως εντολών. Ο W. Wilson επέτυχε να θέσει ως κεντρικό το ζήτημα τής Κοινωνίας των Εθνών (Laniol 2015: 94).

⁵ Βλ. MacMillan 2002: 273-278.

πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Αυτοί ήσαν, τουλάχιστον κατά τους πρώτους έξι μήνες των εργασιών τής διασκέψεως, οι ιθύνοντες των αποφάσεων.⁶

Μετά την ανακωχή τού Μούδρου (31 Οκτωβρίου 1918) και ιδιαίτερα μετά την ανακωχή τής Κομπιέν (11 Νοεμβρίου 1918) οι Γάλλοι επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο για την έναρξη των διεργασιών ειρήνης. Ήδη από τα μέσα Νοεμβρίου τού 1918 το γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών ητοίμασε ένα υπόμνημα για τον λόγο αυτό επί τη βάσει παλαιότερων συνεδρίων, όπως αυτού τής Βιέννης, των Παρισίων και τού Βερολίνου. Οι ίδιοι οι Γάλλοι επρωτοστάτησαν στην διοργάνωση ενός σχεδίου με περιορισμένο αριθμό πληρεξουσίων μεταξύ των νικητών και ηττημένων. Το έργο τής διασκέψεως αυτής θα ήτο διττόν. Αφ' ενός μεν να διευθετηθούν εν αυτώ *οι όροι που θα επεβάλλοντο υπό των νικητών επί των ηττημένων*, χωρίς να τους δοθεί η δυνατότης διαπραγματεύσεως, αλλά και να αποφασισθούν μελλοντικές νομικές διατάξεις και ιδιαίτατα εκείνες που αφορούσαν στην Κοινωνία των Εθνών (*DDF* 2014: 349, *Télégrammes* n°s 63225-6334; 4291-4300; 3830-3839. Paris, 27 novembre 1818).⁷ Προς τούτοις οι Γάλλοι δεν θεωρούσαν ότι ήσαν υποχρεωμένοι έναντι των Γερμανών να παρασκευάσουν ειρήνη επί των δεκατεσσάρων σημείων τού προέδρου Ουίλσονος, πράγμα το οποίον έκαμε τους Αμερικανούς να είναι επιφυλακτικοί έναντι των γαλλικών προτάσεων και επέμειναν στην συζήτηση (*open discussion*) με τις ηττημένες κεντρικές δυνάμεις (*FRUS* 1919 PPC I 1942: 358, Memorandum by Mr. D. H. Miller on Revised French Proposals of November 21, 1918).⁸

⁶ Για το έργο των εμπειρογνομόνων στην διάσκεψη βλ. Kitsikis 1972: *passim*, και Prott 2014: 727-750.

⁷ Η Γαλλία, εκπροσωπούμενη δια τού Κλεμανσώ, ήθελε να διασφαλισθεί έναντι τυχόν μελλουσών επιθέσεων τής Γερμανίας και ευελπιστούσε να διαμορφώσει ένα προστατευτικό ανάχωμα κατ'αυτής. Για την Βρετανία το πράγμα είχε κάπως διαφορετικά. Προσεπάθησε να αποκαταστήσει την ισορροπία δυνάμεων στην δυτική Ευρώπη, ούτως ώστε να αποκλίσει οιαδήποτε απειλή για την ασφάλειά της από ένα ισχυρό ευρωπαϊκό κράτος. Οι ΗΠΑ και ιδία ο Ουίλσον, ως εκπρόσωπός των, επεθύμει να διευθετηθεί η όλη κατάσταση επί τη βάσει των δεκατεσσάρων σημείων του. Η Ιταλία ως μη συνορεύουσα απ'ευθείας με την Γερμανία δεν είχε άμεσες φιλοδοξίες επ'αυτής, αλλ'αντιθέτως είχε πλείστες φιλοδοξίες στην Αδριατική θάλασσα και την ανατολική λεκάνη τής Μεσογείου (Goldstein 2002: 11).

⁸ Κατά την αμερικανική άποψη μόνο ένα επίσημο συνέδριο (*full congress*) ήτο δυνατόν να εξασφαλίσει την συζήτηση (*open discussion*) μεταξύ των κεντρικών δυνάμεων (*Mittelmächte*) και τής Triple-Entente για τις συνθήκες τής ειρήνης (Marston 1944: 40).

Ήδη με τηλεγράφημά του προς τον Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών, Robert Lansing, από τις 11 Νοεμβρίου 1918, ο Wilhelm Solf, τότε υπουργός εξωτερικών της Γερμανικής αυτοκρατορίας, ανέφερε ότι η γερμανική κυβέρνηση απευθύνθηκε στον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών με αίτημα την αποκατάσταση της ειρήνης, η οποία θα έπρεπε να είναι σύμφωνη με τις αρχές που *ανέκαθεν* υπεστήριζε ο πρόεδρος Ουίλσον. Σκοπό της θα είχε, έγραφε, μία δίκαια λύση επί όλων των αμφισβητούμενων ζητημάτων και την διαρκή συμφιλίωση των λαών. Συνεπλήρωνε ότι κατά τα λεγόμενα του Αμερικανού προέδρου ο Ουίλσον⁹ δεν ευρίσκετο σε πόλεμο με τον Γερμανικό λαό και ούτως δεν θα ενεπόδιζε την ειρηνική ανάπτυξή του. Σχετικά με τους όρους της ανακωχής εσχολίαζε ότι μετά πεντηκοντάμηνο αποκλεισμό της Γερμανίας, την παράδοση των μεταφορικών της μέσων και την συντήρηση των στρατευμάτων κατοχής, η επισιτιστική κατάσταση στην Γερμανία ήτο απελπιστική και εκινδύνευον από λιμό εκατομμύρια Γερμανοί (ADAP 1982: 9, 11 November 1918, 4069/D 917 171 Der Staatssekretär des Auswärtigen Amts Solf an den amerikanischen Außenminister Lansing). Ως εκ τούτου για τους Γερμανούς η έναρξη των ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων ήτο επιτακτική, διό και η γερμανική κυβέρνηση απετάθη στον Αμερικανό πρόεδρο Ουίλσονα για την έναρξη των εργασιών. Για την επιτάχυνση τού πράγματος προέτειναν, ως ενδεχόμενο, την σύναψη προκαταρκτικής ειρήνης. (ADAP 1982: 10, 12 November 1918, 4069/D 917 057-58 Der Staatssekretär des Auswärtigen Amts Solf an die Gesandtschaft in Bern). Ωστόσο, μετά την άφιξη τού προέδρου Ουίλσονος στην Ευρώπη, η προοπτική συνάψεως ταχέως προκαταρκτικής συνθήκης ειρήνης εξέλιπε (Laniol 2015: 93). Αξίζει να σημειωθεί ότι η αμερικανική άποψη, τουλάχιστον όπως την εξέφραζε ο David Hunter Miller, ήτο ότι η απόλυτος συμφωνία μεταξύ των συμμαχίδων και συνησπισμένων δυνάμεων, αποτελεί *ουσιώδη προϋπόθεση* (*essential prerequisite*) για την όλη διαδικασία τής συνθήκης ειρήνης (Marston 1944: 41).¹⁰

⁹ Βλ. και Snell 1954: 364-9.

¹⁰ Η προσπάθεια επιβολής των νικητών επί των ηττημένων τους διαφαίνεται απ'αρχής τής συνομολογήσεως των ανακωχών. Επί παραδείγματι όταν ο Lloyd George ενετάλη τον ναύαρχο Arthur Calthrope όπως αποκλείσει των διαπραγματεύσεων με την Οθωμανική αυτοκρατορία τον Γάλλο ναύαρχο Dominique Gauchet. Αυτά συνέβησαν εν τοις ορίοις των μεταξύ Αγγλων και Γάλλων διαμάχης για την διοίκηση τού συμμαχικού στόλου στο Αιγαίο (Helmreich 1974: 3). Ο Helmreich (1974:31^{εἰς} 12) ερμηνεύει το ειρηνέον γεγονός ως απόρροια τής μονομερούς ανακωχής που υπέγραψε η Γαλλία με την Βουλγαρία ενωρίτερον.

Ο Woodrow Wilson στην ομιλία επί των δεκατεσσάρων σημείων του *όπως ο κόσμος γίνεται πρόσφορος και ακίνδυνος διά το ζήν, ιδιαίτατα δι'εν έκαστον φιλείρηνο έθνος, καθ'ά και το Αμερικανικό Έθνος, που επιθυμεί να καθορίσει τους δικούς του θεσμούς, να ασφαλίσει την δικαιοσύνη και την συμπεριφορά εκ των άλλων εναντίον τής βίας και τής πλεονεξίας*, διεκήρυττεν ότι «Το πρόγραμμα τής παγκοσμίου ειρήνης, επομένως, είναι το πρόγραμμά μας. Και αυτό το πρόγραμμα, το μόνον ικανό πρόγραμμα, καθ'ά νομίζουμε, έχει ούτως»¹¹ [έπονται τα περίπυστα δεκατέσσαρα σημεία] (APUSA 1918: 5).¹²

¹¹ Πρωτότυπο: «The programme of the world's peace, therefore, is our programme; and that programme, the only possible programme, as we see it, is this:»

¹² Όσον αφορά εις τα ελληνικά αξία είχε το υπ'αριθμόν 12^{ον} άρθρο (σημείο), δι'ού εδηλούτο «The Turkish portion of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but the other nationalities which are now under Turkish rule should be assured an undoubted security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development, and the Dardanelles should be permanently opened as a free passage to the ships and commerce of all nations under international guarantees» (APUSA 1918: 7). Ουσιαστικώς η διάδοχος της Οθωμανικής πάλαι ποτέ αυτοκρατορίας Τουρκία θα απηρτίζετο εκ των μη κατειλημμένων εκείνης εδαφών (Smith 2016: 6). Επικαλούμενος το 12^{ον} τούτο άρθρο ο Βενιζέλος τον Φεβρουάριο τού 1919 στην Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων θα αξιώσει περιοχές τής Μικράς Ασίας να παραχωρηθούν στην Ελλάδα, υποστηρίζων ότι η πλειονότης των κατοίκων είναι Ελληνικής καταγωγής (Richter 2020: 69). Ο Βενιζέλος για την διεκδίκηση τής Σμύρνης και τού βιλαετίου τού Αϊδινίου εχρησιμοποίησε στοιχεία από απογραφή τού Οικουμενικού Πατριαρχείου, χρονολογουμένης από τού 1912. Οι Έλληνες στην περιοχή εκείνη ήσαν περίπου 800.000, οι Τούρκοι περίπου 1 εκατομμύριο και ακόμη υπήρχαν περί τις εκατό χιλιάδες Αρμενίων, Εβραίοι και πληθυσμοί άλλων εθνοτήτων σε μικρότερους πληθυσμούς. Ωστόσο, επειδή οι Έλληνες δεν υπερτερούσαν αριθμητικώς στην Ζώνη αυτή, ο Βενιζέλος συμπεριέλαβε στις απογραφές αυτές, για να ενισχύσει πληθυσμιακά την περιοχή, και τα νησιά Ίμβρο, Τένεδο, Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο, Ικαρία και τα Δωδεκάνησα όπου οι Έλληνες είχαν σαφώς αριθμητική υπεροχή, με το γενικό επιχείρημα ότι από οικονομικής και γεωγραφικής απόψεως τα νησιά αυτά αποτελούσαν μέρος της ηπειρωτικής Τουρκίας (Llewellyn Smith 1998: 73). Την εποχήν εκείνη περίπου το 45 τοίς εκατόν των Ελλήνων διεβίωνε έξω από τα όρια τού Βασιλείου τής Ελλάδος, εις μίαν έκταση που εξετείετο από την Χερσόνησο τού Αίμου και την νότιον Ρωσσία, την Μικράν Ασία· την Εγγύς Ανατολή και την Μέση Ανατολή έως και τα βόρεια παράλια τής Αφρικής· ήδη Έλληνες είχαν μεταναστεύσει στην Αμερικανική Ήπειρο, δημιουργώντας τους πρώτους πυρήνες τής Ελληνικής Ομογενείας (Σβολόπουλος 2019: 154-155 όπου και πληθυσμιακά στοιχεία). Επιπροσθέτως ως σημειωθεί ότι: οι Ηνωμένες Πολιτείες εθεώρουν ότι δεν έχουν ουδένα πραγματικό διαφέρον για τις εν Εγγύς Ανατολή υποθέσεις. Μάλιστα ο Ουίλσον ηρύσθη πληροφορίες για την σύνταξη τού παρόντος εν λόγω

Αυτά επί τής αρχής. Όμως ουδαμού εις το κείμενο των δεκατεσσάρων σημείων ο Ουίλσον ποιείται λόγον περί *αυτοδιαθέσεως*, ουδαμού τού κειμένου γίνεται λόγος περί τινος αρχής ότι ομάδες συνδεόμενες *κοινή γλώσση και καταγωγή* έχουν δικαίωμα στην πολιτική ή την εδαφική ανεξαρτησία. Ουδαμού του κειμένου εύρηται η λέξη «αυτοδιάθεση» («self-determination»)¹³ Η προαίρεση τού Ουίλσονος διεστρεβλώθη τοσούτον, ώστε πολλοίπίστευσαν ότι εις την μετά τον πόλεμον κατάσταση εξήρητο υπέρ πάσης άλλης πολιτικής μορφής το έθνος-κράτος. (Throntveit 2011: 445-6).

Εις τούτο εμπίπτει και η έννοια των *υπηκόων λαών*. Όρος που ανεφάνη κατά τις εν Παρισίοις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις, δι'ού εδηλούτο η κατάσταση των μετά την εποχή των αυτοκρατοριών λαών τής κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Οι λαοί αυτοί εταξινομήθησαν και τους απεδόθησαν πολιτικά χαρακτηριστικά σύμφωνα με συγκεκριμένες σχολές εθνικής πολιτικής γεωγραφίας (Smith 2016: 1).¹⁴

Βασική αρχή τής πολιτικής τού Ουίλσονος ήτο η αυτονομία (ή αυτοκυβέρνηση = self-government). Επίστευεν ότι η λειτουργία τής διεθνούς τάξεως των πραγμάτων εξηρτάτο από την οργάνωση τού έθνους. Δεν ώριζε ως *γένος* το *έθνος* (*nation*) νεμόμενο την γήν των πατέρων, *αλλ'* ως *λαό* (*people*) επιβάλλοντα επί τής πολιτείας τάξιν. Προς τούτω επειδή ενόμιζε ότι τα κράτη και οι κοινωνίες εξειλίχθησαν συστατικώς, ούτω πως εθεώρει ότι έκαστο *κράτος* είναι *έθνος-κράτος* (*nation-state*) (Throntveit 2011: 451). Αυτή η σκέψη του απεκρυσταλλούτο ήδη από την τελευταία δεκαετία τού 19^{ου} αιώνος στο έργο του *Ιστορία τού Αμερικανικού Λαού*, όπου εκθέτει τις απόψεις του για το πώς όσοι εγκατεστάθησαν ή εγενήθησαν στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής εθεώρουν εαυτούς ως μέρος ενός έθνους, ενός σώματος (πρβλ. «a nation knit and united for a common history of achievement»¹⁵ Wilson 1918: 30). Ωστόσο μεταξύ τής πολιτικής θεωρίας τού Ουίλσονος, περί επιτεύξεως τής

άρθρου εκ των αποτελεσμάτων τινος ερεύνης, που διενήργησε επιτροπή Αμερικανών εμπειρογνομόνων εξετάζουσα το πρόβλημα μιάς συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία κατά το 1917 (Helmreich 1974: 21, Kitsikis 1963: 53).

¹³ Ο Βενιζέλος για να θεμελιώσει τις *τολμηρές* προτάσεις του για τις εδαφικές διεκδικήσεις τής Ελλάδος επί τής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επεκαλείτο αυτήν την -δήθεν- αρχή περί τής «αυτοδιαθέσεως». (Σβολόπουλος 2019: 154).

¹⁴ Πρβλ. *FRUS* 1919 PPC I 1942: 52, The Inquiry — Memorandum Submitted December 22, 1917.

¹⁵ Μτφρ: ένα έθνος δεμένο και ηνωμένο για μια κοινή ιστορία επιτευγμάτων.

αυτονομίας από ομοιογενείς κοινωνίες, και τού ιστορικού παραδείγματος τής Αμερικής παρατηρείται αντίθεση (Gerstle 2009: 98).

Η βρετανική αντιπροσωπία ηγουμένου τού Lloyd George είχε αφιχθή εις Παρισίους από τον Νοέμβριο τού 1918. Για την βρετανική πολιτική ένα των σημαντικωτάτων ζητημάτων υπήρξε η προάσπιση των Ινδιών, δι'ό και ήτο όλως απαραίτητο να αποκτηθούν οπωσούν χερσαίες περιοχές και θαλάσσιες οδοί προς τις Ινδίες.¹⁶ Ως εκ τούτου ο πυρήν τής βρετανικής πολιτικής εθεμελιώθη έργω επί μιάς αυτοκρατορικής αντιλήψεως παλαισματος για την εξουσία (Helmreich 1974: 12). Μεγάλο ποσοστό τού πληθυσμού των Ινδιών απετελείτο - και νύν αποτελείται - από μουσουλμάνους,¹⁷ κατ'ακολουθίαν οι Ινδίες μπορούν να θεωρηθούν μέρος τού μουσουλμανικού κόσμου.¹⁸

Ο αυτοκράτωρ τής Γερμανίας, Γουλιέλμος Β', εις χειρόγραφον σημείωσή του επί τής ώας τηλεγραφήματος αποσταλέντος τη 30 Ιουνίου 1919 προς τον εν Αγία Πετρούπολει πρεσβευτή του, εσημειούτο «Unsere Consuln in Türkei und Indien, Agenten etc. müssen die ganze Mohammed Welt gegen dieses verhaßte, verlogene, gewissenlose Krämervolk zum wilden Aufstande entflammen; denn wenn wir uns verbluten sollen, dann soll England wenigstens Indien verlieren.»¹⁹ (DDK II 1921: 133,

¹⁶ Για το έργο αυτό ο Lloyd George προέκρινε την Ελλάδα, για την οποία διεπίστωνε ότι επί ένα και πλέον αιώνα παρέμενε μάλλον φιλική προς τής Μεγάλη Βρετανία, και οπωσδήποτε επιθυμούσε να διατηρεί -αναμιμνησκόμενη συμβεβηκότες ναυτικούς αποκλεισμούς-καλή σχέση με την μεγαλύτερα ναυτική δύναμη στην Μεσόγειο και τον κόσμο. Ο φόβος για διάπλουν των Ρώσων στην Μεσόγειο ήτο εναργής, και ευρισκόμενος, Λόυδ Τζώρτζ εν μεγάλη αμηχανία δια την προστασία των επικοινωνιών με τις βρετανικές Ινδίες, εσκέφθη ως εξής: πρέπει να τοποθετηθεί επι ενός σημείου σημαντικού ναυτικού πλεονεκτήματος (όπως λ.χ. η γραμμή Σμύρνης-Πειραιώς) μια χώρα τής οποίας η ευνοϊκή ουδετερότης, ή ακόμα και η συμμαχία, θα έκλινε, εν καιρώ πολέμου, σαφώς προς στην Μεγάλη Βρετανία (Nicolson 1934: 97).

¹⁷ Ειδικότερον για μουσουλμάνους των Ινδιών κατά τον Α' Π.Π. βλ. Begum 2019: 1-9

¹⁸ Η κυβέρνηση των Βρετανικών Ινδιών εφοβείτο ότι η Οθωμανική αυτοκρατορία είχε την δυνατότητα να προκαλέσει αναταραχές δια των Ινδών μουσουλμάνων μέσω τής πανισλαμικής προπαγάνδας (Lüdke 2005: 62-70). Διά ταύτα οι Βρεττανοί επεδείκνυον σπουδαίο διαφέρον για το μέλλον τής Οθωμανικής αυτοκρατορίας και τού Χαλιφάτου. Οι Οθωμανοί σουλτάνοι ήσαν εν ταυτώ και Χαλίφες (Νικολάου-Πατραγάς 2016: 164-77).

¹⁹ Μτφρ: Και οι σύμβουλοι στην Τουρκία και στις Ινδίες και τα ενεργούμενά μας θα πρέπει να αναφλέξουν ολόκληρο τον μωαμεθανικό κόσμο εναντίον αυτού τού μισητού, τού ψευδομένου, τού ασυνειδήτου λαού μακαάληδων σε μίαν αγρία αντίσταση, διότι εάν εμείς είναι να ματώσουμε,

Nr. 401 Der Botschafter in Petersburg an das Auswärtige Amt, Telef. Graf 1940: 445-6, Gehrke 1960: 1, Röhl 2017: 1140-1). Η αξίωση του Γερμανού αυτοκράτορος θα κορυφωθεί με την κήρυξη του *ιερού πολέμου (d jihad)* από το Χαλιφάτο στις 14 Νοεμβρίου 1914 (Thamm 2021: 9-12, για την οθωμανική κήρυξη του ιερού πολέμου βλ. Lewis 1977: 159-65, και Jung 2014: 247-65).²⁰ Σημειωθήτω ότι για την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της Γερμανικής αυτοκρατορίας οι Ινδίες αντιπροσώπουν το επίκεντρο της ανατολικής πολιτικής καθ'όλην την διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλ'όμως για τους Οθωμανούς οι Ινδίες δεν ήταν κύριος του πολέμου στόχος (Bihl 1992: 51).

Τα κύρια αιτήματα και αξιώσεις της βρετανικής αντιπροσωπίας συνεπτόχθησαν εις: α΄) την εδραίωση όσον ένεστι δυνατόν της βρετανικής ισχύος στην εγγύς ανατολή, β΄) την εξασθένηση της αναταγωνιστικής θέσεως της Γαλλίας, γ΄) την γνώμην ότι η κατά παράδοσιν πολιτική υποστηρίξεως της βρετανικής κυβερνήσεως προς την Οθωμανική αυτοκρατορία δεν ήρκει, ώστε να ικανοποιηθούν οι δύο πρώτες αξιώσεις (Helmreich 1974: 13). Αν και το Υπουργείο Εξωτερικών²¹ της Μεγάλης Βρετανίας εθεώρει ότι ήτο καλώς προητοιασμένο,²² με συζητήσεις για τους στόχους του πολέμου, που πήγαιναν πίσω στο 1916,²³ για την Διάσκεψη των Παρισίων, εν τούτοις παρεγνώρισθη από τον ίδιο τον Lloyd George (Dockrill & Steiner 1980: 55). Τούτο συνέβη καθώς ο Lloyd George διετίθετο εναντίως του υπουργείου εξωτερικών, γνωστού όντως τότε γεγονότος, και κατ'ακολουθίαν δεν θα τού επέτρεπε να διαδραματίσει σπουδαίο έργο σε μία τέτοια σημαντική περίσταση (Sharp 2001: 37).

τότε πρέπει και η Αγγλία τουλάχιστον να απολέσει τις Ινδίες. [Δυστυχώς ο Γουλιέλμος Β΄ δεν έζησε τόσον, ώστε να δεί την απώλεια των Ινδιών.]

²⁰ Μετά την είσοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στον πόλεμο οι μουσουλμάνοι των Ινδιών ευρέθησαν εν χαλεπή περιστάσει, μεταξύ της πίστεως εις τον σουλτάνο και χαλίφη και εις τον βασιλέα και αυτοκράτορα των Ινδιών (Budheswar 1996: 15 κε).

²¹ Βλ. και Dockrill 1980: 665-72.

²² Ειδικώτερον βλ. Goldstein 1991: 90-120.

²³ Το Υπουργείο Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας είχε επικεντρωθή στην αναζήτηση μιάς ξεχωριστής συνθήκης με την Γερμανία (Lowe & Dockrill 1972: 234-274). Ήδη από το 1915 και οι Γερμανοί προσπαθούσαν να συνάψουν ξεχωριστές συνθήκες ειρήνης τόσο με την Γαλλία όσο και με την Ρωσία, πράγμα που δεν καρποφόρησε. Ως αποτέλεσμα αυτού εδημιουργήσαν διάφορες πολιτικές κρίσεις περισσότερο ή λιγότερο σοβαρές κατά το 1917 (βλ αναλυτικώς Farrar 1976: 51-76).

Για τον Lloyd George η διάλυση τής Οθωμανικής αυτοκρατορίας θα εξυπηρετούσε τα αυτοκρατορικά συμφέροντα τής Μεγάλης Βρετανίας. Επίσης όσον αφορά στην Γερμανία, ήθελε να συσταλεί η ισχύς της, αλλά όχι να εκμηδενισθεί, και ακόμη, ει δυνατόν, να συνεργάζεται με την Μεγάλη Βρετανία (Fry 1977: 245), καθώς έτσι θα εξυπηρετείτο η ισορροπία δυνάμεων στην ηπειρωτική Ευρώπη και θα διεφυλάττετο η βρετανική ασφάλεια (War Council, 19 March 1915, Cab 42/2/14). Το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετώπισε ο Lloyd George ήτο η ταχεία συρρίκνωση τής στρατιωτικής βρετανικής ισχύος και τής οικονομικής της (Dockrill & Steiner 1980:77, βλ. και Gallagher 1981: 355-68). Οι Βρεττανοί φαίνεται να υπετίμησαν την αμερικανική παρουσία και την νέα των θέση στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, καθώς εθεώρησαν ότι οι ΗΠΑ δεν θα ελάμβανον ποτέ θέση ανταγωνιστική προς τα συμφέροντά των, όπως η Γαλλία (Helmreich 1974: 14).

Η Γαλλία λόγω τής εισβολής τής Γερμανίας είχε βιώσει διαφορετικά αυτόν τον μεγάλο πόλεμο. Μεγάλο τμήμα στα ανατολικά της είχε καταστροφή και οι ζημιές εκ τού πολέμου ήσαν τεράστιες, τόσο σε ανθρώπους, όσο και σε υλικά. Ως εκ τούτου έκειτο εχθρικότατα προς την Γερμανία, αλλά και ένεκα τού παλαιού Γαλλοπρωσσικού πολέμου. Ήθελε να τιμωρήσει την Γερμανία και να την αποδυναμώσει δια παντός. Προς τούτους ήθελε να διασφαλίσει νέες αποικίες επί ζημία των ηττημένων και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις μιάς μονίμου ασφαλείας στην Ευρώπη, και δή και μάλιστα μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας, από μία τυχόν γερμανική απειλή.

Οι Γάλλοι στην Διάσκεψη των Παρισίων διεξεδίκησαν εδαφικώς την Συρία, την Κιλικία, τον Λίβανο και την Παλαιστίνη.²⁴ Κυρία πίστη τού Georges Clemenceau κατά τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις ήτο ότι η Γερμανία θα έπρεπε να παραμείνει οικονομικώς αδύναμη, και υπήρξε επιφυλακτικός ως προς τους συμμάχους του επειδή ήτο βέβαιος ότι ηδύναντο ανά πάσαν στιγμήν να εγκαταλείψουν την Γαλλία. Για τον Κλεμανσώ και κατ'επέκτασιν την γαλλική πολιτική το Ελληνικό ζήτημα εθεωρείτο περιθωριακό σε σχέση με το ζήτημα τής Γερμανίας, των αποικιών κττ, ως εκ τούτου δεν θα καταναλίσκετο φαιά ουσία από γαλλικής πλευράς για το Ελληνικό ζήτημα (Llewellyn Smith 1998: 66).

²⁴ Για την γαλλική παρουσία στην Συρία και τον Λίβανο πρό τού Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου βλ. ενδεικτικώς Shorrock 1972: 293-303.

Ως μέλος των ηνωμένων και συνησπισμένων συμμάχων και νικήτρια τού πολέμου έλαβε μέρος στην Διάσκεψη των Παρισίων η Ιταλία, τής οποίας εκπρόσωποι υπήρξαν ο Ιταλός πρωθυπουργός, Vittorio Orlando και ο Ιταλός Υπουργός Εξωτερικών, βαρόνος Sidney Sonnino. Η Ιταλία είχε εισέλθει στον πόλεμο κατά το 1915, αμφιταλαντευομένη για την συμμετοχή της ή την αποχή της. Στα πεδία των μαχών δεν έδειξε ιδιαίτερα αποτελέσματα και ως ακολούθως οι ετέροι σύμμαχοι της ευρέθησαν εν αμηχανία προ των διεκδικήσεών της. Ο μεν Ορλάνδο ητήσατο το Φίουμε, ο δε Σοννίνο την πρώην αυστροουγγρική επαρχία τής Δαλματίας. Εν τέλει η Ιταλία δεν έλαβε καμμία από τις δύο διεκδικήσεις της, πλήν ή ολίγα εδάφη, πράγμα που εθεωρήθη ως εθνική ταπείνωση. Δια ταύτα απεχώρησε των διαπραγματεύσεων κατ' Απρίλιον τού 1919.

Στην Διάσκεψη αυτή των Παρισίων έλαβε μέρος, ως νικήτρια τού πολέμου, και η Ελλάς.²⁵ Εισήλθε παρά το πλευρό τής Entente τον Νοέμβριο τού 1916 κατόπιν σφοδράς διαφωνίας τού βασιλέως των Ελλήνων, Κωνσταντίνου Α', και τού τότε πρωθυπουργού, Ελευθερίου Βενιζέλου. Η σφοδρά αυτή -και ένοπλος- σύγκρουση, γνωστή ως Εθνικός Διχασμός, έφερε στα πρόθυρα εμφυλίου πολέμου την χώρα.²⁶ Ο μεν βασιλεύς Κωνσταντίνος Α' επεθύμει την ουδετερότητα, δηλαδή την μη συμμετοχή τής Ελλάδος στον πόλεμο, πράγμα που θα έδινε μία σαφώς πλεονεκτική θέση στους εχθρούς τής Entente, ήτοι Αυστριακούς, Βουλγάρους και Οθωμανούς, στο βαλκανικό θέατρο των επιχειρήσεων.²⁷ Ο δε Βενιζέλος ήθελε την συμμετοχή τής Ελλάδος εμπράκτως στον πόλεμο παρά το πλευρό τής Εγκαρδίου Συνεννοήσεως προσβλέπων εις εδαφικά ανταλλάγματα μετά την, όπως επίστευε, νίκη αυτής επί τής Τριπλής Συμμαχίας.

Εν τέλει η Ελλάς εισήλθε στον πόλεμο κατόπιν στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Θεσσαλονίκη, γνωστού ως *Κινήματος τής Έθνικης Αμόνης*, που υπεστήριζε την

²⁵ Σχετικά με τα αρχεία τού ελληνικού υπουργείου εξωτερικών για τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις 1919-1923 βλ. Polydorakis 2021: 237-244.

²⁶ Ριζάς 2019: passim.

²⁷ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η γνώμη καθ' ην αν η Οθωμανική αυτοκρατορία θα μπορούσε να είχε παραμείνει ουδέτερη στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αν και δεν υπήρχε τέτοια πρόθεση, δεδομένης της πραγματικής ισχύος της το 1914, θα είχε γνώρισε την μοίρα τής Ελλάδος, η οποία, αν και προσεπάθησε να παραμείνει ουδέτερη κατά την πολιτική τού βασιλέως Κωνσταντίνου Β', παρασύρθηκε στον πόλεμο, πράγμα που επεδίωξε η βενιζελική πολιτική (Kitsikis 1988: 51).

βενιζελική υπέρ της εισόδου εις τον πόλεμο αντίληψη. Αλλ'όμως οι πραξικοπηματίες επεκράτησαν μόνον στην βόρειο Ελλάδα και η νόμω νόμιμος κυβέρνηση υπό τον βασιλέα Κωνσταντίνο Α΄ επεκράτει στην υπόλοιπη Ελλάδα. Για να “αντιμετωπισθεί” η ανωμαλία αυτή και να εισέλθη πλήρως η Ελλάς στον πόλεμο, οι σύμμαχοι των *Άμυντιών*, Βρεττανοί και Γάλλοι, αποκλείοντες ναυτικώς τας Αθήνας και αναγνωρίζοντες ως επίσημο κυβέρνηση τής χώρας εκείνη υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο υπεχρέωσαν τον βασιλέα Κωνσταντίνο Α΄ εις παραίτησιν και υπερορίαν. Ο βασιλεύς ουδέποτε παρητήθη επισήμως, αλλ'άφησε ως τοποτηρητή τού θρόνου του τον δευτερότοκο υιό του, πρίγκιπα Αλέξανδρο, ο οποίος *έβασίλευσεν άντι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*.²⁸

Στην διάσκεψη ο Βενιζέλος διεξεδίκησε εδάφη τής Οθωμανικής αυτοκρατορίας, την Βόρειο Ήπειρο, την Θράκη και την Δυτική Μικρά Ασία και την Κύπρο (Μαρκεζίνης Δ΄ 1966: 280). Εν τέλει έλαβε την ανατολική Θράκη και μία Ζώνη Κατοχής στο βιλαέτι τού Αϊδινίου με πρωτεύουσα την Σμύρνη. Στην τελευταία η Ελλάς εκλήθη να επιβάλει την τάξιν και μετά πέντε έτη είτε δια ψηφίσματος τού τοπικού κοινοβουλίου και αιτήσεως στην Κοινωνία των Εθνών είτε δια δημοψηφίσματος οι κάτοικοι τής Ζώνης αυτής θα απεφάσιζον για την προσάρτησή της ή όχι στο Βασίλειο τής Ελλάδος. Μεταξύ των άλλων διεξεδίκησε την περιοχή τής Βορείου Ηπείρου, την οποίαν και δεν έλαβε καθώς αυτή προσηρτήθη στο υπό ίδρυσιν κράτος τής Αλβανίας. Πρόθυμος αρωγός στα σχέδιά του υπήρχε ο πρωθυπουργός τής Μεγάλης Βρετανίας. Τούτο όχι μόνο γιατί ο George Lloyd εθαύμαζε μεγάλως τον

²⁸ Το φαινόμενο τής «γερμανοφιλίας» τού Βασιλέως Κωνσταντίνου Α΄ δεν είναι ίδιον των ελληνικών πολιτικών πραγμάτων, αλλά παρατηρείται και στους ηγεμόνες των άλλων βαλκανικών χωρών, Βουλγαρίας και Ρουμανίας. Τούτο κατά μίαν εξήγηση οφείλεται στην δυναστική εθνική καταγωγή ενός εκάστου αυτών. Πάντες ούτοι προήρχοντο εκ δυναστειών ελασσόνων Γερμανών υποκυράνων ή βασιλίσκων (=princling), δηλ. ηγεμόνων μικρών κρατών τού γερμανικού χώρου (βλ. «Πλουμίδης 2020: 121-8). Η άποψη αυτή δεν μπορεί να ευσταθεί απολύτως, επειδή όλοι οι ευρωπαϊκοί βασιλικοί οίκοι είχαν συγγένεια με γερμανικούς βασιλικούς οίκους. Ας μη λησμονείται ότι το 1917, υπήρξε μία ριζοσπαστική και σημαντικότεατη αλλαγή στο status quo της βασιλικής βρετανικής οικογένειας, όταν ο Βασιλεύς τής Μεγάλης Βρετανίας Γεώργιος Ε΄ υιοθέτησε το επώνυμο Ουίνδσφωρ, όχι μόνο ως όνομα του Οίκου ή της δυναστείας του, αλλά και ως επώνυμο της οικογενείας του.

Βενιζέλο,²⁹ αλλά και γιατί στην Ελλάδα είδε την δύναμη εκείνη που ημπορούσε να περιστείλει την δύναμη τής Οθωμανικής αυτοκρατορίας στην περιοχή, εξυπηρετώντας έτσι τα βρετανικά συμφέροντα στην ευρύτερα περιοχή τής εγγύς Ανατολής και τής ανατολικής λεκάνης τής Μεσογείου. Για τον λόγο αυτό ο Lloyd George προσέφερε στην Ελλάδα τόσο διπλωματική, όσο υλική και οικονομική υποστήριξη εις αντάλλαγμα την συνεχιζόμενη φιλοπολεμική στάση και περαιτέρω επέκταση τής Ελλάδος στην Ανατολή. Κατ'ουσίαν επεθάρρυνε και επέτρεψε την Ελληνική προέλαση (Macarthur-Seal 2013: 708). Θεωρούσε την Ελλάδα ως ανεκτίμητο σύμμαχο συνδεδεμένο με την Βρετανία δια δεσμών φιλίας και κοινών συμφερόντων (Friedman 2017: 27).

²⁹ Πρβλ. τα υπ'αυτού γεγραμμένα: «He was the greatest statesman Greece had thrown up since the days of Pericles. His influence in Greece at that time was paramount. His achievements in the Cretan rebellion against the Turk, his brilliant oratorical gifts, his achievements as a reformer, and his magnetic personality, gave him a greater hold upon the Greek people than that possessed by any other politician, or even by the monarch himself» (Lloyd George 1938: 1204).

Κεφάλαιο Β΄

Η παραχώρηση τής Σμύρνης και το ζήτημα περί την κυριαρχία αυτής και τής Ζώνης Κατοχής

« Μαΐου 6 (ν.ή.) ό κ. Lloyd George κατά τας 2 μ.μ. με είδοποίησε τηλεφωνικῶς ότι έπιθυμεϊ νά με ἴδη έν τέταρτον τής ώρας πρὸ τῶν 3 εἰς τὸ Quai d'Orsay, ὅπου θά εἰναι ἡ γενική συνεδρίασις τής Συνδιασκέψεως διὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν ὄρων τής εἰρήνης μετὰ τής Γερμανίας καὶ τὴν ἔγκρισιν αὐτῶν.

Ὅλίγα λεπτὰ μετὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰς τὸ Quai d'Orsay ἔφθασεν ὁ L. George καὶ πλησιάσας μ'ἔρωτᾷ:

- Ἔχετε διαθέσιμον στρατόν;
- Ἔχομεν. Περὶ τίνος πρόκειται;
- Ἀπεφασίσαμεν σήμερον μετὰ τοῦ Προέδρου Οὐίλσονος καὶ τοῦ κ. Κλεμανσῶ ὅτι δέον νά καταλάβητε τὴν Σμύρνην.
- Εἴμεθα ἔτοιμοι » (Βενιζέλος 1979²: 49).³⁰

Ἔτσι ακριβῶς καταγράφει ο Ελευθέριος Βενιζέλος σε ιδιόγραφο ημερολόγιό του πως ἔλαβε παρά τού Lloyd George τὴν εντολή για τὴν αποβίβαση ελληλικῶν στρατευμάτων στην Σμύρνη. Ἔτσι, λοιπόν, ξεκίνησε καὶ ο μαραθῶνιος τής Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας καὶ τού Ἑλληνοτουρκικοῦ Πολέμου 1919-1922, για τὴν ολοκλήρωση τής Μεγάλης Ἰδέας.³¹

³⁰ Η απόφαση εἶχε αποφασισθῆ ενωρίτερον τὴν ἰδίᾳ ἡμέρα σε συνάντηση τῶν Τριῶν (Λόυδ Τζώρτζ, Κλεμανσῶ, Οὐίλσονος) με σκοπὸ νά εμποδισθῶν οἱ Ἰταλοὶ ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τετελεσμένου γεγονότος στην Μικρὰ Ἀσία. Χαρακτηριστικῶς ο Κλεμανσῶ ἠρώτησε τὸν Τζώρτζ Λόυδ αν πρέπει νά ενημερωθῶν οἱ Ἰταλοὶ για τὴν αποφασὴ τους αὐτῆ , ἤτοι νά αποβιβάσουν οἱ Ἕλληνες στρατεύματα στην Σμύρνη. Η ἀπάντησή του ἦτο: «Ce n'est pas mon avis.» [Μτφρ. = Κατ'εμὴν γνώμην, ὄχι.] (Mantoux 1955: 499)

³¹ Το ενδιαφέρον για τὴν Μικρὰ Ἀσία δεν προέκυψε ἀπ'ευθείας ἐξ ἐπισήμου πολιτικῆς, ἀλλ'αντιθέτως ἤρχισε ἐξ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας στα τέλη του 19^{ου} αἰῶνος. Μέχρι τής εποχῆς

Με την αποδοχή από μέρους τού πρωθυπουργού τής προτάσεως των Τριών για αποβίβαση στην Σμύρνη, η Ελλάς εφεφορτίσθη με την επιβολή τής τάξεως και την τήρησή της στην Σμύρνη και την περίξ περιοχή εν ονόματι των συμμάχων της. Προς τούτοις δέον να υπομνησθεί ότι κάπως έτσι θεωρούσε ο Βενιζέλος αλλά και μείζων μερίδα των πολιτικών και πολιτών τής εποχής ότι θα προπαρασκευάζετο *ή όδοσ δια τής έντολης αύτης και ή τελική επίδικαση τής περιοχής στην Έλλάδα* (Σβολόπουλος 2009: 25).

Υποστηρίζεται ότι η θετική απόκριση στην παραχώρηση αυτή από πλευράς τού Βενιζέλου έγινε επειδή αυτός έκρινε πως δεν θα επανεμφανίζετο τοιαύτη συγκυρία εις το εγγύς μέλλον. Ωστόσο η απόφασή του αυτή πρέπει να αποτιμηθεί επί τη βάσει τού εξής γεγονότος: ηδράζετο όχι μόνον στις ρητώς εκπεφρασμένες εδαφικές διεκδικήσεις τής Ελλάδος στην Μικράν Ασία, αλλά και στην από μακρού χρόνου ωρίμαση τής απόψεως αυτής στην πολιτική του σκέψη (Σβολόπουλος 2009: 49).

Άλλη απόψη (Πλουμίδης 2016: *passim*) θεωρεί ότι η εμπλοκή τής Ελλάδος στο μικρασιατικό ζήτημα δεν είναι η απόληξη μιάς μακράς πολιτικής διαδικασίας, όπως συνέβη στην περίπτωση των άλλων *αλυτρώτων* χωρών, αλλά ότι ήταν το αποτέλεσμα τού *πρωτοφανούς* ανθελληνικού διωγμού, τον οποίον εξαπέλυσε η κυβέρνηση των Νεοτούρκων κατά την άνοιξη και το θέρος τού 1914.

Με την έναρξη τού Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την ενεργό συμμετοχή τής Οθωμανικής αυτοκρατορίας και κατόπιν μετά την λήξη τού Μεγάλου Πολέμου και την επερχομένη διάλυσή της ανεφάνη ένα μεγάλο κενό ισχύος που θα εδημιουργείτο μετά την περιστολήν της στην περιοχή τής ανατολικής Μεσογείου. Το πράγμα ενδιέφερε τα μέγιστα την βρετανική πολιτική η οποία ήθελε να διαφυλάξει τα συμφέροντά της στην περιοχή εκείνη, αλλά και την επικοινωνία με τις ανατολικές αποικίες της. Το κενό αυτό θεωρήθηκε ότι μπορεί να καταλάβει η Ελλάς και έτσι, μεταμορφούμενη σε μία περιφερειακή δύναμη, να επαναφέρει την γεωπολιτική ισχύ στην περιοχή. Ήδη από το 1917 εντός τού βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών είχε συσταθεί μία ομάδα, η οποία αργότερα θα διαδραματίσει εξέχον έργο στις ελληνικές διαπραγματεύσεις και εν γένει στα ελληνικά πράγματα, που επιθυμούσε να μεταβάλει την Ελλάδα σε περιφερειακή δύναμη και κατ'εξοχήν σε αντιπρόσωπο των βρετανικών συμφερόντων

εκείνης η περιοχή παρέμενε τρόπον τινά άγνωστος στα ελλαδικά πράγματα. (Βλ. «Πλουμίδης 2020: 181-185, Πλουμίδης 2020³: 65-83).

στην περιοχή εκείνη αντικαθιστούσα δια παντός τους Τούρκους εκεί (Jensen 1979: 553).³² Άμα τη λήξει τού πολέμου, η ομάδα αυτή που απετελείτο μεταξύ άλλων από τον Sir Eyre Crowe, τον Allen Leeper, τον Harold Nicolson και τον Arnold Toynbee επέσαν, όσο ευρίσκετο στην εξουσία ο Ελευθέριος Βενιζέλος, για την δημιουργία μιάς βρεττανοελληνικής συμμαχίας, όπου η νέα Μεγάλη Ελλάς θα ήτο σύμμαχος τής Μεγάλης Βρετανίας στην ανατολική Μεσόγειο (Goldstein 1989: 339).

Η παραχώρηση τής Σμύρνης στην Ελλάδα δεν είχε προειληφθή ούτε προσυμφωνηθή. Αντιθέτως την περιοχή αυτή είχαν υποσχεθή οι δυνάμεις τής Αντάντ στην Ιταλία με σκοπό να την εξωθήσουν παρά το πλευρόν τους στον πόλεμο κατά των Κεντρικών Δυνάμεων. Για τον λόγο αυτό υπέγραψαν μυστικώς στο Λονδίνο μία συμφωνία στις 26 Απριλίου 1916, με συμβαλλόμενα μέρη την Γαλλία, την Ρωσία, την Μεγάλη Βρετανία και την Ιταλία. Το περιεχόμενο τής Συνθήκης τού Λονδίνου περιελάμβανε εδαφικές υποσχέσεις προς την Ιταλία σε εδάφη που θα παραχωρούσε η Αυστρογγρική Αυτοκρατορία³³, εδαφικές επεκτάσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία³⁴ και στην Αφρική³⁵. Ακόμη με την Συνθήκη αυτή οι Αντάντ υπείσχετο πολεμικές αποζημιώσεις για τις εκ τού πολέμου ζημιές³⁶ και παροχή δανείου 50 εκατομμυρίων λιρών πρός την Ιταλία από την Μεγάλη Βρετανία³⁷. Επειδή οι υποσχετικές παραχωρήσεις στα εδάφη πέρα τής Ευρώπης είχαν διατυπωθή ασαφώς, επειδή η Ιταλία είχε πληροφορηθή την συνομολόγηση τής Συμφωνίας Sykes-Picot και επειδή οι μεταξύ τής Ιταλίας και των συμμαχίδων δυνάμεων τής Αντάντ οι προστριβές ηύξανον, κατέληξαν στην συνομολόγηση τής συνθήκης τού St. Jean de Maurienne (αγίου Ιωάννου τής Μωριέννης) το 1917 (Hurewitz 1979²: 94-6).

Η Συνθήκη τού αγίου Ιωάννου τής Μωριέννης υπεγράφη στις 19 Απριλίου, 1917, αλλ'επεκυρώθη από την Μεγάλη Βρετανία και την Γαλλία μόλις τον Αύγουστο τού ιδίου έτους. Δι' αυτής διεσαφήσθησαν τα όσα εθεωρούντο ασαφή και ίδια τα τού

³² Αργότερα ο Churchill (1929: 376-7) θα σημειώσει ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις πολέμουσαν στην Τουρκία δια πληρεξουσίου.

³³ LA26/04/1915: άρθρο 4^{ον}.

³⁴ LA26/04/1915: άρθρο 9^{ον}.

³⁵ LA26/04/1915: άρθρο 10^{ον}, 13^{ον}.

³⁶ LA26/04/1915: άρθρο 11^{ον}.

³⁷ LA26/04/1915: άρθρο 14^{ον}.

9^ο άρθρου τής Συνθήκης τού Λονδίνου εν σχέσει προς την διεκδίκηση εξ ολοκλήρου τού μισού νότου τής Μικράς Ασίας από την Ιταλία (Albrecht-Carrié 1946: 142).

Μπορεί να είχε χαραχθή ή όδος δια τής έντολης αὐτῆς και ή τελική επίδικαση τής περιοχῆς στην Ἑλλάδα, αλλά αυτό έμενε να αποδειχθεί. Η Ελλάς επεκτείνετο στην Μικράν Ασία άνευ ουδεμιάς σαφούς εγγυήσεως, άνευ ουδενός εχεγγύου. Η εντολή για την απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη ελήφθη εν ριπή οφθαλμού, για να προληφθεί η επιθετική στάση τής Ιταλίας, η οποία ήδη ητοιμάζετο να αποβιβάσει στρατεύματα, όπως είχε πράξει ωρίτερα στην Αττάλεια.³⁸ Πράγμα που παραδέχεται και ο ίδιος ο Ελ. Βενιζέλος σε τηλεγράφημά του προς το Υπουργείο Εξωτερικών σχετικώς με την στρατιωτική κατοχή της Σμύρνης και την αποστολή του Στεργιάδη στην περιοχή, αναφέρει επί λέξει τα εξής: «Πάντα διαθέσιμα πλοῖα δέον να καταπλεύσωσι [...] τάχιον εις λιμένα Ἐλευθερῶν ὅπως ἐκεῖθεν παραλάβουν πρώτην μεραρχίαν και μεταφέρουν αὐτήν εις Σμύρνην ὅπως καταλάβη στρατιωτικῶς τήν πόλιν. Ταῦτα γίνονται κατ' ἀπόφασιν Προέδρου Οὐίλσονος, Κλεμανσῶ και Λούδ Τζώρτζ ἀνακοινωθεῖσάν μοι ὑπὸ τελευταίου ὀλίγα λεπτά πρὸ τῆς σημερινῆς ἐπισήμου συνεδριάσεως συνδιασκέψεως. Ἡ κατάληψις ἐπισπεύδεται διότι σύμμαχοι πληροφοροῦνται ὅτι Ἴταλοι καταλαμβάντες Μάκρην και Μαρμαρίσι καταλαμβάνουν προσεχῶς και Βουδρούμ. [...] Ἡ κατάληψις δέον να ἔχη ἐπὶ τοῦ παρόντος τύπον στρατιωτικῆς μόνον κατοχῆς ἀσκούσης ἐπὶ ὑπαρχούσης πολιτικῆς διοικήσεως τὸν νενομισμένον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔλεγχον. [...] Οὕτω μόνον [σ.σ. διὰ τοῦ πολιτικοῦ συμβούλου] θα ἀντιμετωπίσωμεν ἐπιτυχῶς τὰ ποικίλα ἐκεῖ προβλήματα και θα

³⁸ Στις 24 Απριλίου, ο Ιταλός πρωθυπουργός, Vittorio Orlando, απέσυρε την ιταλική αντιπροσωπία από την Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων εις ένδειξιν διαμαρτυρίας μετά από τις συγκρούσεις με τον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών, Ουίλσονα, σχετικά με τον καθορισμό των ιταλικών συνόρων στην εγγύς Ανατολή. Η αντιπροσωπία επέστρεψε για να λάβει μέρος στις διαπραγματεύσεις ημέρες μετά, στις 7 Μαΐου. Το πρόβλημα με τις ιταλικές διεκδικήσεις ήταν κατ' αρχάς βρετανικό, δηλαδή οι Βρεττανοί θεωρούσαν ότι αν οι Ιταλοί λάβουν τα όσα ζητούν στην ανατολική λεκάνη τής Μεσογείου, θα αποτελέσουν σύντομα ένα ισχυρό αντίπαλο στην περιοχή αυτή, ικανό να υποδαυλίζει την βρετανική παρουσία. Επειδή η Ιταλία επιθυμούσε να φέρει τις συμμαχίδες δυνάμεις τής Αντάντ προ τετελεσμένων γεγονότων, με σκοπό να καταλάβει τα εδάφη για τα οποία είτε προέβαλε αξιώσεις είτε διεκδικούσε στην Μικράν Ασία, αποβίβασε στις 12 Μαρτίου του 1919 άγημα στην Αττάλεια (Albrecht-Carrié 1938: 131-41, Mantoux 1955: 485, *FRUS* 1919 PPC V 1946: 466· Paris Peace Conf. 180.08401/144 IC-181B Notes of a Meeting Held at President Wilson's House, Place des Etats-Unis, Paris, on Monday, 5 May, 1919, at 11 a. m.).

παρασκευασθῆ ἀπὸ τοῦδε καὶ ἡ ἐν καιρῷ ἀνάληψις ὑφ' ἡμῶν τῆς διοικήσεως.» (*ΑΕΒ* Φ17/ΑΤ37 23^η Ἀπριλίου /6^η Μαΐου 1919).

Ἡ Ἑλλάς αποβιβάζει τὴν 2^α Μαΐου (π.η.) / 15^η Μαΐου (ν.η.) στρατεύματα στὴν Μικρὰν Ἀσία.³⁹ Ἡ ολοκλήρωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας φαινόταν νὰ φθάνει σὲ αἰσιοτέλος.⁴⁰ Ἡ αποβίβαση τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων στὴν Σμύρνη ἀναγγέλλεται ἐνθουσιαστικῶς ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ τύπο. Αἱ Ἀθῆναι τοῦ Πῶπ περιγράφουν: *Χθὲς κατὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας Ἑλληνικὰ ἀγήματα ἐκ τῶν θωρηκτῶν «Ἀβέρωφ», «Κιλκίς» καὶ τῆς «Λήμνου» ἀποβιβάσθέντα κατέλαβον τὰ φρούρια τῆς Σμύρνης, τὸ Τελωνεῖον, τ'ἀστυνομικὰ τμήματα καὶ διάφορα ἄλλα δημόσια καταστήματα. Ἡ ἀποβίβασις ἐγένετο πρὸς πλήρη ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως· θὰ ἀναλάβουν δὲ τὰ Ἑλληνικὰ ἀγήματα μετὰ μικρῶν Συμμαχικῶν ἀγημάτων τὴν ἀστυνομία τῆς πόλεως* (εφ. Ἀθῆναι 2^α Μαΐου 1919).

Ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας (1^η Μαΐου π.η.) οἱ Ἰταλοὶ, οἱ ὁποῖοι ἤλεγχαν τὶς φυλακὲς, ἤνοιξαν τὶς θύρες τῶν καὶ ἐλευθέρωσαν Τούρκους καταδίκους καὶ λοιπὰ κακοποιὰ στοιχεῖα ποὺ προσεχώρησαν στοὺς Τούρκους ποὺ ἐξεφέροντο κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ἀποβάσεως. . (Ἀλλαμανῆ-Παναγιωτοπούλου 1978: 118^α). Ἐπίσης ἀπὸ το βράδυ τῆς προηγουμένης ὁ συμμαχικὸς στρατὸς ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ ναυάρχου Κάλθροπ ἀπεβιβάσθη στὴν Σμύρνη με σκοπὸ νὰ καταλάβει τὰ οχυρὰ τῆς, ἀφοῦ ἤδη εἶχαν ενημερωθῆ σχετικῶς ὁ Βαλῆς τῆς Σμύρνης, Ἰζέτ βέης. Εἰς ἀπάντησιν, Τούρκοι συνεκεντρώθησαν διαδηλοῦντες εἰς ἐνδείξιν διαμαρτυρίας ἀνάβοντας φωτιὲς καὶ τυμπανίζοντας (Llewellyn Smith 1998: 88). Ἡ συμπλοκὴ ἤρχισε τὴν 10:30' πρωινῆν, ἅμα τὴ ἀποβάσει, τοῦ 1/38^{οῦ} Ευζωνικοῦ Συντάγματος πολλαχόθεν βαλομένου καὶ διήρκησε περὶ τὴν μίαν ὥρα, καὶ ἔπαυσε ἀποτόμως καθὼς ἔπεσε ραγδαία βροχὴ με χαλάζι (Μαρκεζίνης Δ' 1966: 288, ἀναλυτικὰ Δρακόπουλος 1957: 63-70).

³⁹ Γιαννουλόπουλος 2009:128 βλ. καὶ Μαρκεζίνης Δ' 1966: 285 κε. Ἀμέσως μετὰ τὰ αἱματηρὰ γεγονότα τῶν πρώτων ἡμερῶν ὁ Βενιζέλος συνέταξε μίαν ἐπιστολὴν με ἀποδέκτη τὸν Clemenceau με σκοπὸ νὰ τὸν πληροφορήσει γιὰ ὅσα συνέβησαν, ἀλλὰ καὶ νὰ προλάβει τυχόν ἀντιδράσεις ποὺ θὰ προκαλοῦσε ἡ γνωστοποίησις τῶν γεγονότων στὶς Μεγάλαις Δυνάμεις πρὶν ὁ ἴδιος ὁ Ἕλληνας πρῶτος πουργὸς κάνει γνωστὸ τὸ συμβάν (*ΑΕΒ* Φ3/ΑΤ23 29^η Μαΐου 1919).

⁴⁰ Οἱ Τούρκοι ἀναγνωρίζουν ὅτι ἡ ἀπόβασις τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων στὴν Σμύρνη ἐγένετο γιὰ τὴν ἀποτροπὴν τῆς Ἰταλικῆς προελάσεως στὴν Μικρὰν Ἀσία. Μάλιστα επικαλοῦνται τὴν ἐπὶ τῶν δεκαεσάρων σημείων ομιλία τοῦ Ουῆλσονος (*ΑΡΥΣΑ*), γιὰ νὰ "ἀποδείξουν" ὅτι ἡ ἀπόφασις αὐτὴ τοῦ Συμβουλίου τῶν Τεσσάρων παρεβίασε κάθε ἐννοια δίκαιου ἐπὶ ζῆμια τῆς Τουρκίας (Atay 2024: 503).

Ειδικότερον, διαβαινουσών των πρώτων γραμμών τού Συντάγματος έξωθεν τού στρατόνος με κατεύθυνση προς το Διοικητήριο, πυρά και χειροβομβίδες εξαπελύθησαν προς το το μέρος των. Μετά ταύτα ηκολούθησε κρότος πολύς και ταραχή. Το συγκρουσιακό αυτό κλίμα δεν περιορίσθη μόνον έμποσθεν τής προκυμαίας τής Σμύρνης, αλλ' ως σπίθα πίπτουσα επί ευλέκτου ουσίας ήναψε πύρ “καταναλίσκον” που εν ριπή οφθαλμού επεξετάθη και εις την τουρκική συνοικία και τα πέριξ χωρία. Οι Ρωμιοί θεώρησαν ότι πλέον είχε έλθει η στιγμή να εκδικηθούν τον προαιώνιον εχθρόν (Ριζάς, 2015 : 91). Από τις 15:00' το μεσημέρι η τάξη είχε σχεδόν αποκατασταθή και περίπου στις 16:00 είχε συντελεσθή η περίσχεση τής πόλεως και ολοκληρωθή η κατάληψη των αντικειμενικών σκοπών (Δρακόπουλος 1957: 63-70). Οι νεκροί εκ τής αιματηράς αυτής συμπλοκής ήσαν 47 και υπήρξαν τραυματίες διαφόρων εθνοτήτων. Από την πλευρά των Ελλήνων υπήρξαν 2 νεκροί στρατιώτες, 34 τραυματίες και ακόμη 9 τραυματίες άμαχοι. Από την πλευρά των Τούρκων εφονεύθησαν 5 στρατιώτες, ετραυματίσθησαν 8 αξιωματικοί και 8 οπλίτες και συνελήφθησαν περί τους 3000 Τούρκοι: οπλίτες, αξιωματικοί μεταξύ των οποίων δύο στρατηγοί και ένοπλοι ιδιώτες (Μαρκεζίνης Δ'1966: 288). Παραταύτα, άλλοι υπολογίζουν ότι οι νεκροί κατά την ημέρα της αποβάσεως ήσαν περισσότεροι, και πιο συγκεκριμένα υπολογίζεται ότι οι απώλειες για τους Έλληνες είναι περίπου 100 νεκροί ή τραυματίες και για τους Τούρκους περί 300-400 νεκρούς ή τραυματίες (Llewellyn Smith 1998: 90). Και εδώ δύναται να κατανοήσει κανείς το οξύμωρον τής υποθέσεως, ενώ ο Ελληνικός Στρατός έχει λάβει εντολή να αποβιβασθεί στην Σμύρνη επί τω σκοπώ τής επιβολής τάξεως σε αυτήν και την πέριξ περιοχή, εν τούτοις αυτός εμπλέκεται εις σφοδρά σύγκρουση με τους εντοπίους, οι οποίοι διαφωνούν με την απόφαση αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων για παραχώρηση τής Σμύρνης στην Ελλάδα.

Ο Βαλής τής Σμύρνης Ιζέτ Πασάς μετά την κατάληψη τής πόλεως εδήλωσε χαρακτηριστικώς στην εφημερίδα Έμπρός: « Δέν άγνοείτε, μου είπεν ευθύς ως ήκουσε τόν σκοπόν τής επίσκεψέως μου, ότι όσα συνέβησαν εδώ έγέγοντο κατόπιν άποφάσεως τής Διασκέψεως τών Παρισίων. Τήν στιγμήν ταύτην, τούλάχιστον πρόκειται περι κατοχής στρατιωτικής εκ μέρους τής Ελλάδος, συμφώνως πρòς τήν άνακοίνωσιν τήν γενομένην πρòς έμέ, εκ μέρους τού άξιοτίμου ναυάρχου τής Μεγάλης Βρεττανίας, κ. Κάλθροπ. Η κατοχή αύτη, έντελώς στρατιωτική, δέν σημαίνει πρòς τò παρòν τούλάχιστον προσάρτησιν τών καταλαμβανομένων έδαφών. Καί δια τούτο είνε βέβαιον ότι ή Όθωμανική διοίκησις θα εξακολουθήση.» (εφ. Έμπρός 10^η Μαΐου 1919).

Πράγματι αυτή ήταν και η αλήθεια, οι μεγάλες δυνάμεις δεν έκαμαν πουθενά λόγο για ποσάρτηση των καταλαμβανομένων εδαφών, αλλά μόνον για αποβίβαση στρατευμάτων. Το θάμβος της Μεγάλης Ιδέας διεστρέβλωνε την πραγματικότητα.

Την επομένη, 3^η Μαΐου (π.η.), δημοσιεύονται και οι πρώτες πληροφορίες για τον τρόπον με τον οποίον θα διοικηθεί η καταληφθείσα πόλη: «Ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἀποστείλῃ εἰς Σμύρνην ἐπὶ τοῦ παρόντος Πολιτικὸν Σύμβουλον. Οὗτος, καθ' ἃς ἔχομεν πληροφορίας, θὰ εἶνε ὁ κ. Στεργιάδης. Ἡ θέσις αὕτη διὰ τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων, θὰ λάβῃ χαρακτῆρα γενικοῦ διοικητοῦ.» (εφ. Ἀθῆναι 3^η Μαΐου 1919). Ωστόσο η επιλογή τού Αριστείδου Στεργιάδου είχε γίνει νωρίτερα. Με τηλεγράφημά του ἀπὸ τῆς 30^{ης} Ἀπριλίου (π.η.)/11^η Μαΐου (ν.η.) 1919 ἐκ Παρισίων πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ Ὑπουργεῖο ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐνημέρωνε γιὰ τὴν ἀπόφασί του ὅπως: «Κύριος Στεργιάδης μεταβῆ εἰς Σμύρνην ὡς Ὑπατος Ἀρμοστής. Ἀλλὰ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας θὰ ἐμφανισθῇ ὑπὸ τὸν τίτλον πολιτικοῦ συμβούλου τοῦ διοικητοῦ τοῦ Στρατοῦ τῆς Κατοχῆς, ἔχων ἀπέναντι τοῦ τελευταίου ὅλον τὸ ἀναγκαῖον κύρος ὡς προκύπτει ἐκ τῶν πρὸς τοῦτον ὁδηγιῶν μου, ἃς ἀνεκοίνωσα προχθές. Τὴν ἐξουσίαν του θὰ ἀρύεται ὁ κ. Στεργιάδης ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς ἐχθρικῆς χώρας. Ἡ στρατιωτικὴ κατοχὴ ἐπιτρέπει νὰ ἀσκῆ ὅλον τὸν ἀναγκαῖον ἔλεγχον ἐπὶ τῆς διοικήσεως καὶ νὰ ἔχῃ εἰς χεῖρας του τὴν ἀστυνομίαν. Κατεῦθυνσιν εἰς τὴν ἐνέργειάν του δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ τοῦ δώσω.⁴¹ Γνωρίζει πῶς νὰ συμπεριφερθῇ διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐμπιστοσύνην τῶν διαφόρων στοιχείων ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸν πληθυσμὸν τῆς Σμύρνης, ἰδιαιτέρως Μουσουλμάνους, Ἰσραηλίτας καὶ Εὐρωπαίους. Ὅλοι αὐτοὶ ἀποβλέπουν μετὰ δυσπιστίας πρὸς τὴν ἐπικειμένην Ἑλληνικὴν διοίκησιν. Ὑπέρτατον ἡμῶν συμφέρον εἶναι νὰ τοὺς πείσωμεν ὅτι πλανῶνται καὶ ὅτι δύνανται μετ' ἐμπιστοσύνης νὰ ἀπεκδέχωνται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν διοίκησιν τὴν προαγωγὴν τῶν οικονομικῶν καὶ ἠθικῶν συμφερόντων των. Ἡ γνώμη αὐτῶν δύνανται νὰ ἐνισχύσῃ μεγάλως τὴν αἰτησίαν μας ὅπως ἐκτὸς τοῦ μέρους τοῦ Βιλαετίου ὅπερ πρόκειται νὰ μᾶς παραχωρηθῇ κατὰ πλήρη κυριαρχίαν, δοθῇ ἡμῖν ἐντολὴ πρὸς διοίκησιν καὶ τοῦ ὑπολοίπου Βιλαετίου, ἵνα μὴ διασπασθῇ ἡ οικονομικὴ αὐτοῦ ἀρτιότης ἐπὶ μεγάλη βλάβῃ Σμύρνης. Πιστεύω ὅτι αἱ Εὐρωπαϊκαὶ παροικίαι αἵτινες ἀντέδρασαν μέχρι σήμερον κατὰ τῶν διεκδικήσεων μας ἅμα πεισθῶσιν ὅτι ἐγκαθιστάμεθα ὀριστικῶς εἰς Σμύρνην θὰ γίνουν ἄριστοι σύμμαχοι ἡμῶν ὅπως

⁴¹ Επέκταση τού κειμένου δική μου.

ἐπιτύχουν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ παραχωρηθησομένου ἡμῖν ἐδάφους καὶ ὁ κ. Στεργιάδης δύναται νὰ ὠθήσῃ αὐτοὺς εἰς σχετικὰς ἐκδηλώσεις.» (ΚΥ 3.1,1 11^η Μαΐου 1919).⁴²

Ο Στεργιάδης ὁμῶς καθυστέρησε ἐπι πολὺ ὄχι μόνον νὰ ἀπαντήσῃ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Ελ. Βενιζέλου ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ γιὰ τὴν Σμύρνη, ὥστε νὰ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα τοῦ *πολιτικοῦ συμβούλου*. Ο ἴδιος διΐσχυρίσθη ὅτι ἐβράδυνε λόγῳ ἀδιαθεσίας καὶ μόνον μετὰ τὴν 1^η Μαΐου ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Σμύρνη (ΑΕΒ Φ18/ΑΤ97 20^η Μαΐου 1919). Τὴν 8^η Μαΐου ἀνακοινούται διὰ τῶν ἐφημερίδων καὶ ἡ ἀφίξις τοῦ Στεργιάδου στὴν Σμύρνη «Ῥαδιογράφημα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ «Λέων», φέρων τὸν Ἀρμοστήν κ. Στεργιάδην, κατέπλευσεν ὀλίγον μετὰ μεσημβρίαν εἰς Σμύρνην. Τὸν κ. Στεργιάδην ὑπεδέχθησαν αἱ ἡμέτεραι καὶ αἱ Συμμαχικαὶ ναυτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαί. Ἐπρόκειτο σήμερον ὁ Ἕλλην Ἀρμοστής διὰ προκηρύξεώς του ν' ἀπευθυνθῆ πρὸς τὸν λαόν. Ὁ κ. Στεργιάδης πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του εἰς Σμύρνην συνειργάσθη μετὰ τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Ῥέπουλη. Ἀπεφασίσθη νέα ἀποστολὴ δυνάμεως χωροφυλακῆς εἰς Σμύρνην. Ἡ νέα δύναμις ἀναχωρεῖ μετ' ὀλίγας ἡμέρας» (ἐφ. Ἐμπρὸς 8^η Μαΐου 1919). Παρὰ ταῦτα ἡ ἀνάληψις τῆς διοικήσεως ἀπὸ τὸν Στεργιάδην δὲν υπῆρξε ἀνέφελος, καίτοι ἡ ἐπιλογὴ του ὡς *πολιτικοῦ συμβούλου* ἐγράφη ὅτι ἦτο προσωπικὴ τοῦ Βενιζέλου. Ἦδη ἀπὸ τὸν πρῶτον καιρὸν τῆς Ἀρμοστίαις του σημαίνοντα πρόσωπα τοῦ βενιζελικοῦ κύκλου ἤρχισαν μίαν πολεμικὴν κατὰ τοῦ Στεργιάδου ἐπικαλούμενοι τὸν τρόπον συμπεριφορᾶς του καὶ καταγγέλοντάς τον ὡς νευρασθενικό. Συγκεκριμένα ὁ Αλ. Διομήδης σὲ τηλεγράφημά του πρὸς τὸν Ν. Πολίτη γράφει: «Ἡ νευρασθένειά του [σ.σ. τοῦ Στεργιάδου] ἔφθασε εἰς κατακόρυφον. Οὐδεὶς τολμᾷ τῶρα ὁμιλήσῃ ἢ παραπονεθῆ ἢ δώσῃ πληροφορίαν εἰς ἄρμοστήν. [...]. Εὐρίσκεται εἰς ῥῆξιν μὲ πάντας δελεγέ. [...] Ὅσακις ἡμέτεραι ἀρχαὶ ἐν ἐκτελέσει καθηκόντων τῶν εὐρίσκουσι πταίοντα Τούρκων ἢ Ἑβραίων περιπίπτουσι εἰς δυσμένειαν ἄρμοστοῦ. [...] ἀπαγορεύει παρισταμένων καὶ δελεγέ εἰς Μητροπολίτην ἐξακολουθήσῃ ὁμιλίαν του ἐπὶ νίκῃ. Κακοποιεῖ ὁμογενεῖς, ὥστε πολλοὶ ζητοῦσι ξένην

⁴² Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Στεργιάδου στὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὡς πολιτικοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ἑλλάδος κατεμήνυε τὴν ἐλληνικὴν ἀνάγκη γιὰ ἐμπέδωσιν τοῦ αἰσθήματος ἀσφαλείας καὶ τοῦ κράτους δικαίου στὴν περιοχὴ (Κλάψης 2019: 320). Τοῦτο ἀφορούσε κατ' ἀρχὰς στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα, δευτερευόντως σὺς μουσουλμανικοὺς πληθυσμοὺς τοὺς ὁποίους ἀνελάμβανε νὰ διοικήσῃ, τριτευόντως εἰς τοὺς συμμάχους τῆς Ἑλλάδος τοὺς ὁποίους ἠθέλε νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι πλέον εἰς θέσιν ὄχι μόνον νὰ διοικήσῃ ἀπ' ἀξιώματος, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ σεβασθῆ τὶς θρησκευτικὰς καὶ πολιτισμικὰς ἰδιαιτερότητες τῶν ἐθνῶν ποὺ ἐλάμβανε ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της.

προστασίαν, ἀπειλεῖ πάντας μὲ ῥαβδισμούς.» (ΑΕΒ Φ21/ΑΤ149 15ῃ Ἰουλίου 1919). Πάντως ο Βενιζέλος ἔσπευσε, κατ'ἀρχάς, νὰ υπεραμυνθεῖ τοῦ Στεργιάδου καὶ κατ'ἐπέκτασιν τῆς προσωπικῆς ἐπιλογῆς του γράφων: « [...] μόνος ὁ Στεργιάδης διατηρεῖ τὴν πνευματικὴν του ἀρτιότητα καὶ βλέπων πόσον ὀλίγον βοηθεῖται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθείσης αὐτῷ πολιτικῆς, φθάνει ἐνίοτε μέχρι παραφορᾶς.» Παρὰ ταῦτα θα διατηρήσει ἀκόμη μία μικρὰ ἐπιφύλαξιν: «[...] ἐλπίζω νὰ μετριάσῃ τὴν τόσον δεδικαιολογημένην νευροπάθειάν του. Ἐννοεῖται ὅτι ἂν αἱ ἀντιλήψεις σας ἀποδειχθοῦν αἱ ὀρθότεραι, θὰ σπεύσω ν' ἀνακαλέσω τηλεγραφικῶς τὸν κ. Στεργιάδην καὶ παρακαλῶ νὰ ζητήσετε ἀπὸ τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον νὰ μοῦ προτείνῃ διάδοχον αὐτοῦ.» (ΑΕΒ Φ21/ΑΤ158 17ῃ Ἰουλίου 1919).

Ὁ Στεργιάδης θα διορισθεῖ ἐπισήμως Ὑπάτος Ἀρμοστής Σμύρνης διὰ βασιλικοῦ διατάγματος μόλις στις 25 Ἰανουαρίου 1920, δηλαδὴ ἐπτά μῆνες μετὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων ἐπὶ τὴν Σμύρνην. Πρῶτα ἐψηφίσθη ὁ Νόμος 1947/1920 ἀρθρο 1, δι' οὗ ἐπετρέπετο ὁ διὰ βασιλικοῦ διατάγματος διορισμὸς ἐτέρου ὑπουργοῦ ἄνευ χαρτοφυλακίου. Ἔτσι ὁ Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος «ἐνηρεστήθη» νὰ διορίσῃ ὡς Ὑπουργὸν ἄνευ χαρτοφυλακίου τὸν Ἀριστείδην Στεργιάδην, *διατηροῦντα τὰ καθήκοντα τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν Σμύρνην* (ΦΕΚ 23/Α/28^η Ἰανουαρίου 1920). Ὁ λόγος γιὰ τὴν μακρὰ αὐτὴν καθυστέρησιν τοῦ ἐπισήμου διορισμοῦ τοῦ Ἀριστείδου Στεργιάδου ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ οφείλεται ἐν μέρει ἐπὶ τὴν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς Σμύρνης καὶ τῆς πέριξ περιοχῆς. Γιὰ τὴν νομιμότητα τοῦ πράγματος ἐψηφίσθη ὁμοφώνως ὁ Νόμος 2140/1920 «Περὶ ὀρκωμοσίας Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ» ἐν ᾧ ἀναφερόταν «Ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου, ἀσκῶν καθήκοντα Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ ἐν στρατιωτικῶς κατεχομένην χώραν ὑπὸ ἰδιότητα μέχρι τοῦδε Γενικοῦ Διοικητοῦ ἐπὶ βαθμῶν Ὑπουργοῦ, συνεχίζων τὰ καθήκοντα ταῦτα, θεωρεῖται νομίμως ὀρκισμένος, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δοθέντος παρ' αὐτοῦ ὄρκου ὡς Γενικοῦ Διοικητοῦ.» (ΦΕΚ 67/Α/18^η Μαρτίου 1920).

Ὡς ἐν παρόδῳ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον σχετικὴν μετὰ τὰ γεγονότα τῶν πρώτων ἡμερῶν ἐπὶ τὴν Σμύρνην ὁ Κελλμανσὼ υπεμίμησε πρὸς τὸν Βενιζέλον ὅτι ἡ de facto κατάληψιν τῆς Σμύρνης καὶ τῆς πέριξ περιοχῆς ἀπὸ τὰ ἐλληνικά στρατεύματα ἀποφασίστηκε ὑπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου μόνον προσωρινῶς καὶ ὄχι γιὰ τὸ μέλλον. Καὶ ἀκόμη ὅτι αὐτὸ ἦτο μόνον ἓνα προσωρινὸ μέτρο μὴ δεσμευτικὸν γιὰ τὴν Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐπιλύσῃ τὰ διάφορα προβλήματα

που έχουν τεθή λόγω τού Ανατολικού Ζητήματος λαμβάνοντας υπ' όψιν την γενική κατάσταση του κόσμου, καθώς και τις επιθυμίες και τα συμφέροντα των ενδιαφερομένων λαών (*AEB* Φ24/ΑΤ110 12^η Νοεμβρίου 1919). Η απάντηση τού Ελευθερίου Βενιζέλου στα γραφόμενα τού Georges Clemenceau υπήρξε άμεσος. Δεν ήτο δυνατόν να αφήσει ένα τόσο σημαντικό για τα ελληνικά συμφέροντα στην Μικράν Ασία ζήτημα να αιωρείται άλυτο και μάλιστα επί ζημία των παμπόλλων αγώνων του στην Συνδιάσκεψη των Παρισίων. Σε αυτή του, λοιπόν, την επιστολή ο Βενιζέλος διαβεβαίωνε τον Clemenceau ότι το Ανώτατο Συμβούλιο μπορεί να είναι βέβαιο ότι θα υπάρξει απόλυτος τήρηση τής τάξεως στην Ζώνη Κατοχής του Ελληνικού Στρατού. Σημειώνει, ωστόσο, ότι ως προς το πού οφείλεται η αναταραχή αυτή στην Ζώνη Κατοχής, υπάρχει παρανόηση. Η επικρατούσα ένταση είναι συνέπεια επιθέσεων ερχομένων έξωθεν αυτής τής Ζώνης. Ετόνιζε ότι οι οργανωτές των είναι ελεύθεροι να οργανώσουν αυτές τις επιθέσεις, αλλά επιπλέον εθρασύνησαν και συνέχισαν το έργο τους ιδίως κατά διαδικασία της έρευνας, θεωρώντας ότι το Ελληνικό καθεστώς είχε περιπέσει σε δυσμένεια. Ακολούθως, ανανέωσαν τις ανίσχυρες, όπως τις χαρακτηρίζει ο Βενιζέλος, επιθέσεις των με μεγαλύτερη συχνότητα, καθώς διέτρεχαν μικρότερο κίνδυνο, επειδή τα ελληνικά στρατεύματα πρέπει να τους απωθήσουν χωρίς να τους επιτραπεί να τους καταδιώξουν. Από την αντικειμενική εξέταση των γεγονότων πρέπει να εξαχθεί, κατά τον Βενιζέλο, το εξής συμπέρασμα: ότι η τάξη που βασιλεύει τώρα στην Ελληνική Ζώνη Κατοχής θα επιτευχθεί εξίσου και πέρα από εκείνα τα όρια της, μόλις οι Τούρκοι πάψουν να ελπίζουν προς υποστήριξη για την διαμόρφωση προβλημάτων, οπότε θα έχουν συνειδητοποιήσει πραγματικά την ήττα τους. Και το αποτέλεσμα αυτό μετά βεβαιότητας, κατά τον συντάκτη τής επιστολής, θα προέκυπτε από τις οριστικές αποφάσεις τής Διασκέψεως τής Ειρήνης. Αφού κατέγραψε τα κατά την γνώμη του περί την Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή, εν συνεχεία αναφέρεται στο μείζον ζήτημα τής καταλήψεως και κατοχής τής Σμύρνης. Λέγει, το Ανώτατο Συμβούλιο παρατήρησε ότι η κατάληψη της Σμύρνης αποφασίστηκε μόνο για λόγους τετελεσμένων γεγονότων και ως εκ τούτου δεν δημιουργούνται νέα δικαιώματα για το μέλλον, δηλαδή την κατακύρωση τής περιοχής αυτής στην Ελλάδα. Έπειτα ο Βενιζέλος επισημάνει ότι όποιοι και αν ήταν οι λόγοι τής αποφάσεως τής αποστολής ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη, το Ανώτατο Συμβούλιο δεν ήτο δυνατόν ει μη μόνον να εγνώριζε την σημασία που θα εδίδετο από την ελληνική κυβέρνηση και τους Έλληνες. Οι διεκδικήσεις της Ελλάδος επί τής Σμύρνης και τής παρακειμένης περιοχής δεν ήσαν απλώς δημόσιες διαδόσεις. Το ζήτημα, υπογραμμίζει ο Βενιζέλος, είχε

διατυπωθεί επισήμως πριν από την Διάσκεψη των Παρισίων και επεστηρίχθη επιμόνως ενώπιον τού Ανωτάτου Συμβουλίου και είχε σαφώς εγκριθή από την Ειδική Επιτροπή Ελληνικών Υποθέσεων.

Σημαντικώτατα είναι όσα ακόλουθα γράφει ο Βενιζέλος, καθώς παραδέχεται ότι λαβόντος την εντολήν για απόβαση στην Σμύρνη και κατ'επέκτασιν την επιβολήν τής τάξεως ουδεμία άλλη νομική ισχύς επί τής κυριαρχίας τού κατειλημμένου εδάφους εγείρετο για το Ελληνικό Βασίλειο και πως η πράξη αυτή από πλευράς των συμμάχων τής Αντάντ δεν ηδύνατο να λάβει άλλην ερμηνεία ει μη μόνον την προφανή, δηλαδή την επιβολήν τής τάξεως: «Όταν πήγε στην Σμύρνη, η Ελλάδα ήξερε ότι, αν και μπορεί να μην είχε ακόμη νομικό τίτλο εκεί, είχε ήδη ηθικό τίτλο. Δεν έστειλε στα στρατεύματά της ως ένα απλό όργανο εκτέλεσης σε ξένη γη, όπως είχε κάνει προηγουμένως στην Ρωσσία, αλλά ως όργανο που ενδιαφέρεται πιο άμεσα για την επιτυχία μιάς διεθνούς εντολής με στόχο την διατήρηση τής τάξεως επί μιάς χώρας κατ'ουσίαν Ελληνικής. Τούτων ένεκεν, ακόμη και αν από καθαρώς νομική άποψη η κατάληψη τής Σμύρνης δεν έχει δημιουργήσει νέα δικαιώματα για την Ελλάδα, έχει δημιουργήσει μια νέα de facto κατάσταση, που δεν μπορεί να αγνοηθεί. Το γεγονός αυτό δεν αυξάνει τα δικαιώματα τής Ελλάδος στην Σμύρνη, την ισχύ τής οποίας η Επιτροπή Ελληνικών Υποθέσεων έχει ήδη αναγνωρίσει, τουλάχιστον την ενισχύει, και διπλασιάζει την νόμιμη εμπιστοσύνη με την οποία το Ελληνικό έθνος αναμένει την τελική απόφαση τής Διασκέψεως Ειρήνης. Συμμερίζομαι αυτά τα συναισθήματα, γιατί είμαι πεπεισμένος ότι οι αξιώσεις τής χώρας μου για την Σμύρνη είναι σε απόλυτη αρμονία με την γενική κατάσταση τού κόσμου, καθώς και με τις επιθυμίες και τα συμφέροντα των πληθυσμών που επηρεάζονται. » (ΑΕΒ Φ24/ΑΤ146 15^η Νοεμβρίου 1919).⁴³

⁴³ Στο πρωτότυπο: «Upon going to Smyrna Greece knew that though she may noy yet have had a legal title there to she already had a morla one. She did not send her troops a mere instrument of execution on foreign land, as she had previously done in Russia but as the instrument mist directly interested in the success of an International mandate aiming at the maintenance of order in a country essentially Greek. Consequently, even if from a purely legal point of view the occupation of Smyrna has not created fresh rights for Greece, it had created a new de facto situation, wich cannot be ignored. If it does not increase the rights of Greece to Smyrna, whose validity the Commission on Greek Affairs has already recognised, at least it strengthens them, and redoubles the legitimate confidence with which the Greek nation awaits the final decision of the Peace Conference. I fellu

Αμέσως ο Κλεμανσώ ενημέρωνε δι' επιστολής του τον Βενιζέλο ότι το Συμβούλιο αποφάσισε πως οι απόψεις που εξέφραζε για το θέμα της καταλήψεως της Σμύρνης, εν ουδεμιά περιπτώσει ήτο δυνατόν να τροποποιήσουν την δήλωση τού Ανώτατου Συμβουλίου περί τού προσωρινού χαρακτήρος της Ελληνικής στρατιωτικής κατοχής. Τού τονίζει ότι ενημερώθη επισήμως για αυτό την στιγμή που ζητήθηκε η απόφαση από το Συμβούλιο των Τεσσάρων και προσέθετε ότι εναπόκειται μόνον στην Διάσκεψη Ειρήνης να αποφασίσει, την στιγμή που θα εμελετάτο από αυτήν ολόκληρο το Ανατολικό Ζήτημα, ποια θα είναι η τύχη των διαφόρων περιοχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (ΑΕΒ Φ31/ΑΤ105 18^η Νοεμβρίου 1919).

Μετά ταύτα ο Βενιζέλος επεδίωξε μιαν επαφή με την βρετανική πλευρά, με την οποίαν ανέκαθεν διατηρούσε αγαστές σχέσεις. Έτσι συνέταξε μιαν επιστολή με αποδέκτη τον Sir Eyre Crowe στην οποίαν αναφέρει: επειδή δεν επιθυμεί να έλθει σε ρήξη με τον Κλεμανσώ, ο οποίος ήτο και πρόεδρος τής Διασκέψεως, δεν θα απαντήσει επισήμως στην επιστολή τής 18^{ης} Νοεμβρίου. Ενίσταται πως ή φράση τού Κλεμανσώ ότι ο προσωρινός χαρακτήρας περί τής καταλήψεως τής Σμύρνης τού είχε ανακοινωθεί άμα τη λήψει τής αποφάσεως από το Συμβούλιο των Τεσσάρων, δεν είναι ακριβής. Επιμένει ότι, όταν ο Lloyd George τού ωμίλησε πρώτον για την απόφαση σχετικά με την κατοχή, δεν έκανε καμμία αναφορά στον προσωρινό χαρακτήρα της. Και όταν παρουσιάσθη ενώπιον τού Lloyd George, τού Clemenceau και τού Wilson, προκειμένου να συζητηθούν τα ζητήματα που αφορούν στην πραγματοποίηση τής κατοχής, ουδέποτε ανεφέρθη ότι είναι προσωρινή. Μόνο αφού έγινε η κατοχή και παρουσιάσθη ενώπιον του Ανωτάτου Συμβουλίου, για να συζητηθεί η έκταση της Ελληνικής κατοχής, ανεφέρθη το πρώτον στην συνεδρίαση η «προσωρινότητα» ως προς την έκταση και όχι την φύση τής κατοχής. Ωστόσο, ο Βενιζέλος, τηρούσε επιφυλάξεις σχετικά με την κατοχή που είχε ανατεθεί στην Ελλάδα ότι δεν ισοδυναμούσε με οριστική αναγνώριση τής κυριαρχίας της στα κατεχόμενα εδάφη. Παρά ταύτα επέμεινε και πάλιν ότι όταν τού εξητήθη να προχωρήσει σε αυτή την κατοχή, όχι μόνο δεν τού ανεφέρθη ότι είναι προσωρινή, αλλ'αντιθέτως, η ίδια η απόφαση υπονοούσε - αν και σιωπηρώς - ότι η κατοχή αυτή ήτο το πρώτο βήμα προς

share these feelings, for I am convinced that the claims of my country to Smyrna are in perfect harmony with the general situation of the world, as well as with the wishes and interests of the populations affected.»

την παραχώρηση στην Ελλάδα τού τμήματος αυτού τής δυτικής Μικράς Ασίας, προσάγων μάρτυρα τον Lloyd George (KY 1919/10.3,1 20^η Νοεμβρίου 1919).

Τα όρια τής Ελληνικής διοικήσεως και το ζήτημα τής κυριαρχίας θα διατυπωθούν στην Συνθήκη των Σεβρών. Διά τής συνθήκης αυτής ουσιαστικώς η Οθωμανική αυτοκρατορία απόλλυε την υπαρξή της, καθώς υπεχρεώνετο να παραιτηθεί από παντός δικαιωμάτος της επί τής Αραβικής χερσονήσου καί τής Βορείου Αφρικής. Πρός τούτους με την πρόβλεψη περί ανεξαρτήτου κράτους τής Αρμενίας, αυτονόμου Κουρδιστάν και παραχωρήσεως μέρους τής Ανατολικής Θράκης και τής Σμύρνης με την πέριξ περιοχή της προς την Ελλάδα, η Οθωμανική αυτοκρατορία ακροτηριάζετο όχι απλώς εις απώτατες των εδαφών της επαρχίες, αλλά εις αυτόν τούτο τον πυρήνα της. Η Συνθήκη αυτή ουδέποτε επεκυρώθη (Montgomery 1972: 775).

Με την Τριμερή Συμφωνία (Tripartite Agreement)⁴⁴ που υπεγράφη στις Σέβρες την 10^η Αυγούστου 1919 μεταξύ τής Βρετανικής αυτοκρατορίας, τής Γαλλίας και τής Ιταλίας περί τής Μικράς Ασίας διευθετήθησαν οι μεταξύ των διαφορές αναφορικά με τις εδαφικές τους διεκδικήσεις στην περιοχή αυτή. Παρά ταύτα το πρόβλημα περί την κυριαρχία τής Σμύρνης παρέμενε καθώς ευρίσκετο ακόμη υπό ελληνική κατοχή. Ήδη το βρετανικό και το γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών έκλιναν προς μίαν κατεύθυνση όλως διάφορον τής εντολής που είχε δοθή από την Διάσκεψη στους Έλληνες, να αποχωρήσουν από την Σμύρνη εις αντάλλαγμα εδαφών στην Θράκη. Ωστόσο και πάλιν προσέκρουσαν στις απόψεις τού Lloyd George ο οποίος επίστευε ότι ο στενός συνεργάτης και φίλος του, Ελευθέριος Βενιζέλος, θα εξουδενώνετο, αν δεν επετύγγανε τα σχέδιά του περί Μεγάλης Ελλάδος. Πάντως το ζήτημα τής Σμύρνης εξ υπαρχής αφορούσε σε διοίκηση και όχι κυριαρχία (*DBFP* 1920 VII 1958: 65, 1.C.P. 30.] *British Secretary's Notes of an Allied Conference, held at 10, Downing Street, London, S.W. 1, on Monday, February 16, 1920, at 11 a.m.*)⁴⁵

Το πρόβλημα αυτό περί την κυριαρχία τής Σμύρνης θα γίνει προσπάθεια να λυθεί δια τής Συνθήκης των Σεβρών. Αυτή την φορά θα γίνει απόπειρα να διασαφηθούν πολλά, αλλά και πάλιν η κατάσταση δεν θα αλλάξει. Συγκεκριμένα δια τής Συνθήκης

⁴⁴ *TA10/08/1920*: 153-9.

⁴⁵ Εν τούτοις ο Βενιζέλος προσεπάθησε να στρέψει το ζήτημα τούτο στην ενσωμάτωση τής κατειλημμένης περιοχής εις την Ελλάδα υπό την κυριαρχία πλήρους κατοχής εις αυτήν (Αγτζίδης 2015: 76).

των Σεβρών ωρίσθησαν: Τα γεωγραφικά όρια τού συνεχομένου με την πόλη τής Σμύρνης εδάφους με το άρθρο 66 τής Συνθήκης. Μέχρι τότε τα όρια τής Ζώνης Κατοχής ήσαν εντελώς ασαφή. Τα όρια θα καθωρίζοντο επί τόπου με Επιτροπή που θα καταρτιζέτο εντός 15 ημερών από την έναρξη ισχύος τής Συνθήκης. Η Επιτροπή θα αποτελείτο από μέλη τής Μεγάλης Βρετανίας, τής Γαλλίας και τής Ιταλίας, καθώς και τής Ελλάδος και τής Οθωμανικής αυτοκρατορίας (Άρθρον 67). Επεσημαίνετο ρητώς στο άρθρο 69 ότι « Ἡ πόλις τῆς Σμύρνης καὶ τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ 66 περιγραφόμενα ἐδάφη παραμένουσι ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Οὐχ ἤττον ἡ Τουρκία μεταβιβάζει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐνάσκησιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτῆς δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς πόλεως τῆς Σμύρνης καὶ τῶν εἰρημένων ἐδαφῶν. Εἰς ἔνδειξιν τῆς κυριαρχίας ταύτης, ἡ ὀθωμανικὴ σημαία θὰ ἦναι διαρκῶς ὑψωμένη ἐπὶ ἐξωτερικοῦ τινος φρουρίου τῆς πόλεως, ὑποδειχθησομένου ὑπὸ τῶν Προεχουσῶν Συμμάχων Δυνάμεων.» Και για να διασφαλισθεῖ κάπως ὅτι ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Ζώνη Κατοχῆς θα περιέλθει στὴν κυριαρχία τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου κάποια στιγμή διευτώθη καὶ τὸ υπ' αριθμὸν 83 ἄρθρο, στο ὁποῖο αναφέρεται: «Παρελθούσης πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης Συνθήκης, τὸ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 72 προβλεπόμενον τοπικὸν κοινοβούλιον δύναται, διὰ ψηφίσματος κατὰ πλειοψηφίαν, νὰ αἰτήσῃται παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ὅπως ἡ πόλις τῆς Σμύρνης καὶ τὸ ἐν ἄρθρῳ 66 περιγραφόμενον ἔδαφος περιέλθωσιν ὀριστικῶς εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Συμβούλιον δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ προηγουμένως δημοψήφισμα κατὰ τοὺς ὅρους οὓς θὰ ὑποδείξῃ» (ΣΒ28/07-10/08/1920). Δύναται, λοιπόν, νὰ λεχθεῖ – ἴσως καθ' υπερβολὴν – ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παρουσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ στὴν Μικρὰν Ἀσία δια τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἀπλῶς ἐπεσημοποιήθη ἡ παρουσία τοῦ ἐκεῖ, ἀφοῦ θέσει πόδα ἤδη ἀπὸ ἐνός καὶ πλέον ἔτους (Gallant 2017: 299).

Κεφάλαιο Γ΄

Ο πόλεμος τής προπαγάνδας

Στις 2/15 Μαΐου 1919 ο Ελληνικός Στρατός απεβιβάσθη στην Σμύρνη. Η απόβαση αυτή από Ελληνικής πλευράς εθεωρήθη ως νίκη επί των εις την Μικράν Ασίαν ελληνικών διεκδικήσεων και “προμήνυμα” τής οριστικής επικρατήσεως τής Ελλάδος επί τής κυριαρχίας τής Σμύρνης και τής Ζώνης Κατοχής. Για τον λόγον αυτόν οι ελληνικές στρατιωτικές αρχές επέτρεψαν την απόκρουση άνευ προηγουμένως αποπλισμού 3000 ανδρών μαζί με τους αξιωματικούς των και ένα στρατηγό (Πλουμίδης 2020³:235). Η εσφαλμένη αυτή κίνηση θα καυτηριασθεί από τον Ύπατον Αρμοστή, ο οποίος εις απόρρητον αναφορά του προς τον Ελ. Βενιζέλο θα σημειώσει ότι «οὐδὲ ἠσκήθη, ὡς φαίνεται, σοβαρὸς ἔλεγχος ἐπὶ παραδόσεως καὶ φυλάξεως ὄπλων καὶ πυροβόλων Τουρκικοῦ Στρατοῦ» (ΚΥ 5.5,1 5^η Ἰουνίου 1919). Πάντως, ολίγες ημέρες μετά την αποβίβαση τοῦ Ελληνικοῦ Στρατοῦ στην Σμύρνη, η στρατιωτικὴ ἰσχύς τής Ελλάδος ἀριθμοῦσε ἐκεῖ την Πρώτη Μεραρχία, το Πέμπτο καὶ Ἑκτο Σύνταγμα Αρχιπελάγους, το Ὅγδοο Κρητῶν, ἓνα Τάγμα Ασφαλείας καὶ ἓνα Τάγμα Μετόπισθεν, ἓνα Τάγμα Χωροφυλακῆς καὶ ἓνα σύνταγμα Ἰππικοῦ. Ωστόσο, ἤδη ἀπὸ ἐκείνες τις ἡμέρες φάνηκε ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη ἐνίσχυσεως τοῦ Ελληνικοῦ Στρατοῦ, τούτο διότι ἐντὸς τής πόλεως τής Σμύρνης παρέμενε μόνον ἓνα τάγμα ασφαλείας, ἓνα τάγμα μετόπισθεν καὶ ἓνα τάγμα χωροφυλακῆς, γι’αὐτὸ καὶ ο στρατηγὸς Νίδερ ἔδωκε ἐντολὴ στον Στεργιάδη νὰ τηλεγραφήσῃ πρὸς τον Βενιζέλο περὶ τής ἀποστολῆς ολοκλήρου τής 13^{ης} μεραρχίας «πλήρους μετὰ πυροβολικοῦ αὐτῆς», καθὼς ὅπως ἐξελίσσετο ἡ κατάσταση ἔκρινε καὶ αὐτὸς «ἀναγκαίαν ἐνίσχυσιν» των ἤδη υφάρχουσῶν μονάδων (ΚΥ 5.5,1 4^η Ἰουνίου 1919).

Βλέπομε, λοιπόν, ὅτι ἡ αἴσθησις τής πρώτης ἡμέρας ἔχει ἀρδην ἀλλάξει ἀπὸ τις πρώτες κιόλας ἡμέρες τής ἀποβάσεως τοῦ Ελληνικοῦ Στρατοῦ στην Μικράν Ασία. Ἡ διάχυσις των πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων δεν θα καθυστερήσῃ. Βεβαίως δεν θα καθυστερήσῃ καὶ ἡ ἐμφάνισις των προσωπικῶν ἐπιλογῶν. Ἐπὶ παραδείγματι, ὅπως ἤδη ἐγράφη ἐν τοῖς ἄνω, ἐγένετο ἐκκλιση περὶ ἀποστολῆς τής 13^{ης} μεραρχίας. Ἐν τούτοις ο ὑπουργὸς Γρίβας δια τηλεγραφήματός του ἐδήλωσε πρὸς τον Ἀριστείδη Στεργιάδη

ότι «λόγοι ὑπηρεσιακοὶ ἐπιβάλλουν διορισμὸν ὑποστρατήγου Ὀρφανίδου ὡς Μοιράρχου ἐνταῦθα Μεραρχίας Ἀρχιπελάγους». Τούτ'αυτό προεκάλεσε και την έντονον αντίδραση τού Αρμοστού, ο οποίος *παρεκάλεσε* τον Βενιζέλο να καταστήσει γνωστόν στον υπουργό του, Γρίβα, ότι η στρατιωτική κατάσταση στην Μικράν Ασία είναι «σοβαρωτάτη, μὴ δυναμένη νὰ μεταβληθῆ διὰ προσωπικῆς ἀλλαγῆς». Συνεμπλήρωσε δε, στο διάβημά του αυτό, ότι «ἐπείγει ἀποστολὴ ἅμα πλήρους Μεραρχίας» καὶ «τοιαύτη ὑπεδείχθη ἢ δεκάτῃ τρίτῃ». Επείγουσα ἦτο και η ἀνάγκη, συνέχισε, ἀποστολῆς στολίσκου αεροπλάνων, για να καταλήξει δηκτικὰ ότι η ἀποστολὴ τού Ορφανίδου «δὲν δύναται νὰ ἀντικαταστήσει τὰ ζητηθέντα» (ΚΥ 3.1,2 7^η Ἰουνίου 1919).⁴⁶

Ο Βενιζέλος ἀντέδρασε ταχύτατα και διέταξε την ἀποστολὴ τού 2^{ου} Συντάγματος τῆς 13^{ης} Μεραρχίας και τού «τελευταίου Συντάγματος Ἀρχιπελάγους». Η στρατιωτικὴ γνώμη τού Βενιζέλου ἦτο ότι «ἐπιθετικαὶ ἐνέργειαι Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἐπιβάλλουσι πρὸς ἄμυναν κατεχομένου ἐδάφους ἀναλάβωμεν ἡμεῖς τὴν ἐπίθεσιν κατ' αὐτοῦ προλαμβάνοντες οὔτω μείζονα αὐτῶν συγκέντρωσιν» και εκ παραλλήλου ἐπεφόρτιζε τον στρατηγὸ Νίδερ να λάβει «ἐνδεικνύόμενα στρατιωτικὰ μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν και διάλυσιν συγκεντρωμένων [ἐνν. Τουρκικῶν δυνάμεων]» καθὼς ἐπίσης να καταλάβει την σιδηροδρομικὴν γραμμὴ Πανόρμου-Σόμα-Αξαρίου, η οποία ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπὸ δυνάμεις «διευθυνομένων κατὰ Σμύρνης» και να καταλάβει ἄλλα σημεία «ὧν ἡ κατοχὴ ἐνισχύση ἡμετέραν ἄμυναν».

Ὡστόσο, ο Ἀγγλος ναύαρχος Fitz Maurice θα εἶχε ἀντίθετον γνώμη πρὶν ἢ συμβουλευθεῖ την Κυβέρνησή του, πράγμα που ο Βενιζέλος ἐγνώριζε, διό και ἐσπευσε να ἐνταλθῆ τον Στεργιάδη ὅπως δηλώσει σ'εκείνον ότι ἀναλαμβάνει «πᾶσαν εὐθύνην ἀπέναντι συνδιασκέψεως [ἐνν. τῶν Παρισίων] διὰ μέτρα στρατιωτικὰ ἐπιβαλλόμενα ἀπέναντι ἐχθροῦ παραβιάζοντος ἀνακωχὴν». Τούτο δ'αφ'οὐ οι Τούρκου εἶχον ἤδη

⁴⁶ Στις 14 Ἰουνίου ο Στεργιάδης ἐπανήλθε. Την φορὰ αὐτὴ το μήνυμά του ἦτο αὐστηρότερον και πρὸς την στρατιωτικὴ διοίκηση -την ὁποίαν εἶχε ως ἀποδέκτη - ἀλλὰ και πρὸς τον Βενιζέλο. Ἐνα μήνυμα ἐνδεικτικὸ τού χαρακτήρος τού ἀρμοστού, των προθέσεών του, ἀλλ' ἐν γένει τῆς πολιτείας του, που ἠθέλε να ἐπιδείξει κατὰ την διάρκειαν της ἀρμοστίας του: «Παρακαλῶ, εἰδοποιήσατε ἐπειγόντως ἀρχιστράτηγον ὅτι διορισμοὶ στρατηγῶν ἐνταῦθα δὲν δύναται γίνουιν ἄνευ εὐμενοῦς προσοχῆς εἰς γνώμην μου. Ἐὰν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔχη ἀντίθετον ἀντίληψιν, παρακαλῶ εὐαρεστηθῆτε νὰ φροντίσητε ἀμέσως περὶ ἀντικαταστήσεώς μου ἐνταῦθα» (ΚΥ 3.1,2 14^η Ἰουνίου 1919).

επιτεθή στην Πέργαμο, περιοχή που «προσκλησει τής συνδιασκέψεως» είχε καταλάβει ο Ελληνικός Στρατός. Τα στρατιωτικά εκείνα μέτρα που διέτασσε ο Βενιζέλος, ετόνιζε ότι, ουδεμίαν σχέση έχουν με την επέκταση των ορίων τής Ζώνης Κατοχής «όρια άπερ μόνον συνδιάσκεψις όριση» (ΚΥ 2.2,1 9^η Ιουνίου 1919).

Η στάση του Άγγλου ναυάρχου Fitz Maurice δύναται να χαρακτηρισθεί ως εν γένει εφεκτική. Αυτό γίνεται αντιληπτό από την ανάγνωση τής αλληλογραφίας των δύο ανδρών, Fitz Maurice και Αριστείδου Στεργιάδου. Ήδη από τις πρώτες ημέρες ο ναύαρχος έγραφε προς τον Στεργιάδη ότι μετά λύπης του πληροφορήθη την κατάληψη υπό τού Ελληνικού Στρατού χωρών τού Αϊδινίου, τής Μαγνησίας και τού Κασαμπά, καθώς αυτές ευρίσκοντο πέρα των ορίων των σαντζακίων Σμύρνης και Σαρουχάν. Τούτο διότι «the places outside the Sandjak of Smyrna and Kasat of Aivali can only occupied with the consent of the Senior Allied Naval Officer (and only in the event of disorder)». ⁴⁷ Ακόμη προσέθεσε «no further advance in the Villayet of Aidin outside the Sandjak of Smyrna should be made with out my sanction and I request you will send me your assurance on this point» ⁴⁸ (ΚΥ 2.2,1 3^η Ιουνίου 1919).

Από τις πρώτες ημέρες είχε παγιωθεί μία κατάσταση σε σχέση με τα εδάφη τα οποία κατέλαβε ο Ελληνικός Στρατός (ή έπρεπε να καταλάβει, ή έπρεπε να αποχωρήσει εξ αυτών). Έτσι, λοιπόν, ήδη στις 20 Μαΐου είχε καταληφθή η πόλη των Κυδωνιών, η Φώκαια και ο καζάς Μενεμένης, η Μαγνησία, ο Κασαμπάς και τον Νυμφαίον. Ο καζάς Βαϊνδηρίου και Θειρών, το χωριό Αγιοσολούκ και την σιδηροδρομική γραμμή από Αϊδινίου μέχρι Ναζλί. Ο καζάς της Σμύρνης, του Σιβρισσαρίου και των Μούγλων, καθώς ο Τσεσμές και το Καραμπουρού (ΚΥ 4.5,1 20^η Μαΐου 1919). Η κατάληψη των περιοχών αυτών δεν εγένετο εν κενώ, αλλά κατά την προσπάθεια προφυλάξεως τού χριστιανικού πληθυσμού από τις επιθέσεις που εδέχετο από τουρκικές στρατιωτικές ομάδες, οργανωμένες ή ανοργάνωτες. Έτσι, λοιπόν, και ο Στεργιάδης παρουσιάζοντας αυτό το πρόβλημα και προσπαθώντας να δικαιολογήσει κάπως την άνευ συγκαταθέσεως τού ναυάρχου κατάληψη των περιοχών αυτών, γράφει «before the occupation of Magnesia and Cassaba the was no security. There were robberies and

⁴⁷ Μτφρ. = μέρη που ευρίσκονται έξω τού σαντζακίου τής Σμύρνης και τού καζά Αϊβαλίου δεν μπορούν να καταληφθούν, παρά μόνον με την συγκατάθεση τού ανωτέρου αξιωματικού των συμμαχίδων ναυτικών δυνάμεων (και μόνον τότε, όταν θα υπάρχουν ταραχές).

⁴⁸ Μτφρ. = καμμία περαιτέρω προέλαση στο βιλαέτι τού Αϊδινίου έξω από το σαντζάκι τής Σμύρνης δεν πρέπει να γίνει χωρίς την συγκατάθεσή μου και παρακαλώ να μου το επιβεβαιώσετε.

other offences. The prisons had been opened and prisoners were allowed to circulate. Threats of massacres against the Christians had been spread». ⁴⁹ Και προς επίρρωσιν επιφέρει ότι «now after the occupation of said places order and security have been restored indiscriminately, both for the mohametans as for the Christians». (KY 2.2,1 4^η Ιουνίου 1919). ⁵⁰

Η θέση επί τού πράγματος, λοιπόν, τού ναυάρχου Maurice αφ' ενός μεν υποδεικνύει την γνώμη του ότι τα ελληνικά στρατεύματα δεν θα έπρεπε να υπερβούν την αρχική γραμμή των ορίων κατοχής, γραμμή η οποία ακόμη δεν είχε καθορισθεί εντελώς. Αφ' ετέρου δεν επεθύμει να δημιουργηθούν προστριβές, όπερ σημαίνει ότι θα επεφέρετο μετωπική σύγκρουση μεταξύ των ελληνικών και ιταλικών στρατευμάτων. Οι Ιταλοί είχαν επικοινωνήσει ήδη με τον ναύαρχο Fitz Maurice διά τού κυβερνήτου τού πλοίου Caio Duilio. Η επικοινωνία αυτή αφορούσε στις προθέσεις τής ιταλικής κυβερνήσεως. Έτσι ο Fitz Maurice ηναγκάσθη να *υπομνήσει* προς τον Στεργιάδη ότι όσο ακόμη δεν έχει λάβει από την κυβέρνησή του πληροφορίες σχετικώς με τις ζώνες επιρροής, να μη προβούν, αμφότερες οι πλευρές, σε κάποιο διάβημα «which might cause possible frictions and misunderstanding between the Allied Powers» (KY 4.5,1 1^η Ιουνίου 1919). ⁵¹ Βεβαίως την αποφυγή προστριβών μετά τής Ιταλίας υπερετόνιζε και αυτός ο Ελ. Βενιζέλος, γράφοντας ότι «αί σχέσεις ύμῶν μετὰ τῶν ἰταλικῶν αὐτόσε ἀρχῶν πρέπει νὰ ἐμπνευσθοῦν ἐκ τῆς συναισθήσεως ὅτι ἡ διαγωγή τῆς Ἰταλίας ἀπέναντι συμμάχων κρατῶν εἶναι ἀναξία μεγάλης δυνάμεως καὶ ὅτι τοιαύτη χαρακτηρίζεται καὶ ὑπὸ τῶν ὑπολοίπων συμμάχων μας». Αφ' οὐ δηλώσει ότι η ελληνική πλευρά δεν πρέπει να δεχθεί αδιαμαρτυρητῶς «καμμίαν ἐκ μέρους ὀργάνων αὐτῆς [ἐνν. τῆς Ἰταλίας] ἔλλειψιν εὐλαβείας» υπογραμμίζει και την διαφορά τής παρουσίας των δύο χωρῶν στα μικρασιατικά εδάφη, λέγοντας ότι ο Ελληνικός Στρατός ενεργεί στο βιλαέτιο τού Αἰδινίου «πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς τῆς Συνδιασκέψεως ἐν ᾧ Ἰταλία τὰς πράξεις κατοχῆς, ἃς ἐνήργησε εἰς σημεῖα εἰρημένου βιλαετίου, ἐνήργησε

⁴⁹ Μτφρ. = Πρὶν ἀπὸ την κατάληψη τῆς Μαγνησίας και τού Κασαμπά δεν υπήρχε ἐκεῖ δημοσία ασφάλεια. Συνέβησαν ληστείες και ἄλλα ἐγκλήματα, ἀνοίχθησαν οἱ φυλακές και ἀφῆθησαν ἐλεύθεροι οἱ φυλακισμένοι. Απειλές περὶ σφαγῆς των χριστιανῶν διεδίδοντο.

⁵⁰ Μτφρ. = τώρα, μετὰ την κατοχὴ των εἰρημένων περιοχῶν, επικρατεῖ τάξη και ασφάλεια. Τόσο για τους μουσουλμάνους ὅσο και για τους χριστιανούς.

⁵¹ Μτφρ. = το ὁποῖον θα μπορούσε να δημιουργήσει πιθανῶς προστριβές και παρεξηγήσεις μεταξύ συμμαχίδων δυνάμεων.

άνευ έντολης και προεκάλεσε μάλιστα δια τοῦτο διαμαρτυρίας συνδιασκέψεως» (ΚΥ 1.3,1 25^η Μαΐου 1919).

Η ανησυχία για μετωπική σύγκρουση μεταξύ τῆς Ελλάδος και τῆς Ιταλίας ἦτο αναμφιβόλως μεγάλη. Η Ιταλία εἶχε ευθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπιδείξει τις διαθέσεις τῆς ἐναντι τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς και μετῆρχετο διαφόρους τρόπους για τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς. Η ἰταλικὴ προπαγάνδα στὴν Κωνσταντινούπολη μετεχειρίζετο Τούρκους στρατιωτικούς, αστυνομικούς και διοικητικούς υπαλλήλους, ἀκόμη και ληστές και ἄλλα κακοποιὰ στοιχεῖα, προς ἐξερεθισμόν τῶν μουσουλμάνων, με σκοπὸ τὴν οργάνωση ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ και τῆς Ἑλληνικῆς παρουσίας στὴν Μικρὰν Ἀσία. Μάλιστα ὠργάνωσαν μυστικὴ διεύθυνση ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία «Συμβούλιον συγκεντρωμένων ἔθνικῶν δυνάμεων Μαιάνδρου» ἡ ὁποία διένειμε προκήρυξη στους μουσουλμάνους για τὴν ἀντίσταση κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι σημαντικό να τονισθεῖ ὅτι στὴν προκήρυξη αὐτὴ ἀπεκλείετο ρητῶς ἡ ἀντίσταση κατὰ πάσης ἄλλης δυνάμεως κατοχῆς, δηλαδὴ κατὰ τῶν Ἀγγλων, Γάλλων και Ἰταλῶν, και διεμήνυε ὅτι πᾶσα ἄλλη κηδεμονία πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς θα ἐγένετο δεκτὴ. Ἀνάλογα συλλαλητήρια, πληροφορούμεθα ἐγένοντο κατὰ μήκος τῶν νοτίως ὑπὸ ἑλληνικὴ κατάληψη χωρῶν. Μάλιστα με ἐξοπλισμένους Τούρκους ἀπὸ Ἰταλούς, οἱ ὁποῖοι τους παρείχον δωρεὰν αὐστριακὸ ὀπλισμὸ (ΚΥ 5.5,1 2^α Ἰουνίου 1919).⁵²

Τὴν κατὰ τῆς ἰταλικῆς συμπεριφορᾶς ἐναντι τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς γνώμην του ἐξέφρασε ἐγγράφως προς τὸν Ἐλ. Βενιζέλο, ελάχιστο καιρὸ μετὰ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἀρμοστίας του, ὁ Ἀρ. Στεργιάδης. Αὐτὸς θεωροῦσε ὅτι ἡ ἰταλικὴ προπαγάνδα μετεχειρίζεται τὸν τουρκικὸ ἀτακτὸ στρατὸ με σκοπὸν να πεισθοῦν οἱ Ἀγγλοι ὅτι ἡ τουρκικὴ ἐξέγερση δεικνύει τὴν γενικὴ ἀντιπάθεια κατὰ τῶν Ἑλλήνων και ἐπιπλέον να δείξει τὴν ἀντίθεση τῶν ἰταλῶν κατὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς. Τοῦτο

⁵² Ἀργότερα τὸν ἴδιο χρόνο ὁ Sir Eyre A. Crowe σε ἐπιστολὴ του προς τὸν Λόρδο Curzon θα ἐπισημάνει ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Μουσταφά Κεμάλ ἔχει ὡς στόχο να κρατήσῃ τὴν Τουρκία ἀπηλλαγμένη ἀπὸ παντὸς ξένου ἐλέγχου και ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο στὴν συνεχιζόμενη κατοχὴ ἐκείνων τῶν μερῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αυτοκρατορίας που κατοικοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἄλλες ἐθνικότητες, ἐπισημαίνοντας ὅτι ἀναμφιβόλως στρέφεται πρωτίστως κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς τῆς Σμύρνης. Σημειώνει δε ὅτι τὸ κίνημα αὐτὸς εἶναι ουσιαστικῶς ἐχθρικό προς τοὺς γενικοὺς στόχους και τὴν πολιτικὴ τῆς ἐιρηνευτικῆς διασκέψεως ὡς προς τὸν διακανονισμό για τὰ τῆς Τουρκίας (DBFP 1919 IV 1952: 911, Sir E. Crowe (Paris) to Earl Curzon (Received December 1) No. 2219 [157144/1638/44]).

επειδή η ιταλική προπαγάνδα διέβλεπε την στρατιωτική κατίσχυση των ελληνικών δυνάμεων κατά τού αύτοσχεδιαζομένου Τουρκικού Στρατού «ὅστις παρὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτοῦ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀξιωματικῶν εἶναι συρφετὸς μισθοφορικὸς ἄνευ ἠθικοῦ καὶ πειθαρχίας»⁵³ και είναι εις θέσιν να παρενοχλεί μόνον μικρές και απομεμονωμένες ελληνικές δυνάμεις. Τοιουτοτρόπως οι Άγγλοι θα επείθοντο να πιέσουν την εκκένωση των υπό ελληνικήν κατοχή κατειλημμένων χωρών, Μαγνησίας-Κασαμπά και προ πάντων την εκκένωση Αϊδινίου-Ναζλίου, με αποτέλεσμα την απομάκρυνση των ελληνικών δυνάμεων από την κοιλάδα τού Μαιάνδρου (ΚΥ 5.5,1 13^η Ἰουνίου 1919). Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να μπορούν να προελάσουν εύκολα οι Ιταλοί στην περιοχή που εποφθαλμιούσαν.⁵⁴

Όχι μόνον η προπαγανδιστική αλλά και η συνεργατική δράση μεταξύ Ιταλών και Τούρκων ήτο πολλή και ποικίλη. Η *ἀστυνομικὴ διεύθυνσις* Σμύρνης ενημέρωνε σχετικῶς τὸν Ἰσχυρὸν Ἀρμοστή ὅτι «ἀξιωματικοὶ Ἰταλοὶ περιφέρονται ἀνὰ τὰ χωρία συνοδευόμενοι πάντοτε μὲ Τούρκους ἰππεῖς, ἐξεγείρουν τοὺς Τούρκους κατοίκους πρὸς σφαγὴν». Ὅτι προύχοντες εκ Σοκίων που συνελήφθησαν κατά την ημέρα τῆς κατοχῆς τῆς Σμύρνης, ἀλλὰ κατόπιν ενεργειῶν ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, «διευθύνουσι τὰς κινήσεις τῶν Ἰταλῶν, οἱ ὅποιοι μεταφέρουν τακτικώτατα τηλεβόλα, πολεμοφόδια καὶ στρατὸν ἐκ Σοκίων εἰς τὸ ἐσωτερικόν». Ὅτι πέντε Τουρκόκρητες «περιποιούμενοι ὑπὸ τῶν ἰταλικῶν ἀρχῶν, ἔχουσι δολοφονήσει μέχρι στιγμῆς περὶ τοὺς 200 Ἕλληνας, εἰς Μαγαράσι ἔχουσι σφάζει κατ' αὐτὰ περὶ τοὺς 13 ὁμογενεῖς καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ δρᾶσται εἶνε γνωστοί, ὁ Ἰταλὸς διοικητῆς δὲν ἐπιτρέπει τὴν σύλληψίν των» (ΚΥ 5.5,1 9^η Ἰουνίου 1919).

Ο φόβος, λοιπόν, τῆς ενεργοῦς συρράξεως μεταξύ Ελλήνων και Ιταλῶν, τουλάχιστον ἀπὸ πλευρᾶς των Ελλήνων, παρέμενε ἐκδηλος. Σε σημείωμά του προς τον

⁵³ σ.σ. υπογράμμιση στο πρωτότυπο.

⁵⁴ Στην ίδια παρατήρηση προ ημερῶν εἶχε καταλήξει και ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος επιστοῦσε την προσοχή στον Ἀριστείδη Στεργιάδη «ἐπὶ σπουδαιότητος Αἰδινίου». Εἶχε ἤδη ἐξουσιοδοτήσει τον στρατό να εγκαταλήψει το Ναζλί και διεπίστωνε «μετὰ λύπης» την διαφανομένη σκέψη τῆς Ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως, για την εγκατάλειψη και τού Αἰδινίου «Ἐγκατάλειψις αὐτοῦ δύναται νὰ φέρη ὡς ἀποτέλεσμα ὑπαγωγὴν κοιλάδος Μαιάνδρου εἰς Ἰταλικὴν ἐπιρροήν». Δια τούτο ἐζήτει την λήψη αναγκαίων μέτρων προς οχύρωσή του (ΚΥ 2.2,1 6^η Ἰουνίου 1919).

Βενιζέλο έγραφε ο Στεργιάδης⁵⁵ «διαβλέπω σοβαράς ένεργείας Ίταλῶν καί φόβον ναυάρχου Κάλθροπ συγκρούσεως ήμῶν πρὸς Ίταλούς. Αποφεύγω προσθέσω ὅτι τοπικαί ένταῦθα ένεργεiai Γάλλων παρουσιάζονται δυσμενεῖς καθ'ήμῶν, ιδία αξιωματικῶν γάλλων εις έπαρχίας ὅπου έπιζητοῦν έπισύρουν έμπιστοσύνην Τούρκων δεικνύοντες δυσμένειαν καθ'ήμῶν» (ΚΥ 2.2,1 4^η Ιουνίου 1919).

Η κατάσταση στην Σμύρνη ένα μήνα μετά την κατάληψη υπό τού Ελληνικού Στρατού είχε, κατά την περιγραφή τού διευθυντού τού γραφείου πληροφοριῶν τού *φρουραρχείου Σμύρνης*, ταγματάρχου Θ. Παπακωνσταντίνου, ως εξής: οι Οθωμανοί κάτοικοι *τετυφλωμένοι από εθνικό και θρησκευτικό αίσθημα και υποκινούμενοι τόσο από τους νεοτούρκους όσο και από τους ιταλούς συνέρχονται για την προετοιμασία εθνικοθρησκευτικού κινήματος εναντίον των ελλήνων και κυρίως κατά τού Ελληνικού Στρατού*. Ο Παπακωνσταντίνου θεωρούσε ότι δύο ήσαν τα κόμματα (παρατάξεις) των Τούρκων, η μεν των «κεκηρυγμένων υπέρ τῆς άμέσου δράσεως» και των «συντηρητικωτέρων», αλλά η «ράγδαία μεταβολή τῆς καταστάσεως» στο εσωτερικό τῆς Μικράς Ασίας, εν σχέσει με τις κινήσεις των Τούρκων εθνικιστών, μετέστρεφε τα πνεύματα υπέρ των πρώτων. Πολλοί Νεότουρκοι, εκ των εχόντων, διέθετον την περιουσία των υπέρ των εθνικών των σκοπών, ενώ ταυτοχρόνως η ιταλική προπαγάνδα με τα άφθονα πρόσωπα, μέσα και υλικά που διέθετε «*άπέσεισε πλέον ὄχι μόνον πᾶσαν διπλωματικήν λεπτότητα, αλλά και αὐτήν τὴν κοινήν εὐπρέπειαν*». Στις συνεδριάσεις κορυφαίων Τούρκων κομιτατικών συμμετέχουν και Ιταλοί αξιωματικοί και ενίοτε προεδρεύουν αυτών. Οι Ιταλίδες επιδίδονται στην κατασκοπία με «*έρωτικὰς κατακτήσεις Έλλήνων αξιωματικῶν, ὀπλιτῶν καὶ ναυτῶν*». Δια τού ιταλικού στόλου μετεφέροντο διάφοροι *ἀπαίσιμοι κακοῦργοι*, ενώ διάφορα αντιτορπιλλικά μετέφερον ὄπλα και χειροβομβίδες. Ταυτοχρόνως οι Ιταλοί αξιωματικοί «*συνδιασκεδάζουσι*» με «*παλαιούς ληστὰς τῆς ὑπαίθρου χώρας*». Αναφέρει ο Παπακωνσταντίνου ότι τοσούτον είχε προχωρήσει η ιταλική προπαγάνδα, ὡστε είχαν εισέλθει άνθρωποι της και «*εις αὐτὴν τὴν έσωτερικὴν έλληνικὴν ὑπηρεσίαν*», ενώ στην πόλη τῆς Σμύρνης περιεφέροντο ανενοχλήτως ληστές, οθωμανοί αξιωματικοί με πολιτικὴν ενδυμασία και νεότουρκοι πρόκριτοι *έλθόντες πάντες ανενόχλητοι εκ τοῦ έσωτερικοῦ*. Ως σοβαρώτατο κίνδυνο επεσήμαινε την *έκ πηγῶν σοβαρῶν καὶ θετικῶν πληροφορία* του ὅτι επέκειτο εκδηλωση τουρκοϊταλικού πραξικοπήματος στην πόλη. Για την αποσόβηση ὄλων

⁵⁵ Σ.σ., αν και το σημείο αυτό έχει διαγραφή από αυτήν την χείρα τού Στεργιάδου, εν τούτοις η γνώμη του παραμένει ενδιαφέρουσα και ενδεικτική τῆς καταστάσεως.

αυτῶν ἐπρότεινε τα ἐξῆς: α') ἀμεσον ἀφοπλισμό των Τούρκων «μὴ ἀφιεμένων οὐ μόνον τῶν περιστρόφων ἀλλὰ οὐδὲ τῶν μαχαιρῶν» β') αὐστηρόν ἐλεγχὸ προσώπων καὶ πραγμάτων «ἀφικνουμένων καὶ ἀναχωρούντων», γ') περιορισμό των κορυφαίων κομιτατικῶν Νεοτούρκων, δ') ἀδεία γιὰ ἐρευνα στὶς οἰκίες ὄλων των ὑπόπτων, ἀκόμη καὶ συμμάχων· καθὼς καὶ γιὰ ὑπόπτα ἀντικείμενα τα ὁποῖα πιθανόν να μεταφέρουν. Συν τοις ἄλλοις δικαιολογοῦσε τα μέτρα αὐτὰ καθὼς εἶχε *θετικὰς πληροφορίας* ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ γιὰ να μὴ παραδώσουν τα ὅπλα των «νύκτωρ τὰ παραδίδουσιν εἰς ὠρισμένα ἰταλικά οἰκήματα» καὶ ἐπιπλέον ὅτι «ὠρισμένοι ἰταλικά οἰκεία εἶναι ἀποθήκαι πυρομαχικῶν καὶ ὄπλων». Προσθέτει ὅτι ἡ ἐυρωπαϊκὴ παροικία τῆς Σμύρνης *φρονεῖ φίλα* καὶ «ὑποστηρίζει ἀναφανδὸν τουρκικὴν προπαγάνδα». Ἀκόμη ὅτι καὶ ἀξιωματικοὶ τῆς Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς Ἀποστολῆς «ἐμφοροῦνται ὑπὸ τῶν αὐτῶν [...] φρονημάτων» (ΚΥ 4.6,1 26^η Ἰουνίου 1919).

Ἡ ἰταλικὴ προπαγάνδα οὐδὲ κατ'ἐλάχιστον ἐμειούτο, τουναντίον ἠύξανε. Ὁ στρατηγὸς Κ. Ξ. Νίδερ ἐνημέρωνε τὸν Ὑπατοὺν Ἀρμοστή ὅτι κατ'ἀσφαλεῖς πληροφορίες του «Ἄγγλος στρατιωτικὸς ἱερεὺς τῆ συμπράξει τοῦ ἰταλοτουρκικοῦ κομιτάτου προτρέπει Τούρκους, ἰδίᾳ τοῦ ἐσωτερικοῦ, νὰ ὑποβάλωσι καθ'ἐκάστην ὑπομνήματα καὶ ἐκθέσεις ἀπ'εὐθείας πρὸς τὸν Ἄγγλον πρόξενον περὶ διαταχθειῶν ἀθαιρεσιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ὅπως φανταστικῶν, ἐπιθυμῶν οὕτω ἵνα δημιουργήσῃ πράγματα μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Τούρκων» (ΚΥ 2.2,1 6^η Ἰουνίου 1919).

Τοιαύτης φύσεως προπαγανδιστικὸ καὶ τρόπον τινα καταγγελτικὸ τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς εἶναι καὶ τὸ ἀπὸ 16^{ης} Ἰουνίου τουρκικὸ ὑπόμνημα ὑπογραφόμενον ὑπὸ προυχόντων τοῦ Βαλουκεσέρ πρὸς τοὺς ἀρμοστές τῆς Ἀμερικῆς, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας. Στὸ ὑπόμνημα αὐτὸ που ἀναφέρεται στα γεγονότα τῆς Μενεμένης καταγγέλεται ὡς *ἄδικος* ἡ κατοχὴ τῆς πατρίδος των ὑπὸ των Ἑλλήνων, «ἐνεργούντων μὲ πολλὴν ἐκδικητικὴν ὄπως ἐξοντώσωσι τὸν τουρκισμόν». Οἱ Ἕλληνες χαρακτηρίζονται *βάρβαροι*. Ἡ ἀπότασι πρὸς τὶς Μεγάλαις Δυνάμεις λέγει ὅτι, ἀφ'οὐ πρῶτα ἀφώπλισαν τοὺς Τούρκους, ἐπεὶτα τοὺς ἀφησαν «ἀδυνάτους καὶ ἀνυπερασπίστους εἰς χεῖρας προαιωνίου ἐχθροῦ τῆς φυλῆς των». Με ἐπὶ κλησιν στον *πολιτισμὸν* των Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τὴν *συνείδησίν* των ζητοῦν τὴν προστασίαν των «ἀπὸ τὰς χεῖρας αἰμοβόρων θηρίων», διότι πρὸ τῆς σφαγῆς «τῶν ἀδελφῶν, πατέρων καὶ μητέρων» εἶναι ἀδύνατον να μὴ ἀντιπράξουν «ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον». Δια ταῦτα, ἀν δὲν ὑπάρξῃ παρέμβασι γιὰ να σωθῇ ἡ *πατρίς* των «ἀπὸ χεῖρας ἀγρίων Ἑλλήνων» τότε ἡ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία «θὰ πλέῃ ἐντὸς

αΐματος». Την απόλυτο ευθύνη, «ήθικην και ιστορικήν», αναφέρουν στο υπόμνημά τους, θα φέρουν εξ ολοκλήρου οι Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες «διατείνονται ότι έπολέμησαν δια την έξασφάλισιν τών δικαιωμάτων των έθνών, τής εϋτυχίας και τής ζωής αυτών» (ΚΥ 4.6,1 16^η Ιουνίου 1919). Στο τελευταίο αυτό σημείο γίνεται σαφής αναφορά στην επί των δεκατεσσάρων σημείων ομιλία τού προέδρου Ουόντροου Ουΐλσονος, περί ής ήδη έχουν γραφή τα δέοντα στο πρώτο κεφάλαιο.

Ενταύθα πρέπει να σημειωθούν και τα άντικρυς έχοντα των μουσουλμάνων αισθήματα, τα οποία έσπευσαν να εκφράσουν άμα τη καταλήψει τής Σμύρνης. Επί παραδείγματι ο *άντιπρόσωπος και διερμηνεύς τών αισθημάτων όλοκλήρου τού ίσλαμικοϋ πληθυσμοϋ τής ύποδιοικήσεως Δεμίρ-Κισάρ* έσπευσε να αποστείλει προς τον Ελ. Βενιζέλο τὰ θερμά του συγχαρητήρια, καθώς οι υπό την ελληνικήν διοίκησιν μουσουλμάνοι «θα δυνηθώσι να άπολαύωσι πλήρη έλευθερίαν πολιτικήν και θρησκευτικήν», όπως ακριβώς «οί υπό την έκλεκτήν ελληνικήν διοίκησιν διαβιοϋντες όμόθρησκοί των έν Μακεδονία και Κρήτη» (ΚΥ 5.2,1 15 Μαΐου 1919). Άλλοι καταγόμενοι εκ τού Πόντου και διαβιοϋντες εν Θεσσαλονίκη έσπευσαν, υποβαλόντες τα «βαθέα σέβη» των, να αιτηθούν εγκαίρως από τους ηγέτες τής διασκέψεως, Ουΐλσωνα, Λόϋδ Τζώρτζ, Κλεμανσώ και Βενιζέλο «όπως διευκολυνθώσι τὰ μέτρα» για να προλάβουν «τήν ύπηκοότητα τής προσεχώς ίδρυομένης δημοκρατίας τού Πόντου», συμπληρώνοντες, «ήτις θα έξασφάλιση τὰ πολιτικά και θρησκευτικά μας δικαιώματα» καθώς «ιδίοις όμμασι» βλέπουν «τὰ δικαιώματα και τήν έλευθερίαν, ήν έν τή Έλλάδι άπολαμβάνουσι αί μωαμεθανικαί και ίσραηλιτικαί κοινότητες» (ΚΥ 3.2,1 1919 άνευ ήμερομηνίας). Άλλος επέγραφε την έκθεσή του «Ανάλαμψις τής άληθείας» και ζητεί όπως ο *μωαμεθανισμός* «προτιμήση τήν κυβέρνησιν ήτις θα τῷ έξασφάλιση τήν έλευθερίαν του, τὰ έν γένει δικαιωμάτα του, τās ιστορικās και θρησκευτικās του παραδόσεις», καταλήγοντας ότι «δια τὸ μέλλον τού ίσλαμισμού ή κυβέρνησις αύτη πρέπει να εΐναι ελληνική» (ΚΥ 3.2,1 1919, άνευ ήμερομηνίας).

Τα τελευταία αυτά ένθερμα υποστηρικτήρια τής Ελληνικής κατοχής δεν ηδύναντο να συσκοτίσουν την αληθώς επικρατούσα κατάσταση που επεκράτει. Η ελληνική πλευρά είχε σαφή αντίληψη τής καταστάσεως και γι'αυτόν τον λόγο ο Βενιζέλος έγραφε ότι «τὰ άξιοθρήνητα γεγονότα πρώτης και δευτέρας ήμέρας κατοχής έν Σμύρνη ίδια ως ό καταγγελθεις έν άγγλική Βουλῆ και ύπό τού Ύπουργοϋ Έξωτερικών έπιβεβαιωθεις φόνος κατά Τούρκων ύπό μεταφερόντων αυτους στρατιωτών δεν άμαυροϋσι μόνον τήν ύπόληψιν τής Έλλάδος ως κράτους

πεπολιτισμένου αλλά και κινδυνεύουσι καταστρέψωσιν ἔθνικὴν ἡμῶν ὑπόθεσιν κατὰ κρισιμοτάτην στιγμὴν, καθ' ἣν περιμένομεν στέφανον τόσον μακρῶν αἰώνων». ⁵⁶ Βοά ὅτι «ἤλθομεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν οὐχὶ διὰ νὰ φέρωμεν ἐλευθερίαν εἰς μόνους ὁμοεθνεῖς ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ νὰ διασφαλίσωμεν αὐτὴν ἐξ ἴσου εἰς ὅλα στοιχεῖα πληθυσμοῦ». Αφουγκράζεται το γεγονός ὅτι «ἢ μακρὰ δουλεία καὶ τὰ μακρὰ παθήματα ἄγουσιν αὐτούς [σ.σ. τοὺς Χριστιανούς] πολλάκις νὰ ῥέπωσιν εἰς διατύπωσιν ὑπερβολῶν ἐνίοτε ἀβασίμων κατηγοριῶν διὰ νὰ ἐκδικηθῶσι παλαιὰς ἢ προσφάτους ἀδικίας», ἀλλὰ εἰς αὐτοὺς ἐπιφυλάσσει σκληροτάτη ἀντιμετώπιση, στους *ἀντιπράττοντας*, δηλαδή εἴτε αὐτοὶ εἶναι χριστιανοὶ καὶ δὴ καὶ κυρίως Ἕλληνες ὁμογενεῖς εἴτε Ἕλληνες στρατιῶτες, θα συμπεριφερθεῖ «ὡς πρὸς ἐχθρούς» (ΚΥ 4.4,1 23^η Ἰουνίου 1919). Αληθῶς τόσον ὁ Βενιζέλος ὅσον καὶ ὁ Στεργιάδης δὲν θα φεισθῶν εἰς τὴν ἐπιβολὴ τιμωριῶν γιὰ τοὺς *ἀντιπράττοντας*, τοῦτο δὲ γιὰ νὰ μὴ *στιγματισθῇ «τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα»* (ΚΥ 4.4,1 23^η Ἰουνίου 1919). ⁵⁷

⁵⁶ Πρβλ. τὰ ὅσα γράφει καὶ εἰς ἕτερα ἐπιστολὴ τοῦ τῆς 24^{ης} Ἰουνίου 1919 « Αἱ παρεκτροπαὶ τοῦ στρατοῦ μας κινδυνεύουσι χωρὶς οὐδεμίαν ὑπερβολὴν νὰ καταστρέψωσιν ἐκ ῥίζης ὅλον τὸ μετὰ τόσον [lacuna], δημιουργηθέν οἰκοδόμημα ὅπερ ἠγγυᾶτο πλήρη ἐπιτυχίαν ἔθνικοῦ ἡμῶν προγράμματος. Ἦδη ἐν τῇ ἀγγλικῇ Βουλῇ δις ἐγένετο λόγος περὶ σφαγῶν εἰς ἃς ἐξετράπη ὁ στρατός μας κατὰ συνοδευομένων ὑπ' αὐτοῦ αἰχμαλώτων πρώτης ἡμέρας ἀποβάσεως» (ΚΥ 4.4,1).

⁵⁷ Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ τοῦ Βενιζέλου σχετίζεται μετὰ τὴν συμπεριφορὰ τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν, κατὰ διαφόρους μαρτυρίας ἀλλοδαπῶν, τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα πρὸς Τούρκους αἰχμαλώτους κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς εἰς τὴν Σμύρνη ἀποβάσεως. Μία τέτοια ἀναφορὰ - ἐκθεσὴ εἶχε συνταχθῆ ἀπὸ τὸ Foreign Office ἐπὶ τῇ βάσει *αὐτοπτῶν μαρτύρων καὶ ἐπισήμων πηγῶν*. Κατ' ἀρχὰς ὁ μάρτυς κατέθεσε ὅτι σὲ σημεῖο μετὰξὺ τοῦ Χρηματιστηρίου καὶ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ανατολῆς εἶδε ἕξι άτομα νὰ φονεύονται καὶ εἰς ἕτερο πλησίον σημεῖο ἄλλα πέντε νὰ φονεύονται ἀπὸ ἐλληνικὰ πυρὰ. Ἐπίσης εἶδε καὶ ἄλλους νὰ φονεύονται πλησίον τῆς ἀποβάθρας τοῦ Κορδελιού. Ὅμως κατὰ τὰ εἰρημένα του « The most horrible oases of brutality» [Μτφρ. οἱ φρικωδέστατες σκηνές βαναυσότητος] τις ὁποῖες εἶδε ἦσαν ὅταν τραυματίας Τούρκος ἀξιωματικὸς ἐκτυπήθη ἀπὸ Ἕλληνα ἀξιωματικὸ μετὰ κοντάκιον τοῦ ὅπλου του. Ἡ ἄλλη σκηνή, Τούρκος τραυματίας μεσήλικας ἐγένετο στόχος τῶν ἐλληνικῶν πυρῶν, ποὺ ὁμως μετέλλαξε τὸ ζῆν πρὶν οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες προλάβουν νὰ τὸν πυροβολήσουν. Ἡ ἀντιστοίχος Τούρκος κειτόμενος ἐπὶ τῆς προκυμαίας ἐλακτίσθη. Ἐπὶ τέλους ὁ μάρτυς καταθέτει πάμπολλες σκηνές βίας κατὰ τῶν Τούρκων πολιτῶν καὶ κατόπιν ἀναφέρεται ἐπὶ τὴν συμπεριφορὰ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους « were knocked over by blows » [Μτφρ. ἐπέφταν ἀπὸ τὰ συνεχῆ κτυπήματα] καὶ παρὰ τις διαμαρτηρήσεις τοῦ πρὸς κάποιον Ἀγγλο ἀξιωματικὸν ποὺ εὐρίσκετο πλησίον στα γεγονότα, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπάντησιν « it is good for those pigs » [Μτφρ. σ' αὐτὰ τὰ γουρούνια τέτοια τοὺς ἀξίζει] (ΚΥ 4.4,2 14^η Ἰουνίου 1919).

Ουδείς δύναται να αρνηθεί ότι τοιαύτης φύσεως γεγονότα θα συνέβησαν, όμως μηδείς πρέπει να λησμονεί ότι τα όσα ήδη από τού 1914 συνέβαιναν με τον ανθελληνικό διωγμό που ήγειραν οι Τούρκοι εν είδει εθνοκαθάρσεως. Προς τούτω, αν και οι τοιούτου είδους αναφορές βασίζονται επί *ἀσφαλῶν* και *θετικῶν* και επι τέλους *ἀξιοπίστων* πηγών, εν τούτοις δεν είναι δυνατόν να έχουν απόλυτον ισχύ. Είδομεν εν τοις όπισθεν ήδη ποιο έργο είχε επιδείξει η ιταλική προπαγάνδα και ποια συνεργασία είχε με επισήμους και ανεπισήμους αρχές των Τούρκων. Δεν είναι άρα παράλογο να υποστηριχθεί ότι, και εδώ οι *ἀσφαλεῖς* και *θετικαὶ πηγαὶ* ίσως επετέλουν κάποιο βαθύτερο έργο.

Η απογοήτευση τού Βενιζέλου για την εξέλιξη τού πράγματος ήτο εμφανής ευθύς εξ αρχής τού πρώτου μηνός τής κατοχής. Η *ἀνεπάρκεια* τού στρατού στην Σμύρνη εκινδύνευε «να κλονίσῃ και τήν ιδικήν μου [τοῦ Βενιζέλου] αἰσιοδοξίαν» έγραφε. Η εμπιστοσύνη του, η πίστη του και η στήριξη που έτρεφε προς τον Στεργιάδη, ο οποίος δρούσε στην Ζώνη Κατοχής ως το όμμα και το ούς του, ήσαν απόλυτοι και αμέριστοι και η μοναδική τού Βενιζέλου αίσθηση ασφαλείας για την συνέχεια των πραγμάτων στην Μικράν Ασία. Ώστε έφθασε εις την ομολογία τού πράγματος «στηρίζομαι κυριώτατα εις τήν αὐτόθι παρουσίαν σου, ήτις με (ἀσφαλίξει) ότι από πολιτικῆς ἀπόψεως γίνεται αὐτόθι ὅ,τι τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν» (ΚΥ 2.4,2 23^η Ἰουνίου 1919).

Στο στρατιωτικό πεδίο η κατάσταση οσημέραι επεδεινούτο. Ἦδη από τα μέσα Ἰουνίου υπήρχε πληροφόρηση ότι δύο φάλαγγες Τουρκικού Στρατού, ανά έξι χιλιάδες εκάστη, εβάνδιζον κατά τής Σμύρνης· η μεν από Ιβζαρίου η δε από τού Σαλιχλή. Πέντε ελληνικά τάγματα με μία επιτελαρχία και μία πυροβολαρχία εκάλυπτον τον τομέα Σμύρνης – Κασαμπά – Νυμφαίου. Στην πόλη τής Σμύρνης παρέμενον για ασφάλεια δύο τάγματα (ΚΥ 5.5,1 8/21^η Ἰουνίου 1919).

Ήσαν ήδη γνωστές οι συγκεντρώσεις των Τούρκων με σκοπό τήν αντιμετώπιση τού Ελληνικού Στρατού, και η δράση των στρατιωτικών ηγετών τους, ως λ.χ. τού Μουσταφά Κεμάλ «ἀποκυρήξαντος ήδη ένεστῶσαν τουρκικήν κυβέρνησιν» στην Κιουτάχεια, τού Ρεούφ Βέη, πρώην υπουργού ναυτικών στην Καισάρεια κά. Προς τούτοις εγνώριζον καλώς και ότι στα μέρη που είχαν υπό την κατοχήν των οι Τούρκοι διέθετον *ἀφθονα* πυρομαχικά και πυροβολικό. Επιπλέον ότι

«διατελούσιν εἰς ἐπαφὴν μετ' ἀρχηγοῦ Μπολσεβίκων καὶ πιθανὸν διὰ Κωνσταντινουπόλεως» (ΚΥ 5.5,1 27^η Ἰουνίου 1919).

Ενδεικτικές είναι και οι πληροφορίες τού Κανελλοπούλου που μετέφερε την γνώμην τού Γάλλου αρχιστρατήγου, «ἢ κατάστασις» ἔγραφε «ἐν μικρᾷ Ἀσία εἶνε θλιβερωτάτη, ἢ δὲ ἀντίστασις τῶν Τούρκων κατὰ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς ἐν νομῶ Ἄιδινίου ὀργανοῦται εἰς μεγάλην κλίμακα».⁵⁸ Κατὰ τις πληροφορίες του οι ὑπὸ τα ὅπλα συνεκεντρωμένοι Τούρκοι υπελογίζοντο εἰς ἐξήντα χιλιάδες, και με τα δεδομένα που εἶχεν ὑπ' ὄψιν του θεωρούσε ὅτι ἐπρόκειτο να καταρτισθῶν εννέα στρατιωτικά τάγματα, δηλαδή περί τις τριακόσιες χιλιάδες ἀνδρῶν, ἀφοῦ ἡ στρατολόγησι ἀπὸ πλευρᾶς των Τούρκων ἐξηκολούθη. Συν τοις ἄλλοις ὑπῆρχαν, κατ' ἐκτιμήσεις, και ἀρκετὰ πολεμοφόδια και ὅπλα για τὴν στελέχωση τῶσων ἀνδρῶν. Επιπλέον προσέθετε ὅτι «καὶ ἂν ἔτι θεωρηθῶσι ὡς ὑπερβολαί, φρονῶ ἐν τούτοις ὅτι δὲν εἶναι ἴσως ἀπίθανον ἢ συγκέντρωσις τοιούτων μεγάλων δυνάμεων». Επιπροσθέτως παρεδέχετο ὅτι ἡ οθωμανικὴ κυβέρνησις ἀκόμη και ἀν ἦτο εἰλικρινῆς τις προθέσεις τῆς ἐναντι τῆς ἑλληνικῆς, ἐν τούτοις δὲν θα ἠμπορούσε «να ἐπιβληθῆ ἐν τῇ κρατούσῃ ἀναρχίᾳ». Δια ταῦτα ἐφρόνει ὅτι θα ἦτο ἀναγκαῖο να γίνῃ ἡ κατάληψι ὀρισμένων σημείων ὑπὸ ἀγγλικῶν ἢ γαλλικῶν στρατευμάτων «πρὸς παρεμπόδισιν κινητοποιήσεων», ἀλλ' ἀντιλαμβανόταν ὅτι «τοιαύτη τις ἀπόφασις δὲν εἶνε δυνατὸν να προέλθῃ ἐκ μέρους τῶν ἐνταῦθα ἀρμοστῶν» (ΚΥ 5.5,1 28^η Ἰουνίου 1919). Ἡ στρατολόγησι ὑπὸ των Τούρκων ἐγένετο « διὰ τῆς βίας ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, στρατολογοῦσα πάντας. Οὗτοι καθ' ὀμάδας ἀνὰ 40 ἐγκλείονται πρῶτον εἰς τὰς φυλακάς, εἶτα δὲ ἀποβάλλονται εἰς διάφορα σημεία τῶν ἐπιχειρήσεων» (ΚΥ 5.5,1 28^η Ἰουνίου 1919).

⁵⁸ υπογράμμιση στο πρωτότυπο

Κεφάλαιο Δ΄

Διπλωματία δια τής Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής

Προϊόντος τού χρόνου οι σχέσεις των Ελλήνων προς τους Ιταλούς δεν εξωμαλύνοντο, αλλ'επεδεινούντο. Το γεγονός αυτό έκαμε τον Βενιζέλο, ο οποίος ευρίσκετο εις Παρισίους, να γράφει: « δὲν δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν εἰς βεβαίωσιν Ἰταλῶν ὅτι καταλαμβάνοντες νοτίαν ὄχθην Μαιάνδρου ἐμποδίσωσι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἐκεῖθεν ἐπίθεσιν κατὰ σιδηροδρομικὴν γραμμὴν». Για τον Ελ. Βενιζέλο ήταν απαραίτητη η κατοχή τουλάχιστον τής βορείου όχθης τού ποταμού Μαιάνδρου και μάλιστα εθεώρει ότι για την εντελή εξασφάλιση τού Ελληνικού Στρατού απητείτο και η κατοχή αυτής τής επί τής όχθης τού Μαιάνδρου γεφύρας. Τούτο θα είχε ως αποτέλεσμα, εν τέλει, και την εξασφάλιση τού Ελληνικού Στρατού, κατά την γνώμη τού Ελ. Βενιζέλου, αλλά και αυτής τής σιδηροδρομικής γραμμής περί ης πολύς ήτο ο λόγος κατ'εκείνον τον καιρό. Προσέθετε μάλιστα ότι στις αιτιάσεις τού Άγγλου ναυάρχου, Fitz Maurice, θα απήντα τελικώς το *έν Παρισίοις Συνέδριον*, το οποίο ήδη είχε ενημερωθή σχετικώς και ο αυτός, ο ίδιος ο Βενιζέλος, ειργάζετο με την εκεί αγγλική αποστολή, για την όσον οίόν τε ταχίστην έκδοση τής αποφάσεως. Και πάλιν επέμενε όσον αφορά εις τις προστριβές με τους Ιταλούς γράφοντας « εἶπατε εἰς στρατηγὸν Παρασκευόπουλον νὰ λάβῃ ὅλα τὰ ἀναγκαιοῦντα μέτρα ὅπως προληφθῇ πᾶσα σύγκρουσις μὲ τοὺς Ἰταλούς» (ΚΥ 5.5,1 2^α Ἰουλίου 1919).

Την ίδια στιγμή, καθ'όσον συνέβαιναν αυτά, στην Αγγλική Βουλή ο Υφυπουργός Εξωτερικῶν απήντα εις ερώτηση περί τού σκοπού και τής σφαίρας επιρροής τής Ελληνικής κατοχής στην Μικράν Ασία, ξεκαθαρίζοντας ότι αυτή τελεί υπ' ευθύνην τής Διασκέψεως των Παρισίων. Η ερώτηση αυτή προς τον Άγγλο Υφυπουργό των Εξωτερικῶν έγινε στο πλαίσιο διαφόρων πληροφοριῶν που ήθελαν την Ελλάδα να έχει αναλάβει τον έλεγχο τής ναυσιπλοΐας και των τελωνείων τής Σμύρνης άνευ τής συγκαταθέσεως των συμμάχων της. Ο Άγγλος Υφυπουργός περισώζων το βρεττανικό κύρος απήντησε ότι η Αγγλική κυβέρνηση έχει λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα, για την προστασία των αγγλικῶν ναυτηλιακῶν και εμπορικῶν συμφερόντων. Προς τούτοις, συνεμπλήρωσε ότι, τα όσα διεδίδοντο απείχον τής

πραγματικότητας, ότι δήθεν το βρετανικό κύρος έπρεπε να αποκατασταθεί: « que prestige Anglais aurait besoin retabli» (KY 4.4,1 2^α Ιουλίου 1919).

Κατά τον Ιούλιο μήνα τού 1919 ο Στεργιάδης ειργάζετο μεταξύ άλλων για την επαναφορά απαχθέντων γυναικοπαίδων υπό Τούρκων εκ τού Ναζλίου και τού Δενιζλίου. Εξ ων τριακόσια εκ τής μεν πόλεως και άλλα τριακόσια εκ τής ετέρας. Άγγλος αξιωματικός που είχε διαβή εκεί διεβεβαίωνε τον Στεργιάδη ότι οι Τούρκοι ηρνούντο να τα ελευθερώσουν. Εν τούτοις δεν διέτρεχον άμεσον κίνδυνο, αλλ'όμως εστερούντο τροφίμων και οι Έλληνες δεν ήσαν εις θέσιν να τους αποστείλουν βοήθεια. Ο ίδιος ο Ύπατος Αρμοστής παρεκάλεσε τον Άγγλο ιερέα τού Βασιλικού Βρεττανικού Ναυτικού να μεταβεί προς τις δύο αυτές πόλεις, ώστε να μεταφέρει χρήματα και άλευρα και επιπλέον να προσπαθήσει να τους απελευθερώσει. Ακόμη, ως προς τους μουσουλμάνους που επανέκαμpton από το Αϊδίνιο, συνέστησε στις ελληνικές αρχές να τους προστατεύσουν, αφού ήδη πολλοί μουσουλμάνοι είχαν εκφράσει την επιθυμία τους για επιστροφή. Όμως ο Στεργιάδης ετόνιζε ότι το « μῖσος χριστιανῶν κατοίκων πόλεως [σ.σ. Αϊδινίου] μεταδιδόμενον και εις στρατιώτας καθιστᾷ επικίνδυνον άμεσον έπαναφορά μουσουλμάνων». Νέες σοβαρές συμπλοκές στην πόλη αυτή είχαν ήδη ξεσπάσει. Πυρκαϊά, την οποίαν ο εκεί αντιπρόσωπος τής Υπάτης Αρμοστίας απέδιδε σε εμπρησμό των χριστιανῶν οι οποίοι δεν ηνείχοντο την επιστροφή των μουσουλμάνων, κατέστρεψε υπέρ τα εκατόν πενήντα τουρκικά οικήματα. «Άδιάλλακτον μῖσος έντοπίων χριστιανῶν έμβάλλει εις σοβαράς άνησυχίας διακινδυνεύον πλην άλλων και συγκομιδήν πολυτίμων προϊόντων» πληροφορούσε τον Ελ. Βενιζέλο ο Ύπατος Αρμοστής. Η χωροφυλακή, πληροφορούμεθα εκ των εγγράφων, μάτην προσπαθούσε να συγκρατήσει την κατάσταση. Το σημαντικώτερο όλων « στρατιωτικοί παρά αύστηράς άπαγορεύσεις μου έξώπλησαν εις διαφόρους περιφερείας έντοπίους οἷτινες πανταχοῦ έφερον συμφοράν».⁵⁹ Είχαν εξοπλισθή πεντακόσιοι απόστρατοι Μικρασιάτες και άλλοι διακόσιοι *άγύμναστοι* από τον στρατιωτικό διοικητή των Κυδωνιών. Αυτοί απετέλεσαν πολλά ανταρτικά σώματα επιδοθέντα εις « άγρίαν λαφυραγωγίαν» κατά Τουρκικών χωρίων που ευρίσκοντο εντός τής επεκταθείσης Ζώνης Κατοχής. Χρειάστηκε η επέμβαση τού στρατού για την καταστολή τής λεηλασίας και την κατάσχεση των κλοπιμαίων. Ωστόσο το αποτέλεσμα, κατά τον Αρ. Στεργιάδη, εκρίνετο ως *όλέθριον* και παρέμενε αμεταβλήτως τέτοιο στην

⁵⁹ υπογράμμιση στο πρωτότυπο.

εκτίμηση των ξένων κύκλων και ιδίως τού μουσουλμανικού πληθυσμού. Η υπόδειξη τού Υπάτου Αρμοστού προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο ήταν να καταστήσει *αύστηρῶς* υπευθύνους τους στρατιωτικούς διοικητές σε περίπτωση που επαναληφθεί παρόμοιος εξοπλισμός και χρησιμοποίηση ανταρτών για παρόμοιες ενέργειες και μάλιστα να τους υποδειχθεί «να μὴ διστάζωσι τουφεκίζουν ἐπὶ τόπου τοὺς ἐνόπλους διαπράξαντας». Σχετικῶς με το θέμα τῆς συγκομιδῆς ἐξέφρασε τὴν σκέψη ὅπως ἀποστείλει «πανταχοῦ τῆς ὑπαίθρου χώρας» ἀντιπροσώπους τῆς Αρμοστίας, οἱ οἱοί ἐν συνεργασία με τὴν Χωροφυλακὴ – ἐν ἀνάγκη καὶ δι’ ἐνισχύσεως στρατιωτικῶν – θα μεριμνοῦσαν γιὰ τὴν ἐξασφάλισή της (ΚΥ 4.4,1 3^η Ἰουλίου 1919).

Στο ἀκουσμα τῶν ἐιδήσεων τούτων ἡ ἀντίδραση τού Ἑλληνοῦ πρωθυπουργού, οἱ οἱοῦς τὴν περίοδο ἐκείνη εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν Παρισίοις, ἦτο ἀμεσος. Εζήτησε ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Λεωνίδα Παρασκευόπουλο νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴν συγκρότηση στρατοδικείου «ἐπὶ τόπου», τὸ οἱοῦν θα εἶχε ὡς ἔργο τὴν ἀμεσον ἀνέυρεση τῶν ἐνόχων καὶ τὴν «ἄμεσον ἐκτέλεσιν τυχόν ἐπιβληθησομένων ποινῶν». Καὶ ἐπαναλάμβανε ὁ Βενιζέλος πρὸς ἐμπεδοσιν γνώσεως καὶ συμμόρφωσιν ὅτι οἱ ὁμογενεῖς Ἕλληνες στὴν Μικρὰν Ἀσία θα πρέπει νὰ ἐννοήσουν πῶς «ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς δὲν δύναται νὰ θυσιάσῃ τιμὴν του, ὡς στρατοῦ πεπολιτισμένου... εἰς ἄσβεστα αἰσθήματα ὑφ’ ὧν κατέχονται [ἐνν. οἱ Μικρασιῶται Ἕλληνες]». Οἱ ἐλληνικοὶ νόμοι, ὑπερτόνιζε ὁ Βενιζέλος, ὅτι ἐπρεπε νὰ «ἐπιβληθῶσι ὀριστικῶς ἐν ὅλῃ τῶν ἀύστηρότητι» ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν οὕτως, ὥστε νὰ μὴ θυσιασθῇ ἡ τιμὴ τού Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ καὶ κατ’ἐπέκτασιν νὰ μὴ ναυαγήσῃ ολόκληρο τὸ μικρασιατικὸ ἐγχείρημα πού μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ λαμβάνει σάρκα καὶ οστά. Προσεπετίθετο «εἶναι ἀνάγκη ἀλήθεια αὐτὴ κατανοηθῇ ὑπὸ πάντων» (ΚΥ 2.4,2 3^η Ἰουλίου 1919).

Ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων ὠδήγησε τὸν Ἕπατον Αρμοστή, Αριστείδη Στεργιάδη, στὴν σύνταξη ἐνός μακροσκελοῦς καὶ ἀναλυτικοῦ υπομνήματος πρὸς τὸν Ελευθέριο Βενιζέλο ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐνημερώσεώς του σχετικῶς με τὰ τεκταινόμενα στὴν Μικρὰν Ἀσία καὶ γιὰ τὸ διαρρεῦσαν διάστημα. Κατὰ τὸν Στεργιάδη, λοιπόν, τὸ ἔργο τὸ οἱοῦν ἀνέλαβε διὰ τῆς Διασκέψεως τῶν Παρισίων ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο ὑπέρτερο τῶν δυνάμεών της καὶ ἐφρόνει ὅτι ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ. Ἀλλ’ ὅμως προειδοποιούσε ὅτι δὲν ἦτο κατὰ τὰ φαινόμενα δυνατόν «νὰ συντελεσθῇ ἀπόγως». Τα αἴτια κατ’ αὐτὸν ἐνετοπίζοντο τόσον εἰς τὸν στρατιωτικὸ παράγοντα, ὅσον καὶ στὴν στάση τῶν ὁμογενῶν Μικρασιατῶν χριστιανῶν, ἡ οἱοῦ ὅπως ἔχει ἤδη λεχθῆ ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἐχθρική πρὸς τοὺς μουσουλμάνους. Ἐπιπλέον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς στρατιωτικούς

εθεώρει ότι εδυσκολεύοντο να συμβιβάσουν το διττό έργο των στην Μικράν Ασία, το οποίο δηλαδή ήτο η επιβολή τής δημοσίας τάξεως, ήτοι έργο διοικητικό, με εκείνο τού στρατιωτικού, έργο πολεμικό, το οποίο αφορούσε στην εδραίωση τής ισχύος στην Ελληνική Ζώνη Κατοχής και την επιτυχώς αντιμετώπιση των τουρκικών προκλήσεων. Διά τούτο, προσέθετε ότι, ευθύνεται « ή όλεθρία έπιρροή» των χριστιανών τής περιοχής, τους οποίους χαρακτηρίζει ως *άπειθάρχους* προς τις ελληνικές αρχές, « μνησικακούντες κατά Μουσουλμάνων» και δή και μάλιστα « *ρέποντες* πρὸς έκδίκησιν καί *ιδία* πρὸς άρπαγην παρασυρούσης εις *πλάνας*, *πολλάκις* εις *παρεκτροπάς*, *στρατιώτας* καί *ένιοτε* *άξιωματικούς*». Οι Μικρασιάτες, λέγει, περίτρομοι ακόμη απ' όσα έζησαν κατά το *άγριον παρελθόν* μεταδίδουν υπερβολικές πληροφορίες τόσο για τον αριθμό των εχθρών, όσο και σχετικά με τις διαθέσεις των Τούρκων αλλά και περί συνωμοσιών τις οποίες απεργάζονται μουσουλμάνοι οι οποίοι κατοικούν στην περιοχή τής κατεχομένης υπό των Ελλήνων Ζώνης. Ως αποτέλεσμα είναι η δημιουργία περιβάλλοντος προσφόρου, το οποίο εμποιεί τον πανικό, « *ικανόν* νά *παρασύρη* *διοικητάς* *μικροψύχους*». Δηλαδή ο Στεργιάδης εθεώρει ότι οι αντιδραστικές αυτές ενέργειες γίνονται από ανθρώπους απειθάρχους προς τις εντολές τής κεντρικής διοικήσεως, οι οποίοι επιτρέπουν στον εαυτό τους να γίνεται άθυρμα των αισθημάτων των πολλών. Έπειτα συνεχίζει ο Έπατος Αρμοστής λέγοντας ότι τα *θλιβερά* γεγονότα τής πρώτης ημέρας μετά την απόβαση τού Ελληνικού Στρατού στην πόλη τής Σμύρνης ωφείλοντο τόσο στο « *άτυχές* *σχέδιον* *άποβάσεως*» όσο και στην « *άτυχεστέρα* *έκτέλεσίν*» του. Τα όσα δε επηκολούθησαν τα γεγονότα εκείνα, ήτοι ο πανικός και οι διαρπαγές, και οι *άδικαιολόγητοι φόνοι* δεν θα είχαν συμβή, αν δεν συνέπραττε και συνεπικουρούσε τις πράξεις αυτές ο χριστιανικός πληθυσμός τής Σμύρνης, οι Έλληνες εκείνοι, οι οποίοι τόσο επόθησαν την ελευθέρωση από την μητέρα πατρίδα Ελλάδα.

Βλέπομε, λοιπόν, ότι η επίρριψη τής ευθύνης από τον Αρ. Στεργιάδη είναι διττή: και προς την στρατιωτική ηγεσία, η οποία φαίνεται κατ' αυτόν να ορίσει τα καθ' εαυτήν, αλλά και προς τους ομογενείς, οι οποίοι συνεπηρμένοι από τον αέρα ελευθερίας που εφύσηξε μετά την απόβαση τού Ελληνικού Στρατού στην Σμύρνη, αδυνατούσαν να συγκρατηθούν και προέβαινον εις αντεκδικητικές πράξεις κατά των Οθωμανών. Η άποψη αυτή του Στεργιάδου θα επανέρχεται συχνώς και θα εκφράζεται ρητώς στις προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο επιστολές του. Προς τούτοις παραπονείται ο Έπατος Αρμοστής γιατί, αν και ο στρατηγός Λεοναρδόπουλος εξήτασε τις ευθύνες τού κακού σχεδιασμού και τής εκτελέσεως τού κακού σχεδίου αποβάσεως, εν τούτοις δεν

έχει περιέλθει μέχρι τής στιγμής εκείνης κανένα πόρισμα εις χείρας του Στεργιάδου, προσθέτων ότι όφειλε να εξετάσει και την ευθύνη των βαθμοφόρων, δηλαδή των αξιωματικών, οι οποίοι άφησαν *άνεπιβλέπτους* τους υπ' αυτούς στρατιώτες τόσο κατά την ημέρα τής αποβάσεως, όσο και κατά την νύκτα καταλογίζοντάς τους ευθύνη δι' « έσχάτην άμέλειαν και τότε και κατόπιν πρὸς ανάκαλυσιν τῶν ενόχων». Υπεραμύνεται των ενεργειών του μετά την αφιξή του στην Σμύρνη, λέγοντας ότι αφού μετά οκτώ ημέρες από την απόβαση στην Σμύρνη έφθασε εκεί, έστρεψε όλη του την προσοχή και όλες του τις προσπάθειες για την ανακάλυψη των ενόχων και με πικρία λέγει ότι « οὐδεις ήδύνατο νά πληροφορήση και πολλοί έφείνοντο συναισθανομένοι άνεπαρκῶν, ανάγκην ταύτην».

Ο κατάλογος των σφαλμάτων, ή ατυχημάτων όπως τα ονομάζει ο Στεργιάδης, που διεπράχθησαν αμέσως μετά την κάληψη της Σμύρνης και την ανάληψη τής διοικήσεως στην Ζώνη Κατοχής συνεχίζει. Σε τούτο τον κατάλογο προσθέτει την εκκένωση τής Περγάμου, η οποία κατά την γνώμην του οφείλεται εις αδικαιολόγητον πανικό των διοικητών αξιωματικών. Αυτοί, για να αποκρύψουν τις ευθύνες τους, διΐσχυρίσθησαν ψευδῶς -κατά τον Έπατον Αρμοστή- ότι « ύπεχώρησαν ενόπιον έχθρικῶν δυνάμεων άνωτέρων». Το ψευδές τού πράγματος κατά τον Αρ. Στεργιάδη εξηκριβώθη πολύ αργότερα. Έπονται στον κατάλογο των *άτυχημάτων* τούτων τα γεγονότα τής Μενεμένης. Κατά τον Στεργιάδη το *άτύχημα* τούτο οφείλεται κατ' αρχάς στην έλλειψη επιδείξεως ψυχραιμίας από μέρος των αξιωματικών, αλλά και στην *άθλιαν διαγωγήν*, όπως επισημαίνει, των εντοπίων χριστιανών, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί πανικός και σκηνές τέτοιες που μπορούσαν νά *άναζωπυρήσουν* την εντύπωση που εδημιούργησαν εκείνες οι σκηνές των πρώτων ημερών κατοχής τής Σμύρνης. Επισημαίνει ότι την εγκατάλειψη τού Ναζλίου υπό τού Ελληνικού Στρατού, ενώ ήδη ευρίσκετο σε συνεννοήσεις με τον Άγγλο Ναύαρχο Fitz Maurice για την παράταση τής προθεσμίας εκκενώσεως τής πόλεως, που κατά την γνώμην του θα μπορούσε να οδηγήσει εν τέλει στην άρση αποφάσεως για την εκκένωσή της. Για την απόφαση αυτή επέρριπτε ευθύνες στον διοικούντα αξιωματικό, ο οποίος είχε μεν ενημερωθή σχετικῶς με την απόφαση ενδεχομένης εκκενώσεως, αλλά δεν είχε επιφορισθή με την λήψη τοιαύτης αποφάσεως, « παρὰ ταῦτα έγκατέλειπε πόλιν νύκτα πανικόβλητος πρὸ έχθροῦ κυριολεκτικῶς άνυπάρκτου και τὸν όποϊον οὔτος άνεβίβαζε εις χιλιάδας». Ως ακολούθως υπήρξε σφαγή χριστιανών και διαρπαγή των περιουσιών τους και το χειρότερον « όνειδος διὰ τήν στρατιωτικὴν ήμῶν άνικανότητα». Και πάλιν

η ανυπαρξία κινδύνου εκ τού εχθρού απεδείχθη βραδύτερον, μόνον *άσημάντους* συμμορίες στο χωρίο Κιόσκι απειλούσαν. Όμως για τον Αριστείδη Στεργιάδη το *μεγαλύτερον άτύχημα* υπήρξε η εκκένωση τού Αϊδινίου. Στην πόλη αυτή υπήρχον τρια πλήρη τάγματα πεζικού και ένας ουλαμός πυροβολικού, μαζί με άλλα δύο τάγματα για την φύλαξη και εξασφάλιση τής σιδηροδρομικής γραμμής και μπορούσαν, κατά τον Στεργιάδη, να προσδράμουν εις βοήθειαν τής φρουράς τής πόλεως. Αν και επισημαίνει ότι μέχρι και την ημέρα που συντάσσει το υπόμνημά του δεν έχουν συνταχθή επίσημες εκθέσεις και ελλείπουν οι σχετικές επίσημες ανακρίσεις, εν τούτοις θεωρεί ότι ο εχθρός ήτο « *άριθμητικῶς καὶ ποιοτικῶς άσήμαντος*» την δε ευθύνη τής εκκενώσεως επέρριπτε και πάλιν στην *άνεπάρκειαν* των διοικούντων, προσεπιλέγων ότι η πόλη τού Αϊδινίου « *έξεκενώθη άδικαιολογήτως*».

Τα επακολουθήσαντα την εκκένωση ήσαν τρομερά, αφ'ού το Αϊδίνιο κατά το ήμισυ απετεφρώθη και περί τους δέκα χιλιάδες έμειναν άστεγοι. Εφονεύθησαν πολλοί Τούρκοι, τού Στεργιάδου μη διστάζοντος να γράψει ότι πολλοί εξ αυτών των Τούρκων εφονεύθησαν υπό τού Ελληνικού Στρατού, ο οποίος όμως – και εν αντιθέσει προς την τουρκική πρακτική- διέσωζε γυναίκες και παιδιά. Βεβαίως αυτό δεν θα ημπορούσε να απαλείψει την γενική κατακραυγή και την απέχθεια που θα προκαλούσε στους συμμάχους τής Ελλάδος η δημοσιοποίηση μιάς τέτοιας ειδήσεως, ούτε βεβαίως και στους Τούρκους οι οποίοι πάσαν αφορμήν ανεζήτουν προς αποτίναξη τής Ελληνικής κατοχής στην Μικράν Ασία. Η τουρκική προπαγάνδα εκμεταλλευόταν εις το έπακρον τιαύτης φύσεως γεγονότα, τόσο για να εκζητήσει την συμπάθεια των Μεγάλων δυνάμεων, όσο και για να εξερεθίσει τα αισθήματα των Τούρκων. Και πάλιν όμως για τον Στεργιάδη η ευθύνη βαραίνει όχι μόνον τους στρατιωτικούς, αλλά και αυτούς τους εντοπίους χριστιανούς. Αυτοί, κατά τα γραφόμενά του, διέρρηξαν αποθήκη οπλισμού και προέβησαν εις φόνους γυναικοπαίδων Τούρκων. Προς απόδειξη τής γνώμης του σχετικά με το ασήμαντο τής δυνάμεως τού εχθρού αναφέρει ότι «*μετά διήμερον συνεχῆ μάχην καὶ φονικὴν δῆθεν επίθεσιν κατοίκων πόλεως έντός αὐτῆς κατά ήμετέρου στρατοῦ δέν εἶναι έξηκριβωμένοι τραυματῆαι ήμέτεροι πλέον όγδοήκοντα καὶ νεκροὶ πέρα τεσσαράκοντα*». Προστίθεται ότι ο υποχωρών στρατός κατά την ημέρα ούτε κατεδιώχθη ούτε προσεβλήθη έξω τής πόλεως. Ακόμη για να συμπληρώσει την *θλιβερά εικόνα* την οποίαν περιγράφει, προσθέτει ότι προς βοήθειαν των στρατιωτικών επιχειρήσεων και *ίδια* για την επίθεση κατά Τουρκικών χωρίων, όπου εκρύπτοντο ληστρικές συμμορίες, εξωπλίσθησαν στην περιφέρεια Βρυούλων από Έλληνες

αξιωματικούς περί τους τριακοσίους εντόπιοι χριστιανοί. Τούτο το γεγονός προεκάλεσε και τις έντονες διαμαρτυρίες τού Ιταλού και Άγγλου αντιπροσώπου. Μόνον μετά την εκεί μετάβαση τού στρατηγού Νίδερ έπαυσαν τοιούτου είδους στρατολογήσεις.⁶⁰ Παρά ταύτα οι εντόπιοι χριστιανοί, γράφει, σχηματίζουν συμμορίες και λεηλατούν προσωρινώς εκκενωθέντα Τουρκικά χωρία, μάλιστα κάποια εξ αυτών, όπως τα κείμενα παρα την σιδηροδρομική γραμμή Αγιασολούκ – Μπαλατζίκ και άλλα παρά το Οδεμήσιο τα έκαυσαν. Επεσήμανε δε ότι αν και η χωροφυλακή εργάζεται καλώς για την επιβολή τής τάξεως, εν τούτοις είναι αριθμητικώς *όλιγη*, εξ ου συμπεραίνομε ότι το έργο της ήτο μάλλον δυσχερές.

Για την αντιμετώπιση τής καταστάσεως αυτής παρεκάλεσε τον αρχιστράτηγο Λεωνίδα Παρασκευόπουλο να αποστείλει άλλον βασιλικό επίτροπο στην Σμύρνη για το στρατοδικείο, «ένεργητικόν και αύστηρόν», καθώς επίσης και άλλον φρούραρχο για την Σμύρνη «έξαιρετικής ικανότητος και έπιβολής». Όμως οι ενέργειές του δεν σταματούσαν εκεί. Εζήτησε τόσον από τον αρχιστράτηγο Παρασκευόπουλο όσον και από τον στρατηγό Νίδερ να διατάξουν « ταχειαν και αύστηράν ανάκρισιν και τιμωρίαν ύπευθύνων» για τις εκκενώσεις τής Περγάμου, τού Ναζλίου και τού Αϊδινίου. Σκοπός του ήτο η τιμωρία των βαθμοφόρων αξιωματικών, ώστε να τους φέρει προ των ευθυνών των, πιστεύων ότι τοιουτοτρόπως δεν θα επανελαμβάνοντο τα προηγούμενα «*άτυχήματα*». Επέμεινε ότι κατέβαλλε πάσαν προσπάθειαν για την βελτίωση τής καταστάσεως, αλλά πλην τού στρατιωτικού οργάνου ουδέν έτερο είχε να μεταχειρισθεί. Απέφευγε μάλιστα, κατά τά γραφόμενά του, «*πάσαν συχνή και αύστηράν επέμβασιν δυναμένη νά γεννήση δυσφορίαν*». Ευελπιστούσε ότι μετά την

⁶⁰ Από το Α' Σώμα Στρατού είχαν εκδοθή δύο σχετικές απαγορευτικές διαταγές για την στρατολόγησιν εντοπίων Μικρασιατών. Αυτοί προήρχοντο κυρίως εκ των προαστίων τής Σμύρνης, τού Μπουρνόβα, τού Βουτζά και τού Σεβδίκιοϊ. Επεσημαίνεται ότι το *όλέθριον μέτρον τοῦτο* ενέβαλλε στους στρατιώτες την «*ιδέαν τής άπειθαρχίας*» αλλά ταυτοχρόνως κατεδείκνυε και την «*έλλειψιν πεποιθήσεως τού Στρατεύματος άφ' έαυτού*», και κυριώτερον «*συντελοῦν τὰ μέγιστα όπως ύπό τήν σκέπην τού Στρατού διαπράττωνται παρ' άτάκτων στοιχείων μύρια όργια*». Ο διοικητής τού Α' Σώματος Στρατού ηξίωνε υπό *προσωπικήν εύθύνην* των διοικούντων την «*αυτοστιγμει*» απόλυση όλων, όσοι είχαν στρατολογηθή εντόπιοι *εις έπικουρίαν* τού Στρατού. Ευελπιστούσε ότι οι διοικητές των μονάδων και εν γενει ο Ελληνικός Στρατός δεν ήθελε νά *άμυρρώση* την Ιωνία «*τò συντελεσθέν εν Ψωσσία και Ρουμανία έκπολιτιστικόν έργον*» του.

άφιξη τής 13^{ης} Μεραρχίας ο στρατηγός Νίδερ θα κατενικούσε τις όποιες δυσχέρειες (KY 2.4,2 3^η Ιουλίου 1919).

Η αγγλική πληροφόρηση σχετικά με τα γεγονότα τού Αϊδινίου ανέφερε ότι υπήρξε μάχη μεταξύ ελληνικών στρατευμάτων και Τούρκων ατάκτων από τής 28^{ης} έως τής 30^{ης} Ιουνίου. Ανεφέρετο ότι πλέον τής ημισείας πόλεως τού Αϊδινίου εκάη και περίπου δέκα χιλιάδες Τούρκων και χριστιανών έμμενον άστεγοι. Αν και προς το παρόν η ζωή των χριστιανών δεν ήτο σε κίνδυνο, εν τούτοις επειδή η στάση των ελληνικών στρατευμάτων υπήρξε υπεράγαν επιθετική (*so aggressive*) κατά των Τούρκων αμάχων και αν δεν σταματήσουν τα ελληνικά στρατεύματα και αεροπλάνα να παραγίνονται στο Αϊδίνιο, τότε η ζωή των χριστιανών θα διέτρεχε μέγα κίνδυνο. Δια ταύτα και ο Άγγλος ναύαρχος Fitz Maurice ητήσατο παρά του Στεργιάδου να τηλεγραφήσει αμέσως την απόφασή του, περί τής μη περαιτέρω προελάσεως των ελληνικών στρατευμάτων προς το Αϊδίνιο ή ανιχνεύσεως εχθρών υπό των αεροπλάνων, προς τον πρόεδρο τής Κυβερνήσεως, ώστε κατ' αυτόν τον τρόπο να καθησυχάσει τους Τούρκους ατάκτους και να μη κινδυνεύσει η ζωή των χριστιανών (KY 5.3,1 4^η Ιουλίου 1919).

Εις τα ανωτέρω εδόθη αυθημερόν απάντηση από τον Ύπατο Αρμοστή. Οι διαταγές που είχε λάβει από τον Ελευθέριο Βενιζέλο ήσαν κατηγορηματικές ως προς την ανακατάληψη τού Αϊδινίου και δεν επεδέχοντο αναβολής. Επέμενε μάλιστα ότι ακριβώς επειδή εκινδύνευον οι ζωές των χριστιανών ήτο επιτακτική η ανάγκη ανακαταλήψεως τής πόλεως τού Αϊδινίου. Διαβεβαίωσε τον Άγγλο ναύαρχο ότι ο Ελληνικός Στρατός θα ελάμβανε τα απαραίτητα μέτρα όπως μη κινδυνεύσουν οι ζωές ούτε των χριστιανών, αλλά ούτε και των Τούρκων (KY 5.3,1 4^η Ιουλίου 1919).

Η μάχη για την ανακατάληψη τού Αϊδινίου υπήρξε σφοδρά. Καθ' όλην την νύκτα εξηκολούθει εις τα πέριξ υψώματα τής πόλεως. Από τής τετάρτης πρωινής εγένετο σφοδροτέρα καθώς οι Έλληνες ενήργησαν αντεπίθεση και κατ' ακολουθίαν οι Τούρκοι υπεχώρησαν καίτοι διέθετον βαρύ και ελαφρό πυροβολικό. Στα θύματα τής μάχης αυτής αναφέρονται δύο νεκρά παδιά εξ οβίδων και άλλοι δύο τραυματίες. Παρά ταύτα οι κάτοικοι τής πόλεως παρέμενον ήσυχοι (KY 2.4,2 3^η Ιουλίου 1919, KY 2.4,2 4^η Ιουλίου 1919).

Μόλις έγινε επισήμως γνωστή η ανακατάληψη τού Αϊδινίου ο Στεργιάδης έσπευσε να ανακοινώσει το γεγονός στον Άγγλο ναύαρχο Μώρις (KY 2.4,2 5^η Ιουλίου 1919). Ο τελευταίος εξέφρασε την λύπη του για την ανακατάληψη τού Αϊδινίου και

κυρίως επέμεινε στο γεγονός ότι δεν ηδύνατο να συμβιβάσει την ενέργεια τού πρωθυπουργού, Ελευθερίου Βενιζέλου, με τις διαταγές τού ανωτάτου συμμαχικού συμβουλίου, που καθόριζε σαφώς ότι ο ανώτερος αξιωματικός τού ναυτικού συμμαχικού στόλου στην Σμύρνη είχε τον τελευταίο λόγο στην αποστολή των ελληνικών στρατευμάτων έξω τού καζά Αϊβαλίου και τού σαντζακίου τής Σμύρνης. Για τον λόγο αυτό θα έφερε εις γνώσιν τού Άγγλου Υπάτου Αρμοστού τα ανωτέρω γεγονότα, τα οποία αποτελούν σοβαρά ρήξη (serious breach of procedure) μεταξύ των Ελλήνων και των ξένων συμμάχων των (ΚΥ 2.4,2 5^η Ιουλίου 1919).⁶¹

Η ανάγκη αυτή τού Ελευθερίου Βενιζέλου να προκαταλάβει τις καταστάσεις σε σχέση με την Ζώνη Κατοχής — την οποίαν εν τέλει θα ελάμβανε η Ελλάδα — πριν ακόμη αυτή οριοθετηθεί, με την δικαιολογία της υπερασπίσεως των κινδυνευόντων χριστιανών και τής προλήψεως των ιταλικών ενεργειών, δεν εβοήθη τα πράγματα καθώς φαίνεται. Πάντως η απάντηση και η στάση τού Βενιζέλου σχετικά με τον εξοπλισμό των ατάκτων Ελλήνων από τον στρατιωτικό διοικητή των Κυδωνιών, ήτο όχι μόνον άμεσος, αλλά και αυστηροτάτη. Εζήτησε να ενημερωθεί ο διοικητής τηλεγραφικώς για την αντικατάστασή του και διέταξε να απελαθεί ευθύς εις Αθήνας όπου και θα του επεβάλετο η αναλογούσα ποινή για την πράξη του αυτή από τον αρμόδιο υπουργό. Το μέτρο ήτο προληπτικό και θα λειτουργούσε ως τέτοιο, καθώς θα ανεκοινούτο ως ημερησία διαταγή στον στρατό και θα εφιστούσε την προσοχή των στρατιωτών «ὅπως μὴ προβαίνωσιν εἰς ἐνεργείας αἵτινες δύνανται νὰ ὀδηγήσωσιν εἰς πλήρες ναυάγιον τὴν ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατιωτικὴν κατοχὴν μας». Υπενθύμιζε για άλλη μια φορά σαφῶς και ῥητῶς ὅτι ὁ Ὑπάτος Ἀρμοστής ἀντιπροσωπεῖ «ὕπὸ εὐρυτάτην ἐκδήλωσιν λέξεως τὴν Κυβέρνησιν καὶ στρατὸς θέλει συμμορφοῦται πρὸς ὀδηγίαις αὐτοῦ». Δηλαδή είχε τον ἀπόλυτον ἔλεγχον ὄχι μόνον τῆς πολιτικῆς διοικήσεως ἐν τῇ Ζώνῃ Κατοχῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν στρατιωτικὸν ἔλεγχον, ἐξαιρουμένων ζητημάτων ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ πειθαρχίας τού στρατού. Το αστυνομικὸν ἔργο τού στρατού ἐγένετο « ἀποκλειστικῶς καθ' ὀδηγίαις τού Ἀρμοστοῦ». Τέλος, διευκρινίζει ὅτι ὁ τὸν εξοπλισμὸν τῶν πολιτῶν, ὅπως ἤδη ἔχει ἀναφερθῆ πῶς συνέβαινε, καὶ τὴν συγκρότησιν

⁶¹ Ο ναύαρχος Fitz Maurice θεωρεί την ανακατάληψη τού Αϊδινίου ὄχι μόνον ἄνευ τῆς ἀδείας του γενομένη, ἀλλὰ καὶ ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπιθυμία του, « this reoccupation of Aïdin as having carried out not only without my permission but also in direct opposition to my wish». (ΚΥ 2.4,2 6^η Ιουλίου 1919).

ατάκτων σωμάτων ηδύνατο να ερμηνεύσει μόνον ως *άστυνομικὸν μέτρον* που και πάλι έπρεπε πρώτα να λάβει την ρητή έγκριση τού Αρμοστού (ΚΥ 4.4,1 5^η Ιουλίου 1919).

Το αίτημα για την προστασία των μωαμεθανών, ως ήδη ελέχθη, θα επανέρχεται: «συγχρόνως εκδώσατε [σ.σ. έγραφε ο Βενιζέλος προς τον Στεργιάδη] αυστηροτάτας διαταγὰς ὅπως στρατιωτικὰ ἡμῶν ἀποσπάσματα προστατεύσωσι ἀποτελεσματικῶς ὄχι μόνον ζωὴν ἀλλὰ καὶ περιουσίαν μωαμεθανῶν». Η τιμωρία των αρπάγων ήτο σκληροτάτη « θὰ διατάξητε αὐτούς [σ.σ. τὸς στρατιωτικοὺς διοικητὰς] ὅπως μὴ διστάζωσι τουφεκίζωσιν ἐπὶ τόπου τὸς ἐνόπλους διαρπάζοντας» (ΚΥ 4.4,1 5^η Ιουλίου 1919).

Την *δυσμενῆ συμφωνία* μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας ὅσον αφορά εις την νομὴν τῆς Κατοχῆς εν Μικρὰ Ασία ο Λεωνίδας Παρασκευόπουλος θα ελληροφορείτο παρά τού Υπάτου Αρμοστού. Κατά τους ὀρους, λοιπόν, τῆς συμφωνίας αὐτῆς θα εξέδιδε διαταγὴν προς τον Ελληνικὸ στρατὸ με σκοπὸ να διατηρεῖ « τὰς φιλικωτέρας σχέσεις πρὸς Ἰταλικὸν στρατόν». Το κυριώτερον εφεφορτίζετο μερίμνη του να ἔλθει σε συνεννόηση με τους Ιταλούς για να καθορίσει ζώνη εξακοσίων χιλιομέτρων προς δυσμὰς και προς νότον τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τού Αγιασολούκ με σκοπὸν την προστασία της. Ο Βενιζέλος ἔκρινε ὅτι η εκλογή τού διοικούντος τα στρατεύματα ἀπὸ τού Αγιασολούκ ἕως τού Αἰδινίου θα ἔπρεπε να γίνει με κριτήριον την ὅσον δυνατὸν προθυμία του να εργασθεῖ « εἰς τὴν ἐξάσκησιν ὅσον ἔνεστι φιλικωτέρων σχέσεων μετὰ τὰ ἀπέναντι Ἰταλικὰ στρατεύματα». Η κρίση αὐτὴ ἀπέβλεπε στο γεγονός ὅτι πλέον, μετὰ τον κατευνασμό των Ιταλῶν, δεν θα ἔπρεπε να δημιουργηθούν εκ νέου προστριβές με αὐτούς, ὡστε να προχωρήσει απροσκόπτως το ἔργο τῆς Ελλάδος στην Ζώνη Κατοχῆς. Προς τον σκοπὸ τούτου τού κανευνασμού και “πνεύματος συμφιλιωσεως” ο Βενιζέλος ἔφθασε εις το σημείον να εντέλλεται τον Λ. Παρασκευόπουλο « παραγγείλατε ὅπως ἡμέτεροι ἀξιωματικοὶ λάβωσι τὴν πρωτοβουλίαν προσκαλῶσι συχνὰ εἰς γέυματα Ἰταλοὺς ἀξιωματικοὺς θὰ καταβάλητε δὲ αὐτοῖς ὅλας ἀναγκαίας πρὸς ταῦτα δαπάνας» ! Τὸ ὄντι η αποκατάσταση «τοιούτων σχέσεων» ήτο « ἀνωτέρου συμφέροντος» των Ιταλῶν. Αλλ’ ὁμως ψευδαίσθηση ὅτι η εξωτερικὴ εκδήλωση φιλίας και αβροφροσύνης των Ιταλῶν θα « ἀποθαρρύνη Τουρκικὸν στοιχεῖον». Και μάλιστα ποιούς Τούρκους: τους Οθωμανούς πολίτες ἢ τους εθνικιστῆς τού Κεμάλ; Πάντως, ως ήδη ελέχθη, οι στρατοὶ ὀλων των ευρωπαϊῶν θεωρούντο εχθροὶ ἀπὸ τους Οθωμανούς και μάλιστα τους εθνικιστῆς και ἔχθιστος ο Ελληνικὸς Στρατός. Ουδεμία *ἀποθάρρυνσις* ηδύνατο να καταβάλει τα ανθελληνικά τουρκικά αισθήματα κατά την διάρκειαν τού πολέμου

τούτου, τού υπό των Τούρκων ονομαζομένου ως Πολέμου τής Ανεξαρτησίας. Μία και μόνη ήτο η λύση, η εκδίωξη των Ρωμιών και τού “κατακτητού” Ελληνικού Στρατού (ΚΥ 3.1,2 6^η Ιουλίου 1919).

Συντόμως κατέφθασε και το πόρισμα τής ενόρκου προανακρίσεως που συνέταξε ο υποστράτηγος Γεώργιος Λεοναρδόπουλος. Λαβόντος τής ενόρκου ταύτης προανακρίσεως υπ’όψιν ο Αρχηγός τού Στρατού Κατοχής, Λεωνίδας Παρασκευόπουλος, ετιμώρει τον αντισυνταγματάρχη τού Πεζικού Σταυριανόπουλο Διονύσιο δια φυλακίσεως τεσσαράκοντα ημερών. Εις το σκεπτικό τής αποφάσεως ανεφέρετο ότι ο καθ’ού ετιμωρείτο επειδή « ως Διοικητής τού 1/38 Συντάγματος Εύζώνων ώδήγησε τήν φάλαγγα αὐτοῦ δια τοῦ Τουρκικοῦ Διοικητηρίου καὶ τῶν Στρατώνων χωρὶς νὰ ἔχη περὶ τούτου διαταγὴν ῥητήν, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ὀδηγοῦ καὶ ἐν γνώσει τοῦ ἐνδεχομένου κινδύνου συγκρούσεως πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς». Ὅμως εἶναι ἀξίον παρατηρήσεως ὅτι ο Λ. Παρασκευόπουλος ανεγνώριζε ελαφρυντικά, ἰδίᾳ « τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν εἰς ἣν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην διετέλει ἄτε λαχούσης αὐτῷ τῆς τιμῆς νὰ πατήσῃ πρῶτος μετὰ τοῦ Συντάγματός του ἐπὶ τοῦ ἀπηλευθερομένου ἐδάφους» (ΚΥ 4.4,1 7^η Ιουλίου 1919).

Στις 6 Ιουλίου 1919 το Συμβούλιο των Πέντε, ήτοι το Συμβούλιο των Υπουργών Εξωτερικών τής Διασκεψως των Παρισίων, υιοθέτησε ένα ψήφισμα σχετικά με την συμφωνία Βενιζέλου -Τιττόνι. Απεφάσισε, προσωρινώς, να γίνει δεκτή η μεταξύ των δύο ανδρών συμφωνία, η οποία ώριζε πως η διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δύο κατοχών, Ελληνικής τε και ιταλικής, στην Μικράν Ασία άρχεται από τις εκβολές τού ποταμού Μαιάνδρου, ακολουθούσα την πορεία μέχρι το ύψος τής οδού Αγιασολούκ - Σκάλα Νόβα και εκείθεν την γραμμή τής Ελληνικής κατοχής από Αγιασολούκ μέχρι παλαιάς Εφέσου. Από τής παλαιάς Εφέσου ακολουθεί γραμμή περίπου εξακοσίων μέτρων μακράν τού σιδηροδρόμου τής Σμύρνης, η οποία θα καθορισθεί επί τόπου από την ελληνική και ιταλική κυβέρνηση, ώστε να επιτραπεί εις τα ελληνικά στρατεύματα να προστατεύσουν την σιδηροδρομική γραμμή (όρα εν τοις όπισθεν τα όσα ο Ελευθέριος Βενιζέλος ενετέλλετο τον Λεωνίδα Παρασκευόπουλο) από τις επιθέσεις των ατάκτων (comitadjis εις το γαλλικό κείμενο). Εν συνεχεία θα φθάσει έως τον ποταμό Musehluk – Dere τον οποίον θα ακολουθήσει έως την συμβολή του με τον Μαιάνδρο. Εκείθεν θα ακολουθήσει την συνέχεια τού Μαιάνδρου προς το Kenehk. Οι οδηγίες αυτές συνετάσσοντο κατά τον χάρτη τού Kiepert 4000, εκδόσεως τού 1911. Οι δύο κυβερνήσεις, Ελλάδαος και Ιταλίας, θα ανελάμβανον να μη υπερβούν την ως άνω

καθορισμένη γραμμή. Η κατοχή αυτή, άλλωστε, είχε κατά το Συμβούλιο των Πέντε προσωρινό χαρακτήρα. Η συζήτηση για τον οριστικό καθορισμό της κατοχής εξ' εκάστης χώρας των περιοχών αυτών θα εγένετο στην Διάσκεψη. Εκάστη των δύο Κυβερνήσεων ανελάμβανε να παρέχει εις τους υπό την κατοχή της ευρισκομένους υπηκόους της ετέρας πλήρη προστασία. Θα εδίδοντο και οδηγίες προς τους αξιωματικούς των δύο στρατών προς διατήρησιν φιλικών σχέσεων (ΚΥ 3.1,2 7^η Ιουλίου 1919). Ταυτοχρόνως η τουρκική κυβέρνηση θα ενημερώνετο σχετικώς ότι οι ανωτέρω καθωρισθείσες γραμμές ήσαν προσωρινές και ότι εν ουδεμιά περιπτώσει προεδίκαζον τις μελλοντικές αποφάσεις της εν Παρισίοις διασκέψεως ως προς τα εδαφικά ζητήματα (ΚΥ 3.1,2 7^η Ιουλίου 1919).

Οι προτάσεις που είχε υποβάλει ο Ελευθέριος Βενιζέλος σχετικά με την Ελληνική επέκταση στην Μικράν Ασία δεν εγένοντο δεκτές από την διάσκεψη. Είχε υποβάλει ένα σημείωμα στο Ανώτατο Συμβούλιο δια τού οποίου υπεδείκνυε ένα ωρισμένο αριθμό προσθέτων εγγυήσεων, οι οποίες τού εφαινότο απαραίτητες μετά την έκρυθμη κατάσταση (état d'anarchie) η οποία επεκράτει στην Μικράν Ασία. Προέτεινε, λοιπόν, να γίνει αποτελεσματικός έλεγχος, συμφώνως με όσα επεφυλάσσοντο οι σύμμαχοι κατά το 15^ο άρθρο της από 30^{ης} Οκτωβρίου συναφθείσης ανακωχής, εις όλους τους υπό κατοχήν σιδηροδρόμους που κατευθύνοντο προς την πόλη της Σμύρνης, τουλάχιστον μέχρι το Μαλούκεσερ προς βορράν και το Αλάσεχιρ προς ανατολάς. Εάν οι συμμαχίδες δυνάμεις δεν θεωρούσαν ότι ήσαν εις θέσιν να κάνουν χρήση των ιδικών τους στρατευμάτων, η ελληνική κυβέρνηση, κατά τον Βενιζέλο, θα ήτο εις θέσιν να αναλάβει το έργο αυτό διαθέτουσα τα απαραίτητα στρατεύματα. Τούτο θα εγένετο υπό την διοίκηση αξιωματικών που θα ωρίζοντο από τον αρχηγό τού συμμαχικού στρατού στην Μικράν Ασία. Επιπροσθέτως απήτει συμφώνως προς το 20^ο άρθρο της ανακωχής παράδοση στις συμμαχίδες δυνάμεις τού τουρκικού πολεμικού υλικού. Επί πάσι τούτοις το ανώτατο συμβούλιο επεφυλάχθη να υποβάλει το σημείωμα τούτο τού Ελευθερίου Βενιζέλου σε εμπειρογνώμονες (ΚΥ 3.1,2 7^η Ιουλίου 1919).

Κατ' ελληνικές πληροφορίες τα χωριά που εκάησαν μεταξύ Μαιάνδρου και Αϊδινίου υπό τού Ελληνικού Στρατού ήταν το Τερμπετζίκ, το Δενίκιοϊ, το Εμίρκιοϊ και το Τσερκέκιοϊ. Τα ως άνω χωριά εκάησαν κατά την προέλαση τού τάγματος Κονδύλη. Πέρα τού Μαιάνδρου εκάησαν το Ασάρ, το Παλάκιοϊ, το Εμιρέζκιοϊ, το Εσκή Τσιφλίκ,

το Σαβουράν Ντερέ και το Μορσέκ.⁶² Η καταστροφή των ειρημένων χωρίων δικαιολογείται ως αποτέλεσμα « άναποδράστου άνάγκης», διότι οι Τούρκοι είχαν οχυρωθή εκεί προβάλλοντας «λυσσώδη αντίστασιν» και παρεμποδίζοντας έτσι την προέλαση τού Ελληνικού Στρατού. Ως εκ τούτου «δέν ήτο βέβαια δυνατόν» ο Ελληνικός Στρατός «προελαύνων νά άφήση άθίκτους τοιαύτας φωλεάς λυσσόντος έχθροϋ». Η λύσσα τού αντιπάλου εξικνείτο εις το σημείον τούτο, ώστε συνελήφθησαν και Οθωμανίδες πυροβολοϋσαι εναντίον τού Ελληνικού Στρατού, που είχαν φονεύσει πολλούς εκ των Ελλήνων στρατιωτών (ΚΥ 2.4,2 8^η Ιουλίου 1919).

Πάντως σε σχέση με τις αιτιάσεις τού ναύαρχου Fitz Maurice για την πρωτοβουλία κινήσεων και δη και μάλιστα στρατιωτικών ενεργειών πέρα τού σαντζακίου Σμύρνης και τού Καζά Κυδωνιών, τις οποίες είχε προβάλει ενωρίτερον, ο Ύπατος Αρμοστής σε μακρά του επιστολή προς αυτόν ενημέρωνε ότι όντως ο Βενιζέλος έδωσε αφ' εαυτού την σχετική διαταγή, χωρίς προηγουμένη άδεια τού συμμαχικού συμβουλίου και δεχόμενος την ευθύνη απέναντι αυτού. Όμως τούτο συνέβη επειδή το επέβαλλον λόγοι ασφαλείας τού Ελληνικού Στρατού. Εβεβαίωσε όμως ότι τα μέτρα αυτά θα είχαν μόνον προσωρινόν χαρακτήρα και ότι δεν θα είχαν καμμία σχέση με τις μέλλουσες αποφάσεις τού συμμαχικού συμβουλίου. Η δε απάντηση στο αίτημα τού Βενιζέλου δεν είχε ακόμη δοθή από το συμβούλιο (ΚΥ 5.3,1 9^η Ιουλίου 1919).

Ο ναύαρχος Fitz Maurice στην απαντητική επιστολή του έγραφε ότι έλαβε «an urgent formal complaint»⁶³ από τον Ιταλό στρατηγό Battistoni διά τού πλοιάρχου Giovannini. Εις αυτήν αναφέρεται ότι την 8^η Ιουλίου τα ελληνικά στρατεύματα έφθασαν πλησίον τής πόλεως Γύροβα και οβίδες τού Ελληνικού πυροβολικού έπεσαν σε θέσεις κατεχόμενες υπό ιταλικών στρατευμάτων. Διά ταύτα ο ναύαρχος Fitz Maurice όφειλε να επιμείνει (I must insist), κατ' αυτόν, στην γνώμην του ότι όλα τα ελληνικά στρατεύματα θα έπρεπε να ευρίσκοντο νοτίως τού ποταμού Μαιάνδρου να υποχωρήσουν ταχύτατα βορείως τής σιδηροδρομικής γραμμής τού Αϊδινίου και «under no circumstances»⁶⁴ να μη την διαβούν εκ νέου. Επιπλέον επληροφόρει τον Αριστεΐδη

⁶² Μνημονεύεται και ένα ακόμη χωρίο εκ τού οποίου όμως το όνομα διακρίνονται μόνον τα δύο πρώτα στοιχεία ήτοι: Ξι <...>.

⁶³ Μτφρ.: επείγουσα κατηγορηματική διαμαρτυρία.

⁶⁴ Μτφρ.: εν ουδεμίά περιπτώσει

Στεργιάδη για τις προθέσεις των Ιταλών. Έγραφε, ο ναύαρχος, ότι ο Ιταλός στρατηγός Battistoni προετίθετο να καταλάβει την νοτία όχθη τού Μαιάνδρου επί τω σκοπώ τής παρεμποδίσεως των Τούρκων για την διάβαση τού ποταμού, και κατ' ακολουθίαν τής προσβολής των ελληνικών στρατευμάτων (ΚΥ 4.5,1 9^η Ιουλίου 1919).

Οι μεγάλες και συμμαχίδες τής Ελλάδος δυνάμεις απεφάσισαν την 8^η / 21^η Ιουλίου 1919 την σύσταση Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής με σκοπό της την διερεύνηση των γεγονότων τής πρώτης ημέρας κατοχής αλλά και των καταγγελομένων αυθαιρεσιών τού Ελληνικού Στρατού μετά την άφιξή του στην Μικράν Ασία.

Ο Νικόλαος Πολίτης εκ Παρισίων τηλεγραφούσε προς τον Αριστείδη Στεργιάδη στην Σμύρνη για να τον πληροφορήσει ότι κατόπιν αποφάσεως τού ανωτάτου συμβουλίου τής 21^{ης} (ν.η.) Ιουλίου θα απεστέλετο στην Σμύρνη Επιτροπή αποτελούμενη από τέσσαρες ανωτάτους αξιωματικούς, για την σύσταση τής Διασυμμαχικής Ανακριτικής Επιτροπής. Διά την Αγγλία ο στρατηγός βαρόνος George Milne, διά την Γαλλία ο στρατηγός Franchet d'Espèrey, διά την Ιταλία ο στρατηγός Alfredo Dall'Olivo. Δια τις Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχε ακόμη οριστικοποιηθή η εκλογή αντιπροσώπου, καθώς ανεμένετο απάντηση εκ τής κυβερνήσεως.⁶⁵ Η εξεταστική αυτή επιτροπή, σημείωνε, ότι θα έπρεπε να αρχίσει το συντομώτερον δυνατόν τις εργασίες, οι οποίες θα ελάμβανον χώρα στην Κωνσταντινούπολη. Συνεπλήρωνε πως το συμμαχικό συμβούλιο απεφάσισε να ενημερωθή ο Βενιζέλος ότι ήτο ελεύθερος να ορίσει Έλληνα αξιωματικό⁶⁶ που θα ήτο εξουσιοδοτημένος να παρακολουθεί τις εργασίες τής εξεταστικής επιτροπής, χωρίς να έχει δικαίωμα ψήφου

⁶⁵ Πρβλ. *ΑΕΒ* Φ21/ΑΤ197 22^α Ιουλίου 1919.

⁶⁶ Ο Ελ. Βενιζέλος δι' επιστολής του προς τον G. Clemenceau εζήτει την συμμετοχή Έλληνα αξιωματικού στην Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή για τα γεγονότα της Σμύρνης, *ΑΕΒ* Φ21/ΑΤ172 19^η Ιουλίου 1919. Η απόφαση με την οποία επετράπη στο Ελευθέριο Βενιζέλο να διορίσει Έλληνα αξιωματικό, συμμετέχοντα άνευ ψήφου στις εργασίες της Ανακριτικής Επιτροπής εξεδόθη στις 21 Ιουλίου 1919, *ΑΕΒ* Φ21/ΑΤ190 19^η Ιουλίου 1919.

και να συμμετέχει στην έκδοση των συμπερασμάτων της (ΚΥ 4.4,1 10^η Ιουλίου 1919).⁶⁷ Η τουρκική πλευρά εξεπροσωπήθη από τον Καδρή Μπέη.⁶⁸

⁶⁷ Όπως ήτο φυσικό ο συνταγματάρχης Αλ. Μαζαράκης- Αινιάν διεμαρτυρήθη με επιστολή για το γεγονός αυτό «je tiens à vous rendre compte que le gouvernement hellénique a déjà protesté devant la Conférence contre une mesure qui assimile un pays allié à un pays ennemi et qui est prise pour la première fois depuis le commencement des travaux de cette Conférence» [Μτφρ. Θα ήθελα να σας ενημερώσω ότι η Ελληνική κυβέρνηση έχει ήδη διαμαρτυρηθεί ενώπιον της Διασκεύσεως για ένα μέτρο το οποίο εξομοιώνει μια συμμαχίδα χώρα, με μία εχθρική χώρα και το οποίο λαμβάνεται για πρώτη φορά από την έναρξη των εργασιών αυτής της Διασκεύσεως.] (Kitsikis 1972: 70). Ομοίως προς την Διασυμμαχική Ανακριτική επιτροπή απέστειλε διαμαρτυρία και ο Ύπατος Αρμοστής, Αριστείδης Στεργιάδης: « Ces deux mesures, dont l'une met au même rang ennemi avec un allié avant la conclusion de la Paix, et l'autre méconnaît la règle, généralement admise, de l'information contradictoire et publique, et viole ainsi les droits et les libertés de la défense, sont regrettables et contraires à l'équité et aux principes.» [Μτφρ. Αυτά τα δύο μέτρα, από τα οποία το ένα βάζει τον εχθρό στην ίδια τάξη με ένα σύμμαχο πριν από την σύναψη τής ειρήνης, και το άλλο αγνοεί τον γενικώς αποδεκτό κανόνα τής αντιφατικής και δημοσίας ενημερώσεως, παραβιάζοντας έτσι τα δικαιώματα και τις ελευθερίες άμυνας αντίθετα με την δικαιοσύνη και τις αρχές.] (ΚΥ 5.2,1 12/25 Αύγουστου 1919). Ομοίως και ο Ελευθέριος Βενιζέλος διεμαρτυρήθη προς τον Georges Clemenceau « Placer l'officier grec sur un pied d'égalité avec un officier turc dans une enquête se poursuivant en pays occupé par l'armée hellénique, ce n'est pas seulement infliger à cette armée une injuste humiliation et oublier qu'elle s'y trouve comme mandataire des Puissances Alliées et Assosiiées, c'est perdre de vue l'état de guerre existant encore entre la Grèce et la Turquie; c'est méconnaître les services rendus par la Grèce à la cause commune, les torts graves de la Turquie à l'égard de l'Entente et ses crimes contre les populations chrétiennes;» [Μτφρ. Το να τεθεί Έλληνα αξιωματικός σε ισότιμη βάση με έναν Τούρκο αξιωματικό σε μια έρευνα που διεξάγεται επί κατεχομένης υπό τού Ελληνικού Στρατού χώρας δεν σημαίνει μόνο επιβολή ενός αδίκου εξευτελισμού σε αυτόν τον στρατό, αλλά και ότι λησμονείται πως εκεί ευρίσκεται ως εκπρόσωπος των Συμμαχίδων και Συνησπισμένων Δυνάμεων, αλλά και ότι αγνοείται η κατάσταση πολέμου που εξακολουθεί να υπάρχει μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Επίσης αγνοούνται οι υπηρεσίες που προσφέρει η Ελλάς στον κοινό σκοπό, τα σοβαρά λάθη της Τουρκίας σε σχέση με την Αντάντ και τα εγκλήματα της κατά των χριστιανικών πληθυσμών.] (ΑΕΒ Φ22/ΑΤ108 22^α Αύγουστου 1919).

⁶⁸ Ενδιαφέρον παρουσιάζει τηλεγράφημα του Ε. Κανελλόπουλου προς τον Ν. Πολίτη σχετικά με την παρουσία Τούρκου αντιπροσώπου στην Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή. Γίνεται μνεία λοιπόν ότι ο Γενικός Διοικητής είπε εμπιστευτικά στον Κανελλόπουλο ότι μετά από πρόταση του ναύαρχου Μπρίστολ έγινε δεκτός Τούρκος εκπρόσωπος, που είχε ορίσει η τουρκική κυβέρνηση, στο έργο τής Εξεταστικής Επιτροπής για τα γεγονότα στην Σμύρνη. Οι Άγγλοι δεν είχαν αντίρρηση σε αυτό, ούτε και οι Ιταλοί. Όσον αφορά στο έργο τής Επιτροπής ο Κανελλόπουλος ενημέρωνε πως πληροφόρηθη ότι ο Ιταλός στρατηγός Dall' Olio ερωτηθείς σχετικώς απάντησε ότι

Τα μέλη τής Ανακριτικής αυτής Επιτροπής εν τέλει ήσαν διά τις Ηνωμένες Πολιτείες ο ναύαρχος Mark Lambert Bristol, διά την Γαλλία ο στρατηγός George Bunoust, διά την Αγγλία ο στρατηγός R. H. Hare και διά την Ιταλία ο στρατηγός Alfredo Dall' Olio. Δι' αυθημέρου τηλεγραφήματος προς τον Ύπατο Αρμοστή, ώριζε ο Ελευθέριος Βενιζέλος ότι κατόπιν συννεοήσεως τού Αρ. Στεργιάδου προς τον αντιστράτηγο Λεωνίδα Παρασκευόπουλο θα ωρίζετο ανώτερος αξιωματικός τού βαθμού τού Συνταγματάρχου, για να συμμετάσχει στην Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή. Ο Βενιζέλος ως τον πλέον κατάλληλο θεωρούσε και υπεδείκνυε τον Αλέξανδρο Μαζαράκη-Αινιάνα. Τούτο διότι « ή έκ μέρους του ενέργεια ταῖς ἀνατεθείσαις τούτω καθαρῶς ἑλληνικαῖς ἀνακρίσεσι τοῦ δίδει τὰ μέσα νὰ κατευθύνη τὰς ἐργασίας τῆς συμμαχικῆς ἐπιτροπῆς προσηκόντως καὶ διότι θὰ ἀντιπροσωπεύσῃ ἄριστα ἡμέτερον στρατὸν ἐν μέσῳ συμμαχικῆς ἐπιτροπῆς.» Ο Βενιζέλος κατέκλειε το τηλεγράφημά του διά μιάς προσδοκίας « [...] ἐλπίζω ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ τελειώσῃ ἐργασίας της εἰς ὀλίγας ἡμέρας» (ΚΥ 4.4, 10 Ἰουλίου 1919).

Ἡ σύγκληση τῆς Ανακριτικῆς αὐτῆς Επιτροπῆς προέκυψε ὕστερα ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ Σεῖχουλισλάμη πρὸς τὴν Διάσκεψη τῶν Παρισίων δι' ἧς κατεγγέλετο ὅτι εἰς τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης καὶ τοῦ Αἰδινίου εἶχαν φονευθῆ 8500 χιλιάδες Τούρκων καὶ ἠγνοοῦντο ἕκτοτε 1500, καθὼς καὶ πλέον τῶν ἑκατὸν πενήντα χιλιάδων μουσουλμάνων, κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σεῖχουλισλάμη, ἠναγκάσθησαν νὰ εγκαταλείψουν τὶς οἰκίαις τους γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς φρικαλεότητες ποὺ διέπραττον οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Σμύρνης (*DBFP* 1919 I 1947: 138-39, Appendix A to No. 14 Telegramme du Sheikh-ul-Islam, Ἀλλαμανῆ-Παναγιωτοπούλου 1978: 125^α)⁶⁹. Το πόρισμα τῆς Διασυμμαχικῆς Ανακριτικῆς Επιτροπῆς, συντεταγμένο στὴν Γαλλικὴ γλῶσσα, ἐξεδόθη τὴν 1^η /14^η Οκτωβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους καὶ τὸ περιεχόμενό

ἡ ἀποστολὴ τῆς Διασυμμαχικῆς Ανακριτικῆς Επιτροπῆς θὰ συνίστατο στὴν ἐξέταση τοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἔτοιμη νὰ ἀναλάβει τὴν ἐντολὴν στὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Εἰάν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρευνας δὲν εἶναι ἱκανοποιητικόν, ἡ ἐντολὴ θὰ ἤρητο. Τὴν ἀπόψη αὐτὴν, σύμφωνα με πληροφορίες τοῦ Κανελλοπούλου συμμαρτίζοντο καὶ Ἀμερικανοὶ ποὺ θὰ εἶχαν ἐντολήν, καθὼς καὶ ἐφ' ὅλης τῆς Τουρκίας (*AEB* Φ22/ΑΤ127 24^η Αὐγούστου 1919).

⁶⁹ Βλ. καὶ τὴν σχετικὴ συζήτηση τῆς 18^{ης} Ἰουλίου 1919 *DBFP* 1919 I 1947: 130-38, H. D. 10.] Notes of a Meeting of the Heads of Delegations of the Five Great Powers held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Friday, July 18, 1919, at 10:00 a.m.

του ήτο δυσμενές σε σχέση με την ελληνική παρουσία στην Μικράν Ασία. Απεδίδοντο στην Ελλάδα τα αίτια για τα γεγονότα των δύο πρώτων ημερών τού Μαΐου.

Ειδικότερον η Επιτροπή ανεγνώριζε ότι οι ελληνικοί πληθυσμοί από το 1914 και κατά την διάρκεια τού πολέμου εδιώκοντο από τις Οθωμανικές αρχές και ακόμη μετά την σύναψη τής ανακωχής η πρόσ τους Έλληνες συμπεριφορά των Οθωμανών και μάλιστα τού Νουρεντίν Πασά δεν διεκρίνετο από *καλωσύνη* (*bienveillance*). Όμως μετά την ανάληψη τής διοικήσεως από τον Ιζέτ Μπέη όλοι ανεξαιρέτως και χωρίς διάκριση φυλής αντιμετωπίζονται απροσωπολήπτως. Η Επιτροπή θεωρούσε ότι παρά την παρουσία ωρισμένων συγκεκριοτημένων ληστρικών σωμάτων στην περιοχή, η ηρεμία (*calme*) είχε επιστρέψει. Επιπροσθέτως θεωρούσε και το εβραϊώνε γραπτώς διά τής εκθέσεώς της ότι οι φόβοι για τις σφαγές των χριστιανών δεν ήσαν δικαιολογημένοι.

Οι έρευνες που διενήργησε η επιτροπή απεδείκνυον κατ' αυτήν πως οι προκηρύξεις που εκάλουν τους μουσουλμάνους εις σφαγήν των Ελλήνων, οι οποίες ολίγες εβδομάδες πριν από την ελληνική απόβαση στην Μικράν Ασία περιήλθον εις χείρας των ελληνικών αρχών και απεστάλησαν εις Αθήνας, δεν είχαν γραφή από τους Τούρκους αξιωματικούς τής χωροφυλακής. Η επιτροπή θεωρούσε ότι οι συνθήκες ασφαλείας στο βιλαέτιο τού Αϊδινίου και ειδικότερον στην πόλη τής Σμύρνης δεν δικαιολογούσαν την κατάληψη των οχυρών τής Σμύρνης επί τη βάσει τής εφαρμογής τού άρθρου 7 των ρητρών ανακωχής. Διά τού άρθρου αυτού τής ανακωχής τού Μούδρου ωρίζετο « οι Σύμμαχοι έχουν το δικαίωμα να καταλάβουν οιονδήποτε στρατηγικό σημείον εις περίπτωσιν καθ'ην ανακύψει κατάσταση που απειλεί την ασφάλεια των Συμμάχων» (*BFSP 1921 CXI: 612, άρθρο VII Armistice Convention with Turkey concluded on behalf of Great Britain and Allied Powers. - Port Mudros, Lemnos, October 30, 1918*).⁷⁰

Η Επιτροπή είχε την γνώμην ότι η κατάσταση στην Σμύρνη υπήρξε ταραγμένη εξ αιτίας τού εμπολέμου μεταξύ των ελληνικών στρατευμάτων και Τούρκων ατάκτων. Αναφερομένη η Επιτροπή στην συγκέντρωση Τούρκων κατά την νύκτα τής 14^{ης} προς 15^{ην} Μαΐου (ν.η). εις συνοικία παρά το εβραϊκό νεκροταφείο, αποφαινεται ότι αυτή δεν είχε σκοπό την οργάνωση αντιστάσεως κατά των αποβιβασθέντων Ελλήνων, αλλά να

⁷⁰ Στο πρωτότυπο: «The Allies to have the right to occupy any strategic points in the event of a situation arising which threatens the security of the Allies».

επιδείξει την τουρκική πλειονοψηφία στην πόλη. Επιπλέον, ως προς την απόβαση και κατάληψη τής πόλεως η επιτροπή θεώρησε ότι η αποβιβασθείσα υπό τής Ελλάδος δύναμη στην Σμύρνη εφάνη ανεπαρκής για την τήρηση τής τάξεως και κατ' ακολουθίαν την εκτέλεση τής αποστολής της, όπως είχε διαταχθή από την διάσκεψη τής ειρήνης των Παρισίων. Ομοίως είχε την γνώμην ότι η αντίσταση στην απόβαση από πλευράς των Τούρκων δεν είχε οργανωθή και όσοι πυροβολισμοί έπεσαν ήσαν αποτέλεσμα μεμονομένων πράξεων. Αναγνωρίζει ότι πολλοί κρατούμενοι ολίγον προ τής καταλήψεως κατάφεραν να δραπετεύσουν των φυλακών και να εξοπλισθούν, πράγμα που επιβεβαίωσε τα όσα διΐσχυρίζετο η ελληνική πλευρά (ένθα ανωτέρω).

Για την Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή η ελληνική διοίκηση δεν είχε λάβει τα απαραίτητα μέτρα όπως εξασφαλίσει την τάξη κατά την διάβαση των ελληνικών στρατευμάτων στην πόλη τής Σμύρνης. Ομοίως έψεγον τίς ελληνικές διοικητικές αρχές, στρατιωτικές, πολιτικές και θρησκευτικές επειδή -κατ' αυτήν- δεν έπραξαν τίποτε για να καθυσηχάσουν το πλήθος. Μάλιστα κατηγορούν τον Μητροπολίτη Χρυσόστομο ότι με την πράξη του να ευλογήσει τα αποβιβαζόμενα ελληνικά στρατεύματα κάθε άλλο παρά προκάλεσε με αυτήν του την κίνηση τα αισθήματα των Τούρκων. Έτι δε, γράφεται ότι, το συγκεντρωμένο πλήθος κατά μήκος τής προκουμαίας προδιετίθετο διά τις επακολουθείσασες πράξεις βίας. Επίσης γίνεται λόγος για παραβίαση των εντολών αποβάσεως από μεριάς των Ελλήνων άνευ προηγουμένης εγκρίσεως.

Η Επιτροπή απεφάνθη ότι οι πρώτοι πυροβολισμοί έπεσαν προς την γωνία τής πλατείας Κονάκ, στην είσοδο τής οδού που οδηγεί προς το Κοκαργιαλί. Παρα ταυτά θεωρεί αδύνατον να εξακριβωθεί με βεβαιότητα από ποιόν έπεσαν αυτοί οι πρώτοι πυροβολισμοί. Υπογραμμίζεται ότι τα ελληνικά στρατεύματα δεν άνοιξαν πύρ και ανταπήντησαν μόνον στους πρώτους πυροβολισμούς. Τονίζουν ότι οι Έλληνες αξιωματικοί δεν προέβησαν εις καμμίαν ενέργεια προς τους άνδρες τους για να αποτρέψουν την βία. Επιπροσθέτως η επιτροπή αναφέρει στο πόρισμά της ότι μετά την αποβίβαση στην πόλη και την κατάληψή της τα ελληνικά στρατεύματα προέβησαν εις αυθαιρέτους συλλήψεις, κακομεταχειριζόμενα ενίοτε τους κρατουμένους. Αναφέρεται μετά τις πρώτες εκείνες ημέρες ότι έγιναν πάμπολλες πράξεις βίας και πραγματοποιήθησαν πολλές λεηλασίες, βιασμοί και δολοφονίες, πράξεις που βαρύνουν ως επί το πλείστον τον Ελληνικό πληθυσμό τής πόλεως αλλά πολλάκις και τον

Ελληνικό στρατό, ο οποίος καθυστερημένα έλαβε αναποτελεσματικά μέτρα για την αντιμετώπιση όλων αυτών των καταστάσεων.

Σε μια προσπάθεια να φανεί απροσωπώληπτη η σύνταξη τής Ανακριτικής Επιτροπής σημειώνει ότι οι νεκροί και οι τραυματίες υπολογίζονται διαφορετικά από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, και για την μεν ελληνική είναι 2 νεκροί στρατιώτες, τραυματίες και 20 νεκροί άμαχοι, 20 πνιγμένοι και 60 τραυματίες. Για την τουρκική πλευρά οι αριθμοί έχουν ως ακολούθως 300 με 400 θύματα τα οποία είτε έχουν τραυματισθή. Σημαντική είναι η αναφορά και εν μέρει αληθής, ήδη έχουν αναφερθή παρόμοια γεγονόνα ανωτέρω, η αναφορά τής επιτροπής στην “είδηση” ότι μετά την αποβίβαση στην Σμύρνη Έλληνες κάτοικοι των παρακειμένων χωρίων ήρχισαν λεηλατούντες και διαρπάζοντας τουρκικές περιουσίες. Οι πράξεις αυτές βρήκαν σκληρή τιμωρία τόσο από τον Αριστείδη Στεργιάδη, όσο και από τον ίδιο τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Μάλιστα, καθώς ήδη έχει γραφή, οι τιμωρίες ήσαν τό ίδιο σκληρές και γιά τους Έλληνες ομοεθνείς αλλά και για τούς Έλληνες στρατιωτικούς.

Το πόρισμα τής Ανακριτικής Επιτροπής αγγίζει και τον ίδιο τον Ύπατο Αρμοστή τον οποίον κατηγορούν ότι αφού έφθασε στην Σμύρνη την 21^η Μαΐου ενήργησε όλως εναντίον στις διαταγές που είχε λάβει διά τηλεγραφήματος από 20^η Μαΐου, εξουσιοδοτώντας τον συνταγματάρχη Ζαφειρίου να εκδώσει εντολή επιχειρήσεως στις 23 Μαΐου με στόχο α) την κατάληψη τού Αϊδινίου, β) την *παρέμβαση* (intervention) στην Μαγνησία και τον κασσαμπά, άνευ προηγουμένως ρητής αδειάς τού εκπροσώπου τής Εγκαρδίου Συνεννοήσεως.⁷¹

⁷¹ Υπενθυμίζεται τί έγραφε ο ναύαρχος Fitz Maurice προς τον Αριστείδη Στεργιάδη: «the places outside the Sandjak of Smyrna and Kasat of Aivali can only occupied with the consent of the Senior Allied Naval Officer (and only in the event of disorder)», «no further advance in the Villayet of Aidin outside the Sandjak of Smyrna should be made with out my sanction and I request you will send me your assurance on this point» (KY 2.2,1 3η Ιουνίου 1919). Ομοίως υπενθυμίζεται τί απαντούσε ο Ύπατος Αρμοστής Αριστείδης Στεργιάδης: «before the occupation of Magnesia and Cassaba the was no security. There were robberies and other offences. The prisons had been opened and prisoners were allowed to ciculate. Threats of massacres againts the Christians had been spread», «now after the occupation of said places order and security have been restored indiscriminately, both for the mohametans as for the cristians» «before the occupation of Magnesia and Cassaba the was no security. There were robbies and other offences. The prisons had been opened and prisoners were allowed to ciculate. Threats of massacres againts the Christians had been spread», «now after the occupation of said places order and security have been restored indiscriminately, both for the

Στην αναφορά της η Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή γράφει πως για να δικαιολογηθεί η επέκταση της Ελληνικής Ζώνης Κατοχής από πλευράς του ο Ύπατος Αρμοστής εβασίσθη εις μη επαληθευμένες πληροφορίες που είχε συλλέξει ο Στρατός και οι οποίες ανέφεραν απειλές κατά της δημοσίας ασφαλείας στις περιοχές εκείνες. Μπορεί κανείς να πεί ότι κατά κάποιον τρόπον δικαιώνεται η αναφορά αυτής της Επιτροπής: ήδη έχει αναφερθή, και παραθέτουμε αντίστοιχο “επίμαχο” σημείο της απορρήτου εκθέσεως Αρ. Στεργιάδη προς τον εν Παρισίοις ακόμη διαμένοντα Ελ.

mohametans as for the cristians» (KY 2.2,1 4η Ίουνίου 1919). Και άλλοτε η Ελλάς προέβη εις επέκτασιν άνευ προηγουμένης αδείας: «only countenanced freedom of action on the part of the Greek troops is engaged in active operation in the Sanjak of Smyrna. Neither Magnesia nor Yeni-Chiflik is inside the Sanjak of Smyrna, and therefore this aggressive action by the Greek troops was totally unauthorized.» [σ.σ. υπογράμμιση στο πρωτότυπο] (KY 4.5,1 12^η Ίουλίου 1919). Υπομνηστέον όμως το υπό τού Βενιζέλου μετ’ επιτάσεως ρηθέν προς τον Στεργιάδη με αποδέκτη τον ναύαρχο Fitz Maurice «Είς Άγγλον Ναύαρχον θα προσθέσητε ότι αφ’ής την 23^η Ίουνίου άπηύθυνα εις άνώτατον συμβούλιον ένταυθα άνακοινών ότι έδωκα ύπ’ ευθύνην μου εις στρατηγόν Νίδερ έλευθερίαν στρατιωτικών του κινήσεων προς έξασφάλισιν του στρατου ήμων και κατεχομένου έδάφους ή εις κατοχήν ή την στρατιωτικήν ήμων ένέργειαν περιορισμοί ούστινας έπέβαλον πρακτικά άνωτάτου συμβουλίου άπαντήση επί ειρημένης έπιστολής μου.» (KY 5.5,1 2^α Ίουλίου 1919). Η απάντηση τού ναύαρχου Fitz Maurice ήτο μεν μετριασμένη, αλλ’ ενδεικτική τής ρήξεως πού επήρχετο μεταξύ των δύο πλευρών: «With reference to paragraph 3 of your letter I am unable to reconcile the action of M. Venizelos with the orders of the Allied Council which state that the Senior Naval Officer of the Allied Fleet at Smyrna is to be the final guide as to dispatch of Greek troops to any place outside the Kaza of Aivali or Sanjak of Smyrna and I shall bring the serious breach of procedure to the notice of His Excellency the British High Commissioner.» (KY 2.4,2 5^η Ίουλίου 1919). Σχετικό είναι και το ακόλουθο απόσπασμα: «That the Prime Minister Mr Venizelos asked me to inform Your Excellency that He gave the order to the Greek Troops to reoccupy the town of Aïdin; that He gave this order on his own initiative without having a special permission from the Allied Council; that He accepts this responsibility towards the Allied Council and is asking You to inform Your Government about it; and He will discuss the matter with Your Government. Referring to the above I must add the following detail which probably I did not mention in our conversation of the 7th of July; I mean, H.E. M. Venizelos asked the Allied Council for an authorization of free military movements not simply with the idea of reoccupying Aïdin, but in a more general way whenever reasons of security of the Greek Army and the place occupied by same would force the Army to advance beyond the limits fixed by the Allies. Such movements for military necessities would be of a temporary nature and M. Venizelos assures Your Excellency in the most formal way that these measures will have no interfering whatever with the future decisions of the Allied Council. To this demand of M. Venizelos the Allied Council gave no reply.» (KY 5.3,1 9^η Ίουλίου 1919).

Βενιζέλο: «Απόδειξις ἀσημάντου δυνάμεως ἐχθροῦ εἶνε ὅτι μετὰ διήμερον συνεχῆ μάχην καὶ φονικὴν δῆθεν ἐπίθεσιν κατοίκων πόλεως ἐντὸς αὐτῆς κατὰ ἡμετέρου στρατοῦ δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένοι τραυματῖαι ἡμέτεροι πλέον τῶν ὀγδοήκοντα καὶ νεκροὶ πέραν τῶν τεσσαράκοντα» (ΚΥ 2.4,2 20^η/3^η Ἰουλίου 1919).

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται ψευδέστατα ὅτι ἡ ἐλληνικὴ διοίκηση ἐσφαλε ἀνεχομένη⁷² τὴν δράση ἐνόπλων Ἑλλήνων ὁμογενῶν πολιτῶν που με πρόσχημα να

⁷² Ἐχει γίνεῖ ἤδη ἀναφορά στο γεγονός ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ ἡ Υπάτη Ἀρμοστή Σμύρνης διὰ τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου καὶ τοῦ Ἀρ. Στεργιάδου ἀντιστοίχως, ἀλλὰ καὶ ἡ διοίκηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἐτιμώρησαν σκληρότατα κάθε “δράση” ἢ κατὰ τὴν ορολογία τῆς εποχῆς παρεκτροπὴ που ἐσημειούτο εἴτε προήρχετο ἀπὸ τὸν στρατὸ εἴτε ἀπὸ Ἑλληνας ὁμογενεῖς πού διήγον βίον ὑπὸ τὴν ἐξουσίᾳ τῆς Υπάτης Ἀρμοστίᾳς. Καὶ δὴ ἀναφέρεται πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἐιρημένων τηλεγράφημα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου πρὸς τὸν Ἀριστείδη Στεργιάδη: «Παρακαλῶ, μοὶ ἀνακοινώσητε ὄνομα στρατιωτικοῦ διοικητοῦ Κυδωνιῶν οὐ..... ἀνάκλησιν διὰ ἐτέρου τηλεγραφήματός μου. Ἀντικαταστάτην τοῦ θα διατάξητε νὰ προβῆ ἐπειγόντως εἰς διάλυσιν συγκροτηθέντων ὑπὸ προκατόχου τοῦ ἀτάκτων σωμάτων καὶ εἰς ἀφαίρεσιν ὀπλισμοῦ αὐτῶν. Ὅμοιαν διαταγὴν δώσατε πρὸς ἄμεσον διάλυσιν πάσης ἄλλης συγκροτήσεως..... ἀτάκτου σώματος καὶ ἀνάληψιν ὀπλων ἂ τυχὸν διένειμαν εἰς κατοίκους. Συγχρόνως ἐκδόσατε αὐστηροτάτας διαταγὰς ὅπως στρατιωτικὰ ἡμῶν ἀποσπάσματα προστατεύσωσι ἀποτελεσματικῶς ὄχι μόνον ζῶν ἄλλὰ καὶ περιουσίαν Μωαμεθανῶν. Θὰ διατάξητε αὐτοὺς μὴ διαστάζωσι τουφεκίζωσι ἐπὶ τόπου τοὺς ἐνόπλους διαρπάζοντας. Πρέπει ἐκ παντὸς τρόπου ἀσφαλισθῆ συγκομιδὴ προϊόντων.» (ΚΥ 4.4,1 5^η Ἰουλίου 1919). Ὁμοίως: «Εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἐνεργηθῆ ταχέως αὐστηρὰ ἀνάκρισις ὅπως ἐξακριβωθῆ ἡ ἀλήθεια καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι ἀπαραίτητον πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ οἵτινες ἠνέχθησαν στρατιώτας τῶν κακοποιούντων καὶ φονεύοντας παραδοθέντας αἰχμαλώτους νὰ παραπεμφθῶσι εἰς συμβούλιον πρὸς ἀπόταξιν. Ταῦτα πρέπει νὰ γίνωσιν ἐντὸς δέκα ἢ τὸ πολὺ δεκαπέντε ἡμερῶν.» (ΚΥ 4.4,1 24^η Ἰουνίου 1919). Ὅπου μπορεῖ εὐκόλα κανεῖς νὰ παρατηρήσει καὶ τὴν ἀνάγκη γιὰ γρήγορη ἐκτέλεση τόσο τῶν ἐπιβαλλομένων ποινῶν ὅσο καὶ τῆς ἀποκαθάρσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀπὸ τέτοια φαινόμενα. Ἐν συνεχείᾳ στο ἴδιο ἐπειδὴ ἐγένε λόγος περὶ ταχύτητος « Τέταρτον ἐπιδιώξατε τάχιστα διεκπεραίωσιν ὅλων ἐνώπιον στρατοδικείου ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων δι’ ἀδικήματα διαπραχθέντα ὑπὸ στρατιωτικῶν καὶ ὀπλιτῶν. Πέμπτον ἐπιμεληθῆτε ταχίστην παραπομπὴν καὶ ἐκδίκασιν κυριωτέρων ὁμογενῶν Ἀιδινίου ὅσοι πρὸ ὑποχωρήσεως στρατοῦ μας διέπραξαν..... ἀγρίων στιγματιζούσας ἡμᾶς διὰ φόνου γυναικῶν καὶ παιδῶν. Εἶνε περιττὸν προσθέσω ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν πάντων αὐτῶν πρέπει συγκροτηθῆ καλῶς στρατοδικεῖον με..... ἐπαρκῆ.», καὶ τέλος οἱ διαταγές τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου πρὸς τὸν στρατηγὸ Λ. Παρασκευόπουλο γιὰ τὸ πὼς θα πρέπει νὰ νοθετήσῃ κατ’ ἀρχὰς καὶ ἐν δευτέρῳ νὰ ευθειάσῃ τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ σαφέστατες: «Ἐκτον ἐπισκεφθῆτε ὅλας μονάδας στρατοῦ ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει ἡμερησίας διαταγῆς μου πρὸς ἀξιωματικούς φέρητε πάντας εἰς συναίσθησιν τῶν βαρυτάτων εὐθυνῶν ἃς φέρουσι πρὸς ἔθνος. Ὅμιλήσατε ὑπὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ εἰς στρατιώτας. Ἐβδομον ὁμιλήσατε πρὸς ἐκεῖ ὁμογενεῖς ὅπως φέρητε καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν συναίσθησιν καὶ τοὺς ἐξηγήσατε ὅτι

Ἑλληνικὸς Στρατὸς δὲν δύναται ἀτιμασθῆ καλύπτων παρεκτροπὰς των ἀλλὰ θὰ πατάξῃ αὐτὰς ἀμειλίκτως. Πλὴν ἀνωτέρω ἀποκατασταθῆτε καὶ στρατιωτικὴν κατάστασιν ἀπέναντι ἐχθροῦ.» (αὐτόθι ΚΥ 4.4,1 24^η Ἰουνίου 1919). Δια τοῦ λόγου το ἀσφαλὲς προσάγουμε καὶ ἕτερο μαρτύριο: «Εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν διαφεύγει ἡμᾶς σοβαρὰ κατάστασις δημιουργηθεῖσα ἀπὸ ἐπισήμους αὐτὰς κατηγορίας. Τὴν ἐξ αὐτῶν ἐντύπωσιν καθ' ἓνα μόνον τρόπον δυνάμεθα μετριάσωμεν, ἐὰν ὁμολογήσωμεν ἀλήθειαν γενομένων παρεκτροπῶν καὶ προβῶμεν εἰς ἀναγκαίᾳς τιμωρίας ἀποτάσσοντες στρατοῦ ἀξιωματικοὺς ἐκείνους οἵτινες ἠνέχθησαν ὅπως ἄνδρες των προβῶσιν εἰς τοιαύτας βαρβαρότητας. Παρακαλῶ, μὲ πληροφορήσητε ποῖον εἶναι πόρισμα ἀνακρίσεων περὶ γεγονότων δύο πρώτων ἡμερῶν (προβῆτε δὲ ἐν ἀνάγκῃ ἐπείγοντως εἰς συμπληρωματικὰς (ἀνακρίσεις) διὰ νὰ μὲ πληροφορήσητε ἂν ὁ ῥητῶς καταγγελλόμενος φόνος Τούρκων αἰχμαλώτων εἶναι ἀληθῆς πόσοι αἰχμάλωτοι ἐφονεύθησαν καὶ τίνες τιμωρίαι ἐπεβλήθησαν εἰς ὑπαίτιους. Εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζω ταῦτα ὅσον τάχιστα.» (ΚΥ 4.4,1 16^η Ἰουνίου 1919). Ομοίως: «Ὁφείλουσιν οἱ ἀξιωματικοὶ σώματος κατοχῆς ἐννοήσωσιν ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν ἐδείχθημεν ἐντελῶς ἄξιοι τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐμπιστοσύνης. Ἐὰν δὲν ἐπέλθῃ ἄμεσος θεραπεία εἰς κατάστασιν προλαμβανομένης πάσης νέας παρεκτροπῆς εἶναι ἐνδεχόμενον ὑποστῶμεν ταπεινώσιν κριθῶμεν ἀνάξιοι ἐμπιστοσύνης (αὐτῆς) καὶ ἐννοεῖ ἕκαστος ποῖα θὰ εἶναι καταστρεπτικὰ συνέπειαι. Διὰ τοῦτο ἀξιῶ παρ' ἀξιωματικῶν ὅπως συναισθανόμενοι πλήρως κρισιμότητα δημιουργηθείσης καταστάσεως ἀντιδράσωσι ἀποτελεσματικῶς κατ' αὐτῆς ὄχι μόνον διὰ ἀπαύστους διδασκαλίᾳς πρὸς στρατιώτας ἀλλὰ καὶ ἐκθέτοντες ἐν ἀνάγκῃ εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ζωὴν των διὰ νὰ προλάβωσι παρεκτροπὰς τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀνδρῶν. Δέον ἐπίσης ἐμβληθῆ εἰς τοὺς κατοίκους συναίσθησις ὅτι οὐδεμία ἐκ μέρους των παρεκτροπῆ θὰ γίνῃ ὑπὸ στρατοῦ ἀνεκτῆ. Ὅσον καὶ ἂν συμπάσχωμεν διὰ παρελθόντα παθήματα δὲν δυνάμεθα τοὺς ἐπιτρέψωμεν ὅπως διὰ τῆς διαγωγῆς των θέσωσι εἰς κίνδυνον ἀγαθὴν ὑπόληψιν ἔθνους οὔτινος ἀποτελοῦσι καὶ αὐτοὶ μέλη. Ἦλθομεν εἰς Μ. Ἀσίαν οὐχὶ διὰ νὰ φέρωμεν ἐλευθερίαν εἰς μόνους ὁμοεθνεῖς ἡμῶν ἀλλὰ διὰ νὰ ἀσφαλίσωμεν αὐτὴν ἐξ ἴσου εἰς ὅλα στοιχεῖα πληθυσμοῦ, Ἐὰν εἰς τὸ ὑψηλὸν ἔργον ὅπερ ἀνελάβομεν τοὺς εὐρωμεν ἀντιπράττοντας θὰ συμπεριφερθῶμεν εἰς αὐτοὺς ὡς πρὸς ἐχθρούς.» (ΚΥ 4.4,1 23^η Ἰουνίου 1919). Επιπλέον ἐκ τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ ἐξεδόθη διαταγὴ σὴν ὁποῖαν μεταξὺ ἄλλων ἀναφερόταν: «Ἀξιῶ ὅπως παύσωσιν ἐντελῶς αἱ ἐξυβρίσεις καὶ κακοποιήσεις ἀτομῶν, κλοπαὶ καὶ ληστρικαὶ πράξεις, ἐκβιασμοὶ καὶ βλασφημίαι τῆς Μουσουλμανικῆς θρησκείας, παρενοχλήσεις Μουσουλμανίδων καὶ παρόμοιαι πράξεις, τεθῆ δὲ διὰ παντὸς τέρμα εἰς ὀδυνηρὰν κατάστασιν ἐκθέτουσαν τὸ Στράτευμα, καὶ ἐξερεθίζουσιν τὰ πνεύματα πρὸς ἀνυπολόγιστον ζημίαν τῶν πολιτικῶν ἡμῶν συμφερόντων. Ἐπιθυμῶ, ἀντιθέτως, τοῦ λοιποῦ νὰ μοὶ ὑποβάλλωνται, ὡς εὐτυχῶς ἤδη μοὶ ὑπεβλήθησαν, εὐχαριστίαι τῶν Κοινοτήτων διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Κατοχὴν καὶ νὰ περιέρχωνται, ὡς ἐπίσης εὐτυχῶς μοὶ περιῆλθον, αἰτήσεις νέων χωρίων ζητούντων τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐπέκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς Κατοχῆς.» (ΚΥ 4.4,1 9^η Ἰουλίου 1919). Ἀξιοσημείωτα εἶναι καὶ ὅσα γράφονται σὲ διαταγὴν ποὺ ἐξεδόθη ἀπὸ τον Λ. Παρασκευόπουλο, ὡς Ἀρχηγὸ τοῦ Στρατοῦ Κατοχῆς, ὅπου μεταξὺ ἄλλων λέγεται: «Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν Ὀθωμανικῶν πληθυσμῶν θὰ εἶνε διὰ πάντας ἡμᾶς ἱερά./Ὁ κόσμος πρέπει νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Διοίκησιν δύναται νὰ ζῆ ἐλεύθερος ἐπιδιδόμενος ἡσύχως εἰς τὰ εἰρηνικὰ του ἔργα, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶναι τελείως

βοηθήσουν τα ελληνικά στρατεύματα επεδόθησαν σε λεηλασίες και κάθε είδους υπερβολές.⁷³

Η Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή θεωρεί στην έκθεσή της πως λόγω της ραγδαίας προελάσεως των ελληνικών στρατευμάτων προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας ηυξήθησαν τα περιστατικά αναταραχών, καθώς ωπλίσθησαν Έλληνες και ταυτοχρόνως ηυξήθη η δραστηριότητα των ληστών, οι πράξεις βίας, κλοπών και λεηλασιών. Μάλιστα η δυσαρέσκεια των μουσουλμάνων εμεγάλωσε καθώς κατά την διάρκεια ερευνών του Ελληνικού Στρατού παρεβιάσθη το “απαραβίαστο” της μουσουλμανικής κατοικίας.⁷⁴ Κατόπιν εκτίθενται τα στρατιωτικά γεγονότα που

έξησφαλισμένοι./ Παρατηρήθη ότι οι Όθωμανοί της χώρας παραμελοῦσιν ἅπαντες τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, φοβούμενοι νὰ ἐξέλθουν εἰς τοὺς ἀγροὺς ὅπως ἐργασθῶσι, λόγῳ βιαιοπραγιῶν οὐχὶ μόνον τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν ἀλλὰ καὶ αὐτῶν δυστυχῶς τῶν Στρατ. ἀποσπασμάτων, τῶν ἐντεταλμένων τὴν ἀσφάλειαν τὴν χώρας./ Ἐκαστος Στρατ. Διοικητὴς θὰ καλέσῃ ἅμα τῇ λήψει τῆς παρουσίας τοὺς προκρίτους Όθωμανοὺς τῆς περιφερείας του καὶ θὰ συστήσῃ εἰς αὐτοὺς ὅπως οἱ γεωργικοὶ πληθυσμοὶ Όθωμανικοί, ἐπαναλάβωσιν ἡσύχως τὰς γεωργικὰς τῶν ἐργασίας, οὐ μόνον δι' αὐτῶν διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, τὰ ὅποια δὲν θὰ διστάσωσιν ἐν ἀνάγκῃ τυφεκίζωσιν ἐπὶ τόπου τοὺς τυχόν βιαιοπραγούντας./ Θὰ δέχεται εὐμενῶς, εὐμενέστατα, πᾶν παράπονον ὑποβαλλόμενον αὐτῷ ἐκ μέρους Όθωμανῶν καὶ θὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ἄμεσον τούτου θεραπείαν οὕτως, ὥστε νὰ φαίνηται ἀμέσως τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν ὅπερ μεγάλως θὰ τοὺς ἐνισχύῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν των.» (ΚΥ 4.4,1 12^η Ἰουλίου 1919).

⁷³ Επ' ακριβές στο πρωτότυπο: « Le Commandement grec fit une faut en tolérant l'action de civils grecs armés qui sous prétexte d'aider les troupes grecques se livraient au pillage et commettaient toutes sortes d'excès.»

⁷⁴ Βλ. αναλυτικώτατα την υποσημείωση 40. Άλλως η υπό γενικωτέραν έποψη πολιτική τής Υπάτης Αρμοστίας υπήρξε προστατευτική των μουσουλμάνων και όχι λίγες φορές θέμα πρώτης προτεραιότητας για τον ίδιο τον Υπατον Αρμοστή λ.χ.: «Συνεννοήθημεν μετά τοῦ Συνταγματάρχου Ἄνδερσον ἀρχηγοῦ Ἀγγλικοῦ Ἐπιτελείου ἀφικνουμένου σήμερον αὐτόθι καὶ προήλθομεν εἰς ἀκολουθούς συμφωνίας ἐπὶ ζητήματος ἐπιστροφῆς Τούρκων Προσφύγων. 1) Ἀμνηστία γενικὴ καὶ δικαίωμα ἐπιστροφῆς δι' ὅλους ἐκτὸς ὀλίγων ὀρισθησομένων ὑπὸ τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς οἱ ὅποιοι πρὸς τὸ παρὸν δὲν θὰ ἐπιστρέψουν ἔνεκα μεγάλης εὐθύνης των εἰς ἐγκλήματα κατὰ Χριστιανῶν. 2) Παροχὴ εἰς Μουσουλμάνους πτωχοὺς πρόσφυγας ὁμοίων βοηθημάτων ὅσα δίδονται καὶ εἰς Χριστιανούς. 3) Παροχὴ παραπηγμάτων ὅπως καὶ εἰς Χριστιανούς. 4) Μουσουλμανικὰ χωρία θὰ ἐκλέξουν Μουσουλμάνους ἀγροφύλακας μὲ δικαίωμα ὀπλοφορίας τοὺς ὁποίους θὰ πληρώνουν οἱ ἰδιοκτῆται καὶ ἐν μέρει Ἑλληνικαὶ Ἀρχαί. 5) Ἐγκατάστασις Τουρκικῶν πολιτικῶν Ἀρχῶν ἐντὸς Αἰδινίου μετὰ ὀλίγων Τούρκων χωροφυλάκων. 6) Συνδρομὴ εἰς τὰ καέντα Τουρκικὰ χωρία, ἵνα ἀνοικοδομήσωμεν πρόχειρα οἰκήματα. 7) Ἐὰν Τοῦρκοι πρόσφυγες ἔχωσιν ἄλλα ἰδικὰ των αἰτήματα, θὰ εἰσακουσθοῦν καὶ θὰ ἱκανοποιηθοῦν, ἐὰν ταῦτα εἶνε λογικά. Ἐν πάσῃ περιπτώσει

συνέβησαν στο Ναζλί, στο Αϊδίνιο, στην Μενεμένη, στην Πέργαμο και αλλαχού με μια προσπάθεια αποτιμήσεως των συμβεβηκότων αλλά και μάλλον επιρρίψεως ευθυνών στην ελληνική πλευρά για εσφαλμένες ενέργειες.

Παρά ταύτα πρότιστο μέλημα των ελληνικών αρχών ήτο η αποκατάσταση των Μουσουλμάνων.⁷⁵ Το πόρισμα τής Ανακριτικής Επιτροπής κατέληγε εις τα εξής: α') Σύμφωνα με το τηλεγράφημα που απέστειλε στις 7/20 Μαΐου ο Βενιζέλος, στόχος της καταλήψεως ήτο να καταστεί δυνατός ο επαναπατρισμός των προσφύγων που

συνεργασθήτε εν άρμονία μετά Άγγλου Συνταγματάρχου και εισακούσατε ύποδείξεις αυτού έκτος εάν πρόκειται περι σοβαρών όρων όποτε πρέπει ν'άναφερθήτε εις έμέ.» (ΚΥ 5.6,1 30^η Ιουλίου 1919).

⁷⁵ Ενδεικτικό ως προς τούτο το γεγονός είναι και η ακόλουθη επιστολή που απέστειλε ο Αριστείδης Στεργιάδης προς τον Συνταγματάρχη Τ. G. Gayer-Anderson τού προκεχωρημένου Βρετανικού Αρχηγείου: «With reference to our conversation of the 9th of August, on the subject of the return of Turkish refugees to the Aïdin area, I consider it useful to add the following: 1) The Greek Authorities are prepared to grand amnest to all the Musulmans who may have participated to criminal actions of every nature against the Christians inhabitants of Aïdin and to their property. But on the condition that such actions responsible for both their old and new offenses. 2) It would be advisable to exempt provisionally of the right of returning some individuals who have behaved in such a way that their presence there may provoke scandals. It is understood that these individuals will be named before hand in agreement with the mixte Commettee of Aïdin and I believe the will noy amount more than from twenty of thirty. But these also will be allowed to return later on when complete tranquility will prevail. 3) The Greek Authorities will allow to the Turkish refugees who will return all the facilities now granted to the Christian inhabitants of Aïdin. That is to say, food to the poors until they succeed by their work and the gathering of the crop to satisfy to their needs. Also, medical attendance and drugs. Barracks where to live will as well be given to them the same with those which have to be made for Christians. 4) It will be permitted to all the villages and all the Turkish Communities to chose themselves their field keepers who will have the right to be armed. As a rule field keepers are paid by the proprietors. But the Greek Authorities will be willing to pay a small indemnity to each of these field keepers during the season of the fig crop. 5) Turkish Authorities will again be established in the town of Aïdin for the civil administration and will be allowed to keep also a small number of Turks Gendarmes. 6) To the few Turkish Villages which happened to be burnt the Greek Authorities will give all possible assistance for the reconstruction of small temporary houses. 7) Should the above be not satisfactory to the Turkish refugees I would be prepared to listen to any proposal on their part and accept same if reasonable.

I am sure that the above propositions transmitted through You or through an English Officer sent to Chinia and Sokia, will bring the result expected by both English and Greeks.» (ΚΥ 5.6,1 29^η Ιουλίου/11^η Αυγούστου 1919).

ευρέθησαν στην Ελλάδα στο σαντζάκιο της Σμύρνης και στον καζά του Αϊβαλίου, β') σε ωρισμένες περιοχές, ιδιαίτερα περί την Πέργαμο και την Φώκαια, εγκατεστάθησαν Έλληνες πρόσφυγες και η έξοδος των τουρκικών πληθυσμών διευκόλυνε την εγκατάστασή τους, γ') Εν όψει των αναταραχών που επηκολούθησαν μετά την κατοχή, οι ελληνικές αρχές έδωσαν εντολή να σταματήσει ο καθολικός επαναπατρισμός. Μόνο μερικές πλούσιες οικογένειες, των οποίων τα μέσα διαβίωσης ήσαν γνωστά, επετράπη να επιστρέψουν. Άλλοι πρόσφυγες σίγουρα κατάφεραν να επιστρέψουν αποβιβαζόμενοι έξω από τα λιμάνια όπου ελέγχουν οι ελληνικές αρχές, αλλά ο αριθμός τους δεν μπορεί να είναι μεγάλος. Διά ταύτα συμπεραίνεται: η κατηγορία⁷⁶ τού Σεϊχουλισλάμη δεν είναι απολύτως δικαιολογημένη (ΑΕΒ Φ23/ΑΤ195-196 7^η Οκτωβρίου 1919).⁷⁷

Χαρακτηριστική για την μεροληψία⁷⁸ τής Ανακριτικής Επιτροπής είναι μία επιστολή που συνέταξε ο συνταγματάρχης Αλ. Μαζαράκης – Αινιάν διαρκουσών των ανακρίσεων⁷⁹ (βλ. και Μαζαράκης-Αινιάν 1948: 263-265) διά τής οποίας ανέφερε ότι η Επιτροπή υπήρξε προκατειλημμένη πολύ προ τής αφίξεώς της λόγω των εκθέσεων τού Άγγλου εφέδρου αξιωματικού Χόντερ στις οποίες υποστήριζε ότι στο Αϊδίνιο οι Τούρκοι υπήρξαν τα θύματα και οι Έλληνες οι σφαγείς, καθώς και κάποιων Γαλλίδων μοναχών. Κατά την γνώμην του διαφαινόταν μιά τάση να θεωρήσει η Επιτροπή τις σφαγές και την πυρπόληση τού Αϊδινίου ως εκδίκηση των Τούρκων για τον εμπρησμό τής Τουρκικής συνοικίας τού Αϊδίου υπό των Ελλήνων και για φόνους κατά Τούρκων που *δηθεν* διεπράχθησαν από τον Ελληνικό Στρατό κατά την υποχώρησή του από το Ναζλί. Υποστηρίζει πως αυτή η κατηγορία είναι αβάσιμος καθώς ο Ελληνικός Στρατός αφού εκκένωσε το Ναζλί πήρε μαζί του μόνον λίγους Τούρκους φυλακισμένους οι οποίοι εκατηγορούντο για σοβαρές παραβιάσεις τού στρατιωτικού νόμου. Η κατάληξι

⁷⁶ DBFP 1919 I 1947: 138-39, Appendix A to No. 14 Telegramme du Sheikh-ul-Islam

⁷⁷ Δια τηλεγραφήματός του ο Ύπατος Αρμοστής προς την Ελληνική Αντιπροσωπία στο Παρίσι θα διαβιβάσει τα σχετικά με το τέλος των εργασιών τής Διασυμμαχικής Ανακριτικής επιτροπής (ΑΕΒ Φ23/ΑΤ141).

⁷⁸ Πρβλ. τα υπό τού Αλ. Μαζαράκη-Αινιάν γεγραμμένα «Περιορίζεται εις εξέτασιν όλίγων μαρτύρων δι' ἕκαστον θέμα εις εξέτασιν μαρτύρων ὑπὸ πρόφασιν ὅτι ἐφωτίσθη ἄρκετά.» (ΚΥ 2.4,1 28^η Αὐγούστου 1919).

⁷⁹ Ο Αλ. Μαζαράκης – Αινιάν σημειώνει αλλαχού : « Ανακρίσεις διεξάγονται ἐνταῦθα [σ.σ. ἐν Αἰδινίῳ] ὅπως ἐν Σμύρνη δίχως νὰ παριστάμεθα εἰς εξέτασιν μαρτύρων οὐδὲ νὰ λαμβάνωμεν γνῶσιν καταθέσεων.» (ΚΥ 2.4,1 28^η Αὐγούστου 1919).

τους ήταν η εξής, σε μια συμπλοκή μεταξύ τού Ελληνικού Στρατού και Τούρκων ανταρτών κάποιος εξ αυτών προσεπάθησαν να αποδράσουν και άλλοι μεν τα κατάφεραν, άλλοι επειδή βρέθηκαν μεταξύ των διασταυρουμένων πυρών πιθανών να σκοτώθηκαν. Όσον αφορά στην πυρκαϊά τής Τουρκικής συνοικίας ο Μαζαράκης αποφαίνεται ότι αυτή συνέβη στις 16 Ιουνίου διαρκούσης μάχης εντός τής πόλεως τού Αϊδινίου, ενώ ό εμπρησμός τής Ελληνικής συνοικίας και οι σφαγές συνέβησαν μετά την αποχώρηση τού Ελληνικού Στρατού. Αξιοσημείωτο είναι μάλιστα ότι, ενώ η Επιτροπή εξήτησε να παρουσιασθεί ενώπιόν της ο Τούρκος μέραρχος, ο οποίος ετύγχανε να είναι αρχηγός ανταρτών που έχουν διαπράξει σφαγές και λεηλασίες στο Αϊδίνιο., η ελληνική πλευρά ηρνήθη να τον δεχθεί καθώς το θεωρούσε αντάρτη και δεν ανέλαμβανε ουδεμία ευθύνη για τα επακόλουθα τής παρουσίας του (ΚΥ 2.4,1 28^η Αύγούστου 1919).

Για τα αποτελέσματα τής Ανακριτικής Επιτροπής η ελληνική πρεσβεία στο Λονδίνο εξέδωσε διάβημα στο οποίο κατέληγε: «Only the invalidation of such an investigation could restore things to their rightful place and with a view to this repetition of this inquiry under guaranteed an safeguards eill secure to the Greek Goverment the full exercise of their rights, at least as they were recognised by the Supreme Council»⁸⁰ (ΑΕΒ Φ23/ΑΤ203 16^η Οκτωβρίου 1919).

Στο πόρισμα τής Ανακριτικής Επιτροπής θα απαντήσει με μία μακροσκελεστάτη έκθεση ο αντισυνταγματάρχης Αλ. Μαζαράκης-Αινιάν, δια τής οποίας θα προσπαθήσει να αναιρέσει και αναθεωρήσει ένα προς ένα τα αποτελέσματα τού πορίσματος τής Επιτροπής (ΚΥ 5.2,1 24^η Οκτωβρίου 1919).

Ήδη με νομοθετικό διάταγμα από τής 1^{ης} Οκτωβρίου 1919 είχε εγκριθή αποζημίωση προς τους παθόντες των γεγονότων των δύο πρώτων ημερών από μέρους τού Βασιλείου τής Ελλάδος (*Περὶ ἐγκρίσεως δαπάνης πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων ἐν Σμύρνῃ καὶ τοῖς πέριξ ἐκ τῶν γεγονότων τῆς 2 καὶ 3 Μαΐου 1919*, ΦΕΚ 217/Α/1 Οκτωβρίου 1919). Ενεκρίνετο δαπάνη ἕως τού ποσού των 5 εκατομμυρίων δραχμῶν προς αποζημίωση των παθόντων. Τα προς πληρωμή απαιτούμενα ποσά ετίθεντο

⁸⁰ Μτφρ.« Μόνο η ακύρωση μιας τέτοιας έρευνας θα μπορούσε να επαναφέρει τα πράγματα στην σωστή τους θέση και εν όψει αυτής της επαναλήψεως υπό εγγυημένες διασφαλίσεις, θα εξασφαλίσει στην Ελληνική κυβέρνηση την πλήρη άσκηση των δικαιωμάτων της, τουλάχιστον όπως αναγνωρίζονταν από τον Ανώτατο Συμβούλιο.»

εκάστον στην διάθεση τού Υπάτου Αρμοστού «διαχειριζόμενα υπό τοῦ παρ' αὐτῷ διαχειριστοῦ, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου θέλουσιν ἐκδοθῆ κατὰ τὰ κεκανονισμένα τὰ οἰκεῖα χρηματικά ἐντάλματα προπληρωμῆς». Το νομοθετικό διάταγμα ἐκυρώθη τὴν 19ην Φεβρουαρίου 1920 (ΦΕΚ 41/Α/ 19 Φεβρουαρίου 1920 *Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 1ης Ὀκτωβρίου νομοθετικοῦ διατάγματος: Περὶ ἐγκρίσεως δαπάνης πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων ἐν Σμύρῃ καὶ τοῖς πέριξ ἐκ τῶν γεγονότων τῆς 2 καὶ 3 Μαΐου 1919*).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ἓνα τηλεγράφημα τοῦ Ελ. Βενιζέλου με ἀποδέκτη τὸν Ὑπατο Αρμολὴ τὸ ὁποῖον εἶναι σχετικό με τὰ πορίσματα τῶν ἀνακρίσεων πού διήγε ἡ Διασυμμαχική Ἀνακριτική Ἐπιτροπὴ γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης. Στὸ ἐν λόγω τηλεγράφημα ὁ Βενιζέλος ἀναφέρει τὶς ἀπόψεις τοῦ σχετικά με τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐνέργειές τοῦ σχετικά με τὰ πορίσματα τῶν ἀνακρίσεων. Ἐπιπλέον κάνει λόγο τὶς θέσεις τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου μετὰ τὴν αἴτησή τοῦ νὰ θεωρηθῶν ἀκυρὲς οἱ προενηργηθεῖσες ἀνακρίσεις. Ὑποστηρίζει ὅτι ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον διεξήχθησαν οἱ ἐρευνες τῆς Ἀνακριτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐγίνε κατὰ τέτοιον τρόπο πού δὲν ἐνεδείκνυε τάσεις στηριζόμενες ἐπὶ ἰσχυρῶν προστατῶν με σκοπὸ νὰ κλονισθῆ τὸ κύρος τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς, ἀλλὰ ἐνέκλειε σοβαροὺς κινδύνους γιὰ τὴν περαιτέρω διατήρησή τῆς. Ὁ υποφώσκων αὐτὸς φόβος τοῦ Βενιζέλου ἐγίνε λίγο ἀργότερα πραγματικότητα, καθὼς πληροφορήθηκε ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν Κλεμανσώ ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κατοχὴ στὴν Σμύρνη εἶχε μόνον προσωρινὸ χαρακτήρα καὶ δὲν σήμαινε ὅτι διὰ τῆς καταλήψεως τῆς περιοχῆς αὐτὴ περιείρχετο *de facto* καὶ *de jure* στὴν δικαιοδοσίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Συνεχίζει ἀναφέροντας ὅτι τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο ἀφοῦ συζήτησε τὰ πορίσματα τῶν ἀνακρίσεων, δὲν ἔκαμε δεκτὴ τὴν αἴτησή τοῦ νὰ θεωρηθῆ ἀκυρὴ ἡ διεξαχθεῖσα ἀνάκριση ἐν τούτοις ἀπεδέχθη ὅτι ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ ἔχει βασίμους λόγους *παραπόνων* κατὰ τῆς Ἀνακριτικῆς Ἐπιτροπῆς χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀναιρῶνται τὰ πορίσματα τῆς ἀνακρίσεως, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐπιβεβαίωση ὠρισμένων γεγονότων καὶ βιαιοπραγιῶν στὶς ὁποῖες προέβη ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς καὶ τῶν ὁποίων τὴν εὐθύνη φέρουν οἱ ἐλληνικὲς στρατιωτικὲς ἀρχές. Τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο ἐπέσυρε σοβαρῶς τὴν προσοχὴ τοῦ Βενιζέλου ἐπὶ τῶν πλανῶν οἱ ὁποῖες διεπράχθησαν, καὶ ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἀποκτηθεῖσα πείρα θὰ ἐπιτρέψει νὰ ἀποφευχθῆ ἡ ἐπανάληψη ὁμοίων πλανῶν στὸ μέλλον. Τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο κατέληγε, γράφει ὁ Βενιζέλος, στὸ ἐξῆς: ἡ πραγματικὴ κατοχὴ τῆς περιφέρειᾳς τῆς Σμύρνης δὲν ἀποτελεῖ νέο δικαίωμα γιὰ τὸ μέλλον τῆς διασκέψεως, πού διατηρεῖ τὴν ἐλευθερίᾳ τῆς νὰ ρυθμίζει τὰ διάφορα προβλήματα τὰ ὁποῖα τίθενται ἐκάστοτε λόγῳ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Ἡ Διάσκεψη θὰ λαμβάνει

υπ' όψιν της την γενική κατάσταση τού κόσμου και τα συμφέροντα των πληθυσμών. Ο Βενιζέλος έκρινε ούτω πως την απόφαση αυτή τού Ανωτάτου Συμβουλίου « εαν δέν μᾶς παρέχει τυπικάς ίκανοποιήσεις τερματίζει τò ζήτημα ούσιωδῶς κατά τρόπον ίκανοποιητικόν. Ό κίνδυνος τόν όποιον ἐγέννησαν παρεκτροπαί στρατοῦ ἐν Σμύρνη και Μενεμένη και ἐγκληματική ἀνικανότης τού διοικοῦντος τò σύνταγμα Αιδινίου παρεκάμφθησαν εὐτυχῶς. [...] Αί ἐπιφυλάξεις τού Ἀνωτάτου Συμβουλίου ὡς πρὸς τὴν ὀριστικὴν ρύθμισιν τῆς τύχης τῆς Σμύρνης εἶναι τυπικαὶ ὀφειλόμεναι εἰς διαφωνίας μεταξὺ συμμάχων ἐπὶ ἄλλων ζητημάτων σχετικῶν πρὸς Τουρκίαν» (ΑΕΒ Φ24/ΑΤ14 2^α/15^η Νοεμβρίου 1919)

Τα τεκταινόμενα, ἐξ ὅσων παρετέθησαν, φαίνεται ὅτι δέν ἀφησαν ἀδιάφορο τον Ἕλληνα πρωθυπουργό ο οποίος δι' ἐπιστολῶν του πρὸς τον Γάλλο Πρόεδρο διεμαρτυρήθη κατ' ἀρχάς για τον παραμερισμό τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπίας ἀπὸ τις εργασίες τῆς Ανακριτικῆς Επιτροπῆς. Στην ἐπιστολή του αὐτή ο Βενιζέλος τόνιζε το ἐξῆς παράδοξο, ὅτι αν οι παρατυπίες που συνέβαιναν την στιγμή ἐκείνη ἐπὶ ζημία των ἑλληνικῶν θέσεων, συνέβαιναν κατὰ ενός ιδιώτη, θα προκαλεῖτο γενική ἀποδοκιμασία για την ἀτίμωση τῆς τιμῆς και υπολήψεως του -πόσω μάλλον αὐτὴν την στιγμή που κάτι τέτοιο συμβαίνει να προσβάλλει την τιμὴ ενός ολοκλήρου στρατοῦ που παρά την ἐντολή που ἔχει λάβει ἀπὸ τις συμμαχίδες και συνησπισμένες δυνάμεις τῆς Ἀντάντ, ἐν τούτοις ἔχει τεθῆ στην θέση τού *κατηγορουμένου*, ἐνῶ κατήγοροι ἔγιναν οι *χειρότεροι ἐγληματίες*. (ΚΥ 5.2,1 14^η Σεπτεμβρίου 1919). Η ἀπάντηση τού Γ. Κλεμανσώ ἦταν κατηγορηματική. Πληροφούσε τον Ἑλ. Βενιζέλο πως το Ἀνώτατο Συμβούλιο συζήτησε ἐπὶ του θέματος, ἐπιβεβαιώνοντας την ἀπόφαση που ἐλήφθη στις 14 Αὐγούστου. Θεώρησε ὅτι το να γίνει δεκτός ο συνταγματάρχης Μαζαράκης, για να παρακολουθήσει το ἔργο της Ανακριτικῆς Επιτροπῆς δέν συνεπαγόταν το δικαίωμα να μιλήσει στις συνεδριάσεις γενικά ἢ στις ακροάσεις μαρτύρων ειδικότερα. Ἀπὸ την ἄλλη πλευρά, ἀναγνώρισε ὅτι η Διασυμμαχική Ανακριτικὴ Επιτροπὴ δέν μπορούσε, με δίκαιο τρόπο, να διατυπώσει τα συμπεράσματά της χωρὶς να ἔχει ενημερώσει πλήρως τον εκπρόσωπο τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως (ΚΥ 5.2,1 30^η Σεπτεμβρίου 1919). Στο θέμα τούτο ἐπανήλθε ο Βενιζέλος με νέα του ἐπιστολή πρὸς τον Κλεμανσώ στην ὁποία ἀνέφερε πως ἐπειδὴ δέν ἐγνώριζε την ἀπόφαση τῆς 14ης Αὐγούστου, δέν ἦτο εἰς θέσιν να ἀξιολογήσει το περιεχόμενό της, ἀλλὰ ἐπιθυμούσε να τού ἐπιτραπεί να κάνει την ἐξῆς ἐπισήμανση στην ἀπόφαση τῆς 21ης Ιουλίου: ἐξουσιοδοτώντας Ἕλληνα ἀξιωματικό να παρακολουθήσει το ἔργο της Ανακριτικῆς Επιτροπῆς, φρόντισε να

διευκρινίσει τα όρια της αρμοδιότητός του: ανέφερε, μάλιστα, ότι δεν θα είχε δικαίωμα ψήφου και δεν θα μπορούσε να συμμετάσχει στην σύνταξη των συμπερασμάτων της Επιτροπής. Το αποτέλεσμα ήταν απολύτως φυσικό, εκτός από αυτόν τον επίσημα υποδεικνυόμενο διπλό περιορισμό, ο Έλληνας αξιωματικός έπρεπε να έχει αρμοδιότητα ίση με αυτή των άλλων μελών της Ανακριτικής Επιτροπής και ειδικότερα να παρακολουθεί τις συνεδριάσεις και τις ακροάσεις μαρτύρων. Αυτή η ερμηνεία ήταν ακόμη πιο αναγκαία, κατά την γνώμη τού Βενιζέλου, καθώς ήταν σύμφωνη με τις πιο βασικές απαιτήσεις του αμυντικού δικαίου. Για τους λόγους αυτούς, θεωρούσε πώς ήτο υποχρεωμένος να διατυπώσει επιφυλάξεις για την αντίθετη ερμηνεία που υιοθέτησε το Ανώτατο Συμβούλιο στις 30 Σεπτεμβρίου. Βάσει αυτών των επιφυλάξεων, ο Βενιζέλος εξουσιοδότησε τον συνταγματάρχη Αλ. Μαζαράκη-Αινιάνα να αναγνώσει τα έγγραφα που θα έπρεπε να του κοινοποιήσει η Επιτροπή στην Κωνσταντινούπολη και να παρουσιάσει τις παρατηρήσεις που θα έχει να προτείνει μετά την ανάγνωσή τους. (ΚΥ 5.2,1 2^α Οκτωβρίου 1919). Στο ίδιο θέμα επανήλθε ο Βενιζέλος με νέα του επιστολή προς τον Κλεμανσώ υποστηρίζων πως η Ελληνική Κυβέρνηση δεν ημπορούσε να αποδεχθεί τα αποτελέσματα τής έρευνας που διεξήχθη με τέτοιο τρόπο. Επιπροσθέτως συμφωνείται ότι οι συμμαχίδες και συνησπισμένες κυβερνήσεις, που εκπροσωπούντο στην Επιτροπή, δεν θα παρέλειπον να θεωρήσουν άκυρα τα συμπεράσματα της εν λόγω Ανακριτικής Επιτροπής και, υπεστήριζε ότι: θα έπρεπε διατάξουν νέα έρευνα επί τη βάσει των γενικών αρχών της δικαιοσύνης και συμφώνως προς το ψήφισμα του Ανωτάτου Συμβουλίου της 21^{ης} Ιουλίου, το οποίο παραχωρούσε στην ελληνική κυβέρνηση μόνο τα ελάχιστα δικαιώματα που προορίζονται να τής εγγυηθούν έναντι μιας μονομερούς έρευνας (*AEB* Φ23/ΑΤ204 23^η Οκτωβρίου 1919). Το ζήτημα τούτο τής Ανακριτικής Επιτροπής φαίνεται να ώξυνε τις άλλως κάλλιστες σχέσεις των δύο ανδρών, Βενιζέλου και Κλεμανσώ, καθώς εκεί ετέθη κατά πρώτην φορά το ζήτημα τής προσωρινότητας τής κατοχής. Στην νέα επιστολή πού επέστειλε προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο ο Γεώργιος Κλεμανσώ έγραφε πως, αν και το Ανώτατο Συμβούλιο παραδέχτηκε ότι οι επιφυλάξεις που ο Βενιζέλος εθεώρησε απαραίτητο να διατυπώσει ήσαν βάσιμοι, δεν θεώρησε ότι τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούσαν να θεωρηθούν ως εντελώς ελαττωματικά όσον αφορά στα γεγονότα που σχετίζονταν με ωρισμένες υπερβολές και πράξεις βίας που διαπράχθηκαν από τα ελληνικά στρατεύματα. Συνέχισε λέγοντας ότι το Συμβούλιο ετίμησε την αμεροληψία των μελών τής Ανακριτικής Επιτροπής που διείπε το έργο της. Ακόμη το Ανώτατο Συμβούλιο ομοφώνησε ότι τα επεισόδια που συνέβησαν μετά την απόβαση των

ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη φαινόταν να υποδηλώνουν την σχεδόν πλήρη απουσία των προληπτικών μέτρων που απαιτούνται από τις περιστάσεις από την πλευρά των ελληνικών πολιτικών και στρατιωτικών αρχών, παράλειψη που ήταν η κυρία αιτία για τα δυσάρεστα περιστατικά που κατέγραφε η Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή. Επιπροσθέτως πληροφορούσε τον Βενιζέλο πως το Ανώτατο Συμβούλιο θεωρούσε, συνολικά, ότι την ευθύνη για τις υπερβάσεις που διαπράχθηκαν και τα μέτρα των οποίων η σοβαρότητα δεν δικαιολογείτο από τις τότε συνθήκες εβάρυνε αποκλειστικώς τις ελληνικές στρατιωτικές αρχές. Καταλόγιζε στην ελληνική πλευρά πως ή ίδια είχε αναγνωρίσει αυτά τα σφάλματα και αυτές τις καταχρήσεις και είχε διατάξει κυρώσεις κατά των ενόχων, πράγμα που είναι αληθές -έχει γίνει ήδη αναφορά και παραπομπή σε σχετικά αρχεία. Συν τοίς άλλοις το Ανώτατο Συμβούλιο εφίστα την προσοχή των ελληνικών αρχών σε αυτά τα σοβαρά λάθη, ενώ ήλπιζε ότι η εμπειρία που αποκτούσε η ελληνική διοίκηση θα τής επέτρεπε να αποφύγει την επανάληψή τους στο μέλλον. Επιπλέον το Ανώτατο Συμβούλιο, πληροφορούσε ο Κλεμανσώ, ελάμβανε υπ' όψιν τις δηλώσεις τής Ελληνικής πλευράς σχετικά με την επικίνδυνη ένταση, που δεν φαινόταν να έχει πάψει ακόμη και την στιγμή που έγραφε ο Κλεμανσώ να γίνεται αισθητή στα όρια της Ελληνικής Ζώνης Κατοχής, θα μειωνόταν σταδιακώς με σοφία και δικαιοσύνη της Ελληνικής διοικήσεως και χάρι στο έργο της οριοθετήσεως που ολοκληρώθηκε από τον στρατηγό Milne, διοικητή των συμμαχικών δυνάμεων στην Ανατολία. Συνεπλήρωνε ότι όσσον αφορούσε στην περιοχή του Αϊδινίου οι Δυνάμεις απεφάσισαν ότι μπροστά στις πρακτικές δυσκολίες και τα πολιτικά μειονεκτήματα που μπορεί να παρουσιάσει η οργάνωση μιας διασυμμαχικής κατοχής, προτιμούσαν να διατηρήσουν την υπάρχουσα de facto κατάσταση και την ελληνική κατοχή. Ακόμη, έγραφε ο Κλεμανσώ, το Ανώτατο Συμβούλιο απεφάσισε να λάβει από τον Βενιζέλο πληροφορίες σχετικά με τις συνθήκες υπό τις οποίες, κατά παράβασιν των αποφάσεων τού στρατηγού Milne, τα ελληνικά στρατεύματα διέσχισαν το Σόμα, κατόπιν εντολής τής Ελληνικής κυβερνήσεως, την καθωρισμένη γραμμή οριοθετήσεως από την Ανωτάτη Συμμαχική Διοίκηση (*ΑΕΒ Φ24/ΑΤ110 12^η Νοεμβρίου 1919*).

Γενικώς ο Κλεμανσώ φαίνεται ότι δυσαρεστήθηκε με τα γεγονότα αυτά και γι' αυτό τον λόγο απεδέχθη το κατηγορητήριο της Ανακριτικής Επιτροπής. Η αγανάκτησή του ήταν έκδηλη και με το γεγονός ότι οι ελληνικές αρχές παραβίασαν τα όρια που κατ' αρχάς ωρίζοντο για την Σμύρνη χωρίς προηγουμένως άδεια τού Ανωτάτου Συμβουλίου. Η αμφιβολία του για την επίτευξη τού εγχειρήματος από μέρους των

Ελλήνων ήτο προφανής (McCarthy 2022: 403). Η γαλλική κυβέρνηση και δη και ο Κλεμανσώ φέρεται να είχε μεταμεληθή την εποχή αυτή για την προς την Ελλάδα υποστήριξή της, προς τοις άλλους για την Γαλλία η Τουρκία αποτελούσε ταμείο συμφερόντων καθώς κατείχε μεγάλο μέρος τού οθωμανικού χρέους. Έτσι λοιπόν αν η Οθωμανική αυτοκρατορία διεμελίζετο η Γαλλία θα έχανε τόσο οικονομικώς όσο και εις την ισχύ της επί της περιοχής αυτής. Μάλιστα ήδη από τον Δεκέμβριο τού 1919 ο Κλεμανσώ προέτρεψε τον Βρετανό πρωθυπουργό, Λόυδ Τζώρτζ να διατηρήσει την ακεραιότητα τής Οθωμανικής αυτοκρατορίας, εγκαταλείποντας το σχέδιο για την ανεξαρτησία τής Αρμενίας και παρακινώντας την Ελλάδα να εγκαταλείψει τής θέσεις της στην δυτική Μικράν Ασία και την Σμύρνη εις αντάλλαγμα των εδαφών στην ανατολική Θράκη. Όμως ο Λόυδ Τζώρτζ διεφώνησε, καθώς όχι μόνον η Μεγάλη Βρετανία είχε αναλώσει παμπόλλους πόρους στην Τουρκία, αλλά υποψιάζετο ότι δι' αυτής τής προτάσεως ο Κλεμανσώ είχε υπ'όψιν την ενίσχυση τής γαλλικής επιρροής στην περιοχή αυτή. Διά ταύτα προσπάθησε να εδραιώσει την ισχύ τής Μεγάλης Βρετανίας στην περιοχή με την διεθνοποίηση των Στενών και την υποστήριξη στα σχέδια τού Ελευθερίου Βενιζέλου για την επέκταση τής Ελλάδος ανατολικώς τού Αιγαίου (Montgomery 1972: 776-7).

Επίλογος – Συμπεράσματα

Στην Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων του 1919 ετιμήθη για πρώτη φορά μία τομή τόσο σημαντική, ώστε να χαρακτηρίσει την μετέπειτα εξέλιξη τής παγκοσμίου ιστορίας. Η παγκόσμιος ισορροπία δυνάμεων μετετωπίσθη προς τα δυτικά. Για πρώτη φορά οι ευρωπαϊκές δυνάμεις είδαν την ισχύ τους να ελαττούται και αντ'αυτών να εμφανίζεται στο προσκήνιο μία νέα, ακμαία και θαλερή δύναμη, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Οι πρώην κυρίες και ηγεμονίδες τής ευρωπαϊκής ηπείρου δυνάμεις, η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία είδαν τις αυτοκρατορίες τους να κλονίζονται. Οι πάλαι ποτέ κραταιές τής κεντρικής Ευρώπης αυτοκρατορίες, η Γερμανική και η Αυστροουγγρική, κατέρρευσαν και διελύθησαν εις τα εξών συνετέθησαν. Η μοναρχία, το κύριο συστατικό πολίτευμα τής δυτικής Ευρώπης και επι αιώνες ο ακρογωνιαίος λίθος των ηθών και του ευρωπαϊκού πολιτισμού εδέχθη την χαριστική βολή. Το σύστημα εντολών σηματοδότησε την αρχή του τέλους για τον αποικιακό ιμπεριαλισμό. Επιπλέον η διαρκής διαμάχη μεταξύ βρεττανικών και γαλλικών συμφερόντων κάθε άλλο παρά βοήθησε τις διαπραγματεύσεις μετά τον πόλεμο. Οι Βρεττανοί και οι Γάλλοι φαίνεται να συνεσπειρούντο κυρίως μόνον για να αντιτεθούν στις επιδιώξεις τής Ιταλίας.

Εκεί, λοιπόν, στην Διάσκεψη των Παρισίων ο Έλλην πρωθυπουργός είδε την ευκαιρία για την ολοκλήρωση τής από συστάσεως του Ελληνικού κράτους υπαρχούχης Μεγάλης Ίδεας. Οι πρόσφατοι ανθελληνικοί διωγμοί στην Μικράν Ασία από τους Οθωμανούς του έδωσαν ένα εξαιρετικό διπλωματικό χαρτί, ώστε να μπορέσει να διεκδικήσει ένα μεγάλο τμήμα τής δυτικής Μικράς Ασίας. Έτσι θα μπορούσε να εδραιώσει απόλυτον ελληνική κυριαρχία στην θάλασσα του Αιγαίου, αλλά και να ενισχύσει την στρατηγική θέση των προ ολίγων ετών απελευθερωμένων νήσων του Αιγαίου, ου μην αλλά και των άλλων Νέων Χωρών. Με αυτόν τον τρόπο η Ελλάς θα καθίστατο σημαντική περιφερειακή δύναμη στην ανατολική λεκάνη τής Μεσογείου, σε μια περίοδο που η οθωμανική ισχύς δεν είχε απλώς περισταλή, αλλά εξουδενωθεί. Υπήρξε, λοιπόν, μεγάλη η ευκαιρία για την κάλυψη αυτού του κενού δυνάμεως.

Πράγματι, ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατάφερε να αποσπάσει από τους ηγέτες της Διασκέψεως την εντολή για αποβίβαση στρατευμάτων στην Σμύρνη, ωστόσο μέσα στην μέθη που προκάλεσε αυτή η απόφαση δεν αντελήφθη ή προσπάθησε να προκαταλάβει τις περιστάσεις δήθεν αγνοώντας ότι η εντολή αυτή είχε κατ' αρχάς προσωρινό χαρακτήρα, εδόθη επ' αφορμή της υπό των Ιταλών ετοιμαζομένης αποβίβσεως στρατευμάτων στην Σμύρνη και τέλος ότι ουδέποτε το Συμβούλιο των Τεσσάρων παρεχώρησε κυριαρχία επι της Σμύρνης στους Έλληνες, αλλ' ενετάλη μόνον την επιβολήν της τάξεως και την υπ' Ελλήνων διοίκησιν της περιοχής. Ακόμη ουδέποτε αντελήφθη ή δεν ηθέλησε να αντιληφθεί ότι ουδείς άλλος πλὴν τού Λούδ Τζώρτζ υπεστήριξε συνεχώς το Ελληνικό σχέδιο και τις εν γένει Ελληνικές διεκδικήσεις. Πιθανόν, άνευ της συμβολής τού Βρετανού πρωθυπουργού ο Βενιζέλος δεν θα είχε λάβει ούτε την εντολή για την αποβίβαση στρατευμάτων, έστω και υπό τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες την έλαβε.

Με την απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη, η ελληνική πλευρά όχι μόνον εδέχθη με ανακούφιση την πράξη αυτή – η οποία προφανώς έκαμε ολόκληρο το Ελληνικόν να ενθουσιά παράφορον, αλλά να θεωρήσει ότι η νίκη αυτή επι των εις την Μικράν Ασία διεκδικήσεων ήτο το “προμήνυμα” της οριστικής επικρατήσεως της Ελλάδος επό της κυριαρχίας της Σμύρνης και της Ζώνης Κατοχής. Τουναντίον, έτσι ενεκαινίσθη ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος που ολοκληρώθη μετά τέσσαρα έτη, τον Αύγουστο τού 1922 με την Καταστροφή της Σμύρνης και την εκρίζωση των Μικρασιατών Ελλήνων.

Οι εχθροπραξίες ήρχισαν αμέσως μετά την αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη με τα γνωστά *αιματηρά γεγονότα των πρώτων ημερών*. Όμως δεν ήτο μόνον αυτό, η ελληνική πλευρά σε μία προσπάθεια να προκαταλάβει τα τεκταινόμενα στην Διάσκεψη των Παρισίων, αλλά και ως εικός να εδραιώσει και εξασφαλίσει την ισχύν της στην περιοχή και εξασφαλίσει τα στρατεύματά της προέβη σε καταλήψεις πόλεων, οι οποίες εν πολλοίς κατόκοντο υπο ελληνικών πληθυσμών. Οι πόλεις αυτές κατελαμβάνοντο, επεκαλείτο η ελληνική πλευρά, *τῇ προσκλήσει τῆς Συνδιασκέψεως*, παρά τις έντονες αντιδράσεις τού Άγγλου επιτετραμμένου στην περιοχή. Δια ταύτα ο Έλλην πρωθυπουργός, υπεστήριζε ότι τα έκτακτα αυτά στρατιωτικά μέτρα δεν είχαν σχέση με την επέκταση των ορίων Ζώνης Κατοχής, τα οποία μόνον η Διάσκεψη των Παρισίων ηδύνατο να καθορίσει.

Ο επιτετραμμένος των Βρεττανών στην περιοχή, ναύαρχος Fitz-Maurice, είχε κατ' αρχάς μίαν εφεκτική στάση ως προς τις ελληνικές ενέργειες. Πράγμα που προϊόντος τού χρόνου φαίνεται να άλλαξε, καθώς ως επί το πολύ οι ελληνικές αρχές ηγνούν τις εντολές του και προέβαιναν σε παραβάσεις των ορίων Ζώνης Κατοχής, είτε δια τής καταλήψεως πόλεων είτε καταδιώκοντας άτακτα τουρκικά στρατεύματα.

Προς τούτοις κατά τον πρώτο καιρό τής Ελληνικής παρουσίας στην Μικράν Ασία εξέχον έργο διεδραμάτισαν οι Ιταλοί, οι οποίοι δια τής παρουσίας των κάθε άλλο παρά ευρέθησαν αρωγοί ή έστω παρηκολούθουν αμέτοχοι τον Ελληνικόν αγώνα. Οι Ιταλοί προσεπάθησαν δια παντός μέσου να υποδαυλίσουν τον Ελληνικόν αγώνα στην Μικράν Ασία, επειδή εποφθαλμιούσαν και διεκδικούσαν την περιοχή προς όφελός τους. Μάτην ο Έλλην πρωθυπουργός με διαταγές του προς το στράτευμα εκέλευε όπως οι σχέσεις Ελλήνων στρατιωτών προς τους Ιταλούς πρέπει να παραμένουν φιλικές, ώστε να μη ζημιωθεί η ελληνική προσπάθεια. Οι Ιταλοί εν ουδεμιά περιπτώσει ήσαν πρόθυμοι να φερθούν φιλικώς προς την Ελλάδα και ου το παράπαν να την αντιμετωπίσουν ως συμμαχίδα δύναμη.

Ως αναπόσπαστο μέρος κάθε πολέμου, έτσι και εδώ, η προπαγάνδα υπέλαβε σχήμα καθ' υπερβολήν εξ απάντων των εμπολέμων. Μάλιστα, πολλές φορές εν συνδυασμώ η ελληνική προπαγάνδα είχε να αντιπαλαίσει όχι μόνον την τουρκική ή την ιταλική κατά μόνας, αλλά και την ιταλοτουρκική αφού ουχί ολογάκις οι Ιταλοί υπεδάυλιναν την κατάστασι και την εξωθούσαν στα άκρα. Ο φόβος ελληνοϊταλικής συρράξεως κατά τον πρώτο μήνα τής Ελληνικής κατοχής ήτο έκδηλος και απησχόλησε τόσο τον Έλληνα πρωθυπουργό, όσο και τον Έλληνα Ύπατον Αρμοστή.

Παρασημειωτέον, όμως, ότι η ελληνική κατοχή δεν αντιμετωπίσθη συλλήβδην από τους μουσουλμάνους εχθρικός. Πολλοί ήσαν εκείνοι οι οποίοι έσπευσαν να υποδεχθούν και συγχαρούν την ελληνικήν πλευρά, καθώς θεωρούσαν ότι η ελληνική πολιτεία ημπορούσε να τους εξασφαλίσει *την έλευθερίαν, τὰ δικαιώματα και τὰς ιστορικάς και θρησκευτικάς παραδόσεις* των. Ίσως κάτι τέτοιο ξενίζει, αλλά πιθανώτατα ο Έλλην “κατακτητής” ήτο προτιμώτερος τού Ευρωπαίου.

Επιπλέον είναι σημαντικό να αναφερθεί αυτό που η ελληνική πλευρά ωνόμαζε ως *ανεπάρκεια τού στρατοῦ*. Τούτο αφορούσε σε εκκαθαριστικές κατά των Τούρκων ενέργειες, ως επι το πλείστον αμάχων. Οι ενέργειες αυτές ουδέποτε απετέλεσαν επίσημον στρατιωτική τακτική ή πολιτική των Ελλήνων. Τουναντίον, ετιμωρούντο

απεινώς τόσον στρατιωτικώς όσον και πολιτικώς, με παρεμβάσεις προσωπικές αυτού τού Ελ. Βενιζέλου και τού Αρ. Στεργιάδου. Ακόμη πρέπει να τονισθεί ότι οι πράξεις αυτές ήσαν μεμονωμένες και ουχί πολλές τον αριθμό και τις περισσότερες φορές υπεκινούνται από χριστιανούς Οθωμανούς υπηκόους, οι οποίοι εθεώρησαν ότι ήσαν την ευκαιρία να εκδικηθούν “τον προαιώνιον εχθρό”.

Υπο αυτές τις αμφίρροπες και περιπελεγμένες και μάλιστα επικίνδυνες συνθήκες για την συνέχιση τής Ελληνικής παρουσίας στην Μικράν Ασία, ο Ύπατος Αρμοστής, Αριστείδης Στεργιάδης, προσεπάθησε να εργασθεί. Όπως εφάνη και από τα εν τοίς άνω γεγραμμένα, ο Στεργιάδης υπήρξε η σημαντικώτερα μορφή τού Ελληνικού Μικρασιατικού Αγώνος. Επέδειξε σιδηρά πυγμή και άκαμπτον θέλησιν και προσήλωση στο μικρασιατικό θέμα. Ως έμπιστος τού Ελευθερίου Βενιζέλου ετοποθετήθη εκεί, καθώς όπως και ο ίδιος ο πρωθυπουργός ωμολόγει, δεν υπήρχε την εποχή εκείνη άλλος ικανώτερος και προσφορώτερος για την θέση τού πολιτικού εκπροσώπου τής Ελλάδος στην Μικράν Ασία. Η σκληρή, όπως παραδίδεται από άλλους, συμπεριφορά του πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα τής θέσεως που κατείχε, αλλά και τού χαρακτήρα που απεφάσισε να επιδείξει ήδη από τις πρώτες ημέρες τις Αρμοστίας του. Ο Στεργιάδης ήτο μάλλον ο μόνος που ευθύς εξ αρχής κατάλαβε ποιά είναι η πραγματική φύση τής Ελληνικής παρουσίας στην Σμύρνη και ακριβώς θέλησε όχι μόνον να την προστατεύσει, αλλά και να την ενισχύσει. Έτσι λοιπόν εξηγείται η αυστηρά συμπεριφορά τους τόσον ως προς τούς Έλληνες στρατιωτικούς και Έλληνες Οθωμανούς υπηκόους οι οποίοι προέβαινον σε διάφορες κατά Τούρκων αμάχων ακρότητες. Δια τούτο έλαβε την μήνιν των Μικρασιατών.

Η υπατεία του, τουλάχιστον όπως εξετέθη εδώ κατά τον πρώτον καιρό τής κατοχής, πρέπει να αποτιμηθεί θετικώς. Τούτο οφείλεται και στις προσπάθειές του για την παλιννόστηση προσφύγων, για την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών αλλά και των μουσουλμανικών πληθυσμών. Σημαντικώτερον όμως, πρέπει να αποτιμηθεί θετικώς για το ακέραιον τού χαρακτήρα που επέδειξε, τον ικανώτατο και διπλωματικό τρόπον που αντιμετώπιζε τους ξένους επιτετραμμένους και ομολόγους του. Τέλος, πρέπει να τού αναγνωρισθεί ότι έπραξε παν το ανθρωπίνως δυνατόν για να εκτελέσει την εντολή τού Ελ. Βενιζέλου *“όπως μή κλονισθῆ τὸ Ἑλληνικὸν κῦρος ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐξ αιτίας τής άβελτηρίας άλλων.*

Το πώς θα εξελίσσετο η κατάσταση αργότερα φάνηκε ήδη από τον πρώτον καιρό και ιδίως από τους δύο πρώτους μήνες τής Ελληνικής παρουσίας στην Μικράν Ασία. Μάλιστα ηλίου φαινότορον εγένετο όταν οι συμμαχίδες τής Ελλάδος δυνάμεις απεφάσισαν να συστήσουν την Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή με σκοπό να διερευνήσουν τα γεγονότα των δύο πρώτων ημερών. Οι απροκάλυπτες υπέρ των Τούρκων θέσεις τις επιτροπής δεν πρέπει να εκληφθούν ως εκ τού μηδενός γέννηση αισθημάτων συμπαθείας για τους “υποφέροντες τον Ελληνικόν ζυγόν” Τούρκους, αλλά μία προφανή εκδήλωση των προθέσεων τους έναντι των πρώην συμμάχων των, Ελλήνων.

Εν κατακλείδι, οι δύο πρώτοι μήνες Ελληνικής κατοχής τής Μικράς Ασίας είναι χαρακτηριστικοί για το τί θα ακολουθήσει – σε γενικές γραμμές – κατά τα επόμενα έτη. Εκεί ευρίσκονται οι σπόροι όλων των ανθέων τού κακού που θα ανθίσουν μετά τρία έτη.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΗ ΣΗΜΕΙΩΝ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΤ = Αριθμός Τεκμηρίου

αριθ.: αριθμός

βλ. = βλέπε

ενν. = εννοείται

επιμ.: επιμέλεια

εφ.: εφημερίς

κε. = και εξής

κττ. = και τα τοιαύτα

ΚΥ= Κεντρική Υπηρεσία

λ.χ. = λόγου χάριν

ν.η.: νέο ημερολόγιο

π.η.: παλαιό ημερολόγιο

πρβλ. = παράβαλε

σ.σ. = σημείωση συντάκτου

τ.ε. = τούτ'εστιν

τόμ.: τόμος

Φ = Φάκελος

ΣΗΜΕΙΑ

Η κάθετος (/) υποδηλοί αλλαγή παραγράφου στο πρωτότυπο κείμενο.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ & ΒΙΒΛΙΩΝ
ΚΤΛ.

Ελληνικές

AEB = Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου

Αθήναι: έφημερίς 1902-1926, Ίδρυτής: Γεώργιος Πώπ

AYAS = Αρχείο Υπάτης Αρμοστίας Σμύρνης

ΓΕΣ: Γενικόν Έπιτελεϊον Στρατοϋ

ΔΙΣ: Διεύθυνσις Ίστορίας Στρατοϋ

*Έμπρός: Ήμερησία Έθνική Έφημερίς, έφημερίς 1896-1969, Διευθυντής: Ευάγγελος
Ν. Λαχανοκάρδης*

ΙΕΕ: Ίστορία τοϋ Έλληνικού Έθνους

*Ιτε: Ίστορία τής Ελλάδας τοϋ 20οϋ αιώνα: Όψεις πολιτικής και οικονομικής Ίστορίας
1900-1940*

ΙΛΑΕΚ: Ίστορική Λαογραφική και Άρχαιολογική Έταιρεία Κρήτης

*ΣΒ28/07-10/08/1920 = Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ τών Συμμάχων και Συνησπισμένων
Δυνάμεων και τής Τουρκίας, ύπογραφεΐσα έν Σέβραις τή 28 Ίουλίου - 10
Αύγούστου 1920*

ΥΔΙΑ = Υπηρεσία Διπλωματικού και Ίστορικού Αρχείου

ΦΕΚ = Φύλλον Έφημερίδος τής Κυβερνήσεως τοϋ Βασιλείου τής Ελλάδος

Ξενόγλωσσες

ADAP = Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik

APUSA = Address of the President of the United States

AJIL = The American Journal of International Law

BFSP = British and Foreign State Papers

Br. J. Middle East. Stud. = British Journal of Middle Eastern Studies

Bull. Inst. Pierre Renouvin = Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin

Dipl. Hist. = Diplomatic History

DBFP = Documents on British Foreign Policy

DDF = Documents Diplomatiques Français

DDK = Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch

FRUS = Papers relating to the Foreign relations of the United States

FWWS = First World War Studies

Hist. = The Historian

Hist. J. = The Historical Journal

IJHSS = International Journal of Humanities and Social Science Research

IJMES = International Journal of Middle East Studies

Int. Hist. Rev. = The International History Review

J. Mod. Hist. = The Journal of Modern History

MGZ = Militärgeschichtliche Zeitschrift

Mod. Asian Stud. = Modern Asian Studies

PPC = The Paris Peace Conference

USAW = United States Army in the World War, 1917-1919,

WZKM = Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes

LA26/04/1915 = Agreement Between France, Russia, Great Britain, and Italy, Signed at London, April 26, 1915

TA10/08/1920 = Tripartite Agreement between the British Empire, France and Italy Respecting Anatolia, Signed at Sèvres, August 10, 1920

Επεξήγηση παραπομπής στα αρχεία: *ΑΥΑΣ* και *ΑΕΒ*

Η παραπομπή στο *Αρχείο τής Υπάτης Αρμοστίας Σμύρνης* γίνεται κατά το προτεινόμενο σύστημα τού Υπουργείου Εξωτερικών, ήτοι:

ΥΔΙΑ = Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου, έπεται: προέλευση υλικού ΚΥ= Κεντρική Υπηρεσία, έπεται: Έτος κατατάξεως, έπεται: Αριθμός Φακέλου, έπεται: Αριθμός Υποφακέλου, έπεται: Αριθμός Υποφακέλου τού Υποφακέλου: τ.ε. η παραπομπή ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/1.3,1 δηλοί ότι το παραπεμπόμενο αρχείο ευρίσκεται στο έτος 1919 στον Φάκελο 1 στον Υποφάκελο 3 στον πρώτον (1) Υποφάκελό του.

Η παραπομπή στο *Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου* γίνεται ως εξής:

Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου = *ΑΕΒ* έπεται Φάκελος: Φ, έπεται Αριθμός Τεκμηρίου: ΑΤ

ΠΗΓΕΣ

Αδημοσίευτο Αρχειακό Υλικό:

Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου τού Υπουργείου
Εξωτερικών, Κεντρική Υπηρεσία:

Αρχείο Υπάτης Αρμοστίας Σμύρνης 1919:

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/1.3,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/2.2,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/2.4,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/2.4,2

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/3.1,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/3.1,2

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/4.4,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/4.4,2

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/4.5,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/5.2,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/5.3,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/5.5,1

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/5.6,1

Δημοσιευμένο Αρχειακό Υλικό:

Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου τού Υπουργείου
Εξωτερικών, Κεντρική Υπηρεσία:

~ΥΔΙΑ: ΚΥ 1919/10.3,1

Μουσείο Μπενάκη

Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου:

~*AEB* Φ3/ΑΤ23

~*AEB* Φ17/ΑΤ37

~*AEB* Φ18/ΑΤ97

~ *AEB* Φ21/ΑΤ149

~ *AEB* Φ21/ΑΤ158

~*AEB* Φ21/ΑΤ197

~ *AEB* Φ21/ΑΤ172

~*AEB* Φ22/ΑΤ108

~ *AEB* Φ22/ΑΤ127

~ *AEB* Φ23/ΑΤ141

~*AEB* Φ23/ΑΤ195-196

~*AEB* Φ23/ΑΤ203

~ *AEB* Φ23/ΑΤ204

~*AEB* Φ24/ΑΤ14

~*AEB* Φ24/ΑΤ110

~*AEB* Φ24/ΑΤ146

~*AEB* Φ31/ΑΤ105

The National Archives

War Council, 19 March 1915, Cab 42/2/14

Εκδεδομένα Αρχεία

Address of the President of the United States, delivered at a joint session of the two houses of Congress, January 8, 1918, Washington 1918.

Akten zur deutschen auswärtigen Politik: 1918 - 1945 (1950-95), Serie A, Band VI: 1. März 1918 bis 31. Dezember 1925 (1988), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

British and foreign state papers, 1917-1918, vol. CXI, Compiled and Edited by Edward Parkes with the assistance of John W. Field and R.C. Thomson, London: His Majesty's Stationery Office, 1921.

Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch: Vom Eintreffen der serbischen Antwortnote in Berlin bis zum Bekanntwerden der russischen allgemeinen Mobilmachung, ed. K. Kautsky und M. Montgelas, band II, Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1924.

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, Edited by E. L. Woodward and Rohan Butler, First Series, vol. I: 1919, London: Her Majesty's Stationery Office, 1947.

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, Edited by E. L. Woodward and Rohan Butler, First Series, vol. IV: 1919, London: Her Majesty's Stationery Office, 1952.

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, Edited by Rohan Butler and J. P. T. Bury, First Series, vol. VII: 1920, London: Her Majesty's Stationery Office, 1958.

Ministère des Affaires Étrangères et du Développement International, Frank, R., & Gerd Krumeich. (2014), *Documents Diplomatiques Français*, vol. 1, éd. Jean-Michel Guieu, Vincent Laniol et Alexandre Sumpf, Bruxelles: Peter Lang.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919: The Paris Peace Conference, vol. I, United States, Washington: United States Government Printing Office, 1942.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919: The Paris Peace Conference, vol. V, United States, Washington: United States Government Printing Office, 1946.

United States Army in the World War, 1917-1919, Policy-forming Documents of the American Expeditionary Forces, vol. 2, Washington. D.C: United States Army, Center of Military History, 1989.

Συνθήκες

Agreement Between France, Russia, Great Britain, and Italy, Signed at London, April 26, 1915 (London: His Majesty's Stationary Office, 1920).

Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ τῶν Συμμάχων καὶ Συνησπισμένων Δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας, ὑπογραφεῖσα ἐν Σέβραις τῇ 28 Ἰουλίου - 10 Αὐγούστου 1920, ἐν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, 1920

Tripartite Agreement between the British Empire, France and Italy Respecting Anatolia. (1921). *AJIL* 15(2), 153–159.

Φύλλα Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος

ΦΕΚ 217/Α/1 Ὀκτωβρίου 1919: *Περὶ ἐγκρίσεως δαπάνης πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων ἐν Σμύρῃ καὶ τοῖς πέριξ ἐκ τῶν γεγονότων τῆς 2 καὶ 3 Μαΐου 1919.*

ΦΕΚ 41/Α/19 Φεβρουαρίου 1920 *Περὶ κυρώσεως τοῦ ἀπὸ 1ης Ὀκτωβρίου νομοθετικοῦ διατάγματος: Περὶ ἐγκρίσεως δαπάνης πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων ἐν Σμύρῃ καὶ τοῖς πέριξ ἐκ τῶν γεγονότων τῆς 2 καὶ 3 Μαΐου 1919.*

ΦΕΚ 23/Α/28^η Ἰανουαρίου 1920: *Περὶ διορισμοῦ τοῦ κ. Ἀριστείδου Στεργιάδου, Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν Σμύρῃ, ὡς Ὑπουργοῦ ἄνευ χαρτοφυλακίου.*

ΦΕΚ 67/Α/18^η Μαρτίου 1920: *Περὶ ὀρκωμοσίας Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ.*

Νόμοι

Νόμος 1947/1920 ἄρθρον μόνον: *Περὶ διορισμοῦ Ὑπουργοῦ ἄνευ χαρτοφυλακίου.*

Νόμος 2140/1920 ἄρθρον μόνον: *Περὶ ὀρκωμοσίας Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ.*

Εφημερίδες

Ἀθῆναι 2^α Μαΐου 1919 Ἔτος ΙΖ', Αριθ.(194)-5953

Αθήνα 3^η Μαΐου 1919 Έτος ΙΖ΄, Αριθ.(194)-5954

Έμπρός 10^η Μαΐου 1919 Έτος 23^{ον}, Αριθ. 8107

ΓΕΣ/ΔΙΣ

Δρακόπουλος. Ιωάννης (Τ/χης ΠΖ) (έπιμ.). 1957. *Η Έκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν 1919-1922: Ο Έλληνικός Στρατός εις την Σμύρνην (Μάιος 1919 – Μάιος 1920)*.
Αθήνα: Έκδοσις ΔΙΣ.

Απομνημονευματα

Μαζαράκης – Αινιάν Α., Ακαδημαϊκός -Αντιστράτηγος, (1948), *Απομνημονεύματα*,
Αθήνα: Ίκαρος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενογλωσση

- Albrecht-Carrié, R., (1938), *Italy at the Paris Peace Conference*, New York: Morningside Heights, Columbia University
- Albrecht-Carrié, R., (1946), Italian Colonial Policy, 1914-1918. *J. Mod. Hist.* 18 (2), 123–47.
- Atay Ç., (2024), "The Beginning and End of the Occupation of İzmir (2-15 May 1919 and 9-13 September 1922)", εις: Neşe Özden, Birkan Soykan-Uğur, Cenk Deniz İmamoğlu (επιμ.), *Morean massacre and greek atrocities in Anatolia Symposium (15-16 November 2021)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Begum, Imrana., "The Muslims of India and the First World War 1914-1918." *IJHSS* 5 March (2019): 1–9.
- Bihl, Wolfdieter, "Zur Indien-Politik Des Osmanischen Reiches Im Ersten Weltkrieg." *WZKM* 82 (1992): 51–66.
- Budheswar, Pati, (1996), *India and the First World War*, New Delhi: Atlantic Publishers.
- Churchill W., (1929), *The world crisis: The Aftermath*, vol 5, London: Thornton Butterworth Limited.

- Dockrill, M. L., & Steiner Zara. 1980. "The Foreign Office at the Paris Peace Conference in 1919." *Int. Hist. Rev.* 2 (1): 55–86.
- Friedman, I., (2017), *British Miscalculations: The Rise of Muslim Nationalism 1918-1925*, London & New York: Routledge.
- Marston Fr. S., (1944), *The Peace Conference of 1919*. London, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Farrar, L. L., (1976) "Separate Peace - General Peace - Total War: The Crisis in German Policy during the Spring of 1917", *MGZ*, vol. 20, no. 2, 51-80.
- Fry M. G., (1977), *Lloyd George and Foreign Policy: The Education of a Statesman, 1890-1916*, vol. 1. Montreal & London: McGill-Queen's University Press.
- Gallagher, J., "Nationalisms and the Crisis of Empire, 1919-1922." *Mod. Asian Stud.* 15, 3 (1981): 355–68.
- Gehrke, Ul., (1960), *Persien in Der Deutschen Orient-Politik Während Des Ersten Weltkrieges*. W. Kohlhammer.
- Gerstle, G., "Race and Nation in the Thought and Politics of Woodrow Wilson" ετς: John Milton Cooper, Jr. (ed.), *Reconsidering Woodrow Wilson: Progressivism, Internationalism, War, and Peace*. Woodrow Wilson Center Press and Johns Hopkins University Press, 2008, 93–124.
- Goldstein, E., "Great Britain and Greater Greece 1917-1920." *Hist. J.* 32, no. 2 (1989): 339–56.
- Goldstein, E., (2014), *The First World War Peace Settlements, 1919-1925*. London: Routledge.
- Graf Ernst, Zu Reventlow, (1940), *Von Potsdam Nach Doorn*. Berlin: Klieber.
- Helmreich, P., C., (1974), *From Paris to Sèvres*. Columbus : Ohio State University Press.
- Hurewitz J. C., (1979²), *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record - British-French Supremacy, 1914-1945*, vol. 2, New Haven & London: Yale University Press.
- Jensen, P., K., "The Greco-Turkish War, 1920-1922." *IJMES* 10, no. 4 (1979): 553–65.
- Jung, Dietrich. "The 'Ottoman-German Jihad': Lessons for the Contemporary 'Area Studies' Controversy." *Br. J. Middle East. Stud.* 41, no. 3 (2014): 247–65.
- Kitsikis D., (1972), *Le Rôle Des Experts À La Conférence de La Paix de 1919: Gestation D'une Technocratie En Politique Internationale*. Ottawa, Canada: Éditions de l'Université d'Ottawa.
- Kitsikis D., (1994³), *L'empire Ottoman*, Paris: Presses Universitaires de France

- Kitsikis D., « Le degré de puissance de l'Empire ottoman, au cours de la Première Guerre mondiale », ετς: Allain J.-C. (dir.), *La moyenne puissance au XXe siècle*, Paris, Institut d'Histoire des conflits contemporains, 1988, 39-64.
- Kitsikis D., (1963), *Propagande et Pressions En Politique Internationale: La Grèce et Ses Revendications à La Conférence de La Paix 1919-1920*. [Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Paris. Series "Recherches," Number 9. Travaux de l'Institut d'Histoire des Relations Internationales, Number 3.] Paris: Presses Universitaires de France. 1963.
- Laniol V., "Faire la paix sans l'ennemi ? L'exemple de la Conférence de la Paix de 1919", *Bull. Inst. Pierre Renouvin*, 42, no. 2, (2015), 89-100.
- Lewis G., "The Ottoman proclamation of Jihād in 1914", ετς: *Arabic and Islamic Garland. Historical, educational and literary papers presented to Abdul-Latif Tibawi, by Colleagues, Friends and Students*. The Islamic Cultural Centre, London 1397/1977, 159-65.
- Llewellyn Smith M., (1998), *Ionian Vision: Greece in Asia Minor 1919-1922*. University of Michigan Press.
- Lloyd G. D., (1938), *The truth about the Peace Treaties*, vol. II, London: Victor Gollancz LTD.
- Lowe C. J. & Dockrill M. L., (1972), *The Mirage of Power*. vol. 2. London: Routledge and K. Paul.
- Lüdke, T., (2005), *Jihad Made in Germany: Ottoman and Germany Propaganda and Intelligence Operations in the First World War*. Münster, Lit Verlag.
- Macarthur-Seal, D.-J., "Intelligence and Lloyd George's secret diplomacy in the near East, 1920–1922". *Hist. J.*, 56, 3, 2013, 707–28
- Macmillan M., (2001), *Peacemakers : The Paris Conference of 1919 and Its Attempt to End War*. London: John Murray.
- Mantoux P., (1955), *Les Délibérations du Conseil des Quatre (24 mars-28 juin)*. *Notes de l'Officier Interprete, Paul Mantoux*. vol. I, Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- McCarthy, J., (2022), *The British and the Turks: A History of Animosity, 1893-1923*. Edinburgh University Press.
- Montgomery, A. E., (1972), "VIII. The Making of the Treaty of Sèvres of 10 August 1920", *Hist. J.*, 15(4), 775–87.

- Nicolson, H., (1934), *Curzon: the Last Phase 1919-1925, A Study in Post-War Diplomacy*, London: Constable & co LTD
- Polydorakis G. « Les sources sur les conférences de la paix (1919-1923) dans les Archives diplomatiques du ministère grec des Affaires étrangères ». εις: *Sorties de guerre (1918-1923)*, édité par Isabelle Richefort et Isabelle Nathan. Paris. La Courneuve: Direction des Archives, 2021. 237-44.
- Prott V., (2016), *The Politics of Self-Determination : Remaking Territories and National Identities in Europe, 1917-1923*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Prott, V., “Tying up the loose ends of national self-determination: British, French, and American experts in Peace planning, 1917–1919.” *Hist. J.*, 57, 3, (2014): 727–50.
- Röhl J. C. G., (2017), *Wilhelm II.: Der Weg in Den Abgrund 1900-1941*. C.H.Beck.
- Sharp, A. (2001), “Holding up the Flag of Britain ... with Sustained Vigour and Brilliance or ‘Sowing the seeds of European Disaster’? Lloyd George and Balfour at the Paris Peace Conference”, εις: *The Paris Peace Conference, 1919. Studies in Military and Strategic History*. London: Palgrave Macmillan. 35-50
- Shorrock W. I., (1972), “The French Presence in Syria and Lebanon Before the First World War, 1900-1914.” *Hist.* 34, no. 2, 293–303.
- Smith, L. V., (2016), “Drawing Borders in the Middle East after the Great War: Political Geography and ‘Subject Peoples.” *FWWS* 7, no. 1, 5–21.
- Snell J. L. (1954), “Wilson on Germany and the Fourteen Points.” *J. Mod. Hist.* 26, no. 4, 364–69.
- Temperley H.W.V., (επιμ.). 1920. *A History of the Peace Conference of Paris* vol. I London: Henry Frowde Oxford University Press Hodder & Stoughton Warwick Square, E.C.
- Thamm, B. G., (2021), “Der Djihaad (Heiliger Krieg) Als Bestandteil Kaiserlicher Orientpolitik Im Ersten Weltkrieg - Militärgeschichtliche Anmerkungen Zur Entstehung Des Dauerkriegsschauplatzes Nahost.” Das Jüdische Forum für Demokratie und gegen Antisemitismus (JFDA) chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcgkclefindmkaj/https://www.jfda.de/_files/ugd/d64e45_8f4fea34f5f448cca26b625dc27a9d25.pdf (Τελευταία πρόσβαση 14 Ιουλίου 2024).
- Throntveit Tr., “The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination.” *Dipl. Hist.* 35, no. 3 (2011): 445–81.

Woodrow W., 1918. *A History of the American People*. vol. 7 New York & London: Harper & Brothers Publishers.

Ελληνογλωσση

Αγτζίδης Β., (2015), *Μικρά Ασία: Ένας οδυνηρός μετασχηματισμός (1908-1923)*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Άλλαμανή Έ., - Παναγιωτοπούλου Κ., (1978), “Η ελληνική απόβαση στη Σμύρνη. Προετοιμασία και πραγματοποίηση”, *ΙΕΕ ΙΕ'*, 116-8

Άλλαμανή Έ., - Παναγιωτοπούλου Κ., (1978), “Η Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή και τὸ ἔργο της”, *ΙΕΕ ΙΕ'*, 125-6.

Βενιζέλος Έλ. Κ., (1979²) *Έλευθερίου Κ. Βενιζέλου: Ίδιόγραφον Ήμερολόγιον*, Χανιά: ΙΛΑΕΚ.

Γιαννουλόπουλος Γ., “Οι νικητές αποφασίζουν”, *ΙτΕ* (2009), 126-31.

Gallant Th. W., (2017), *Νεότερη Ελλάδα: Από τον Πόλεμο τής Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα: Πεδίο

Κιτσίκης Δ., (1978), *Συγκριτική Ίστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ο αιώνα*, Αθήνα: Έστια.

Κλάψης Αντ., (2019), *Πολιτική και Διπλωματία τής ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης: 1821-1923*, Αθήνα: Πεδίο

Μαρκεζίνης, Σπ. Β., (1966), *Πολιτική Ίστορία τής Νεωτέρας Ελλάδος*, τόμ. Γ'-Δ', Αθήναι: Πάπυρος.

Νικολάου-Πατραγάς, Κ., (2016), “Η πρόσκτησις τής Χαλιφείας υπό τῶν Ὀθωμανῶν” εις: *Προλεγόμενα Αροβοϊσλαμικοῦ Πολιτισμοῦ, ἐν Ἀθήναις*: Λειμών, 164-77

“Πλουμίδης Σπ. Γ., (2020) *Μεταξύ επανάστασης και μεταρρύθμισης: Έλευθέριος Κ. Βενιζέλος και βενιζελισμός 1909-1922*, Αθήνα: Πατάκης.

Πλουμίδης Σπ. Γ., (2020³) *Τα μυστήρια της Αιγηίδος. Το μικρασιατικό ζήτημα στην Ελληνική πολιτική (1891-1922)*, Αθήνα: Έστια.

Πλουμίδης Σπ. Γ., (2022) *Η «σιδηρά» δεκαετία: Οι εθνικοί πόλεμοι της Ελλάδας (1912-1922)*, Αθήνα: Εκδόσεις Μίνωας.

Richter, H. A., (2020), *Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος 1919-1922: Από το όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας» στη Μικρασιατική Καταστροφή*. Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστης

Ριζάς Σ., (2019), *Βενιζελισμός και Αντιβενιζελισμός*, Αθήνα: Ψυχογιός.

Σβολόπουλος Κων. Δ., (2009), *Η απόφαση για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία. Κριτική επαναψηλάφηση*, Αθήνα: Έθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν καὶ Μελετῶν “Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος” – Ἴκαρος ἐκδοτικὴ ἐταιρεία

Σβολόπουλος Κων. Δ., (2019³), *Ελληνική ἐξωτερικὴ πολιτικὴ: 1830-1981*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον τῆς "Ἑστίας".

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία ως κύριο υποκείμενο μελέτης έχει το αδημοσίευτο Αρχείο τής Υπάτης Αρμοστίας Σμύρνης που απόκειται στην Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου τού Υπουργείου Εξωτερικών. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων και τα όσα συνεζητήθησαν σε αυτό, τι διεκδικούσαν οι νικητές και ποιες οι μεταξύ των σχέσεις, ώστε να καταδειχθεί το πλαίσιο εντός τού οποίου ελήθη η απόφαση για την αποβίβαση ελληνικών στρατευμάτων στην Σμύρνη κατά τον Μάιον τού 1919. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται το ζήτημα περί την κυριαρχία τής Σμύρνης και τής Ζώνης Κατοχής αυτής υπό των Ελλήνων. Ένα μείζον πολιτικής και στρατιωτικής φύσεως ζήτημα, αφού μέχρι σχεδόν και την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών η κυριαρχία τής Σμύρνης παρέμενε ένα ασαφές ζήτημα. Στά δύο επόμενα κεφάλαια, τα οποία ως επί το πολύ γράφονται επι τη βάσει τού ανεκδότη αρχείου τής Υπάτης Αρμοστίας Σμύρνης, αναφέρονται στις στρατιωτικές επιχειρήσεις που συνέβησαν κατά τους δύο πρώτους μήνες τής Ελληνικής κατοχής, τις διεπαφές μεταξύ τού Έλληνοσ Υπάτου Αρμοστού, Αριστείδου Στεργιάδου και τού Άγγλου επιτετραμμένου ναυάρχου Fitz-Maurice. Επίσης οι σχέσεις μεταξύ τής Ελληνικής στρατιωτικής και πολιτικής διοικήσεως και των Ιταλών, όπως επίσης και οι σχέσεις με τους Τούρκους. Τέλος γίνεται εκτενής αναφορά στην Διασυμμαχική Ανακριτική Επιτροπή, η οποία συνεστάθη από τις Μεγάλες Δυνάμεις, κατόπιν καταγγελίας τού Σεϊχουλισλάμη, με σκοπό να ερευνήσει τα γεγονότα που συνέβησαν κατά τις δύο πρώτες ημέρες τής Ελληνικής κατοχής, αλλά και τις καταγγελλόμενες αυθαιρεσίες τού Ελληνικού Στρατού μετά την άφιξή του στην Μικράν Ασία.

SUMMARY

The main subject of this master's thesis is the unpublished Archive of the Greek High Commission of Greece at Smyrna, which belongs to the Historical and Diplomatic Archive Service of the Greek Ministry of Foreign Affairs. The first chapter refers to the Paris Peace Conference and what was discussed in it. What the winners claimed in that Conference and what the relationships were between them, in order to demonstrate the context within which the decision to disembark Greek troops in Smyrna in May 1919 was made. In the second chapter, the question of the sovereignty of Smyrna and its Zone of Occupation under the Greeks is mentioned. A major political and military issue since almost until the signing of the Treaty of Sèvres the sovereignty of Smyrna remained an unclear issue. In the next two chapters, which are largely written on the basis of the unpublished archive of the Greek High Commissioner of Smyrna, refer to the military operations that occurred during the first two months of the Greek occupation, the interfaces between the Greek High Commissioner, Aristidis Stergiadis and of British Admiral Fitz-Maurice. Also the relations between the Greek military and political bureaucracy and the Italians, as well as relations with the Turks. Finally, extensive reference is made to the Interallied Inquiry Mission at Smyrna, which was set up by the Great Powers, following a complaint by Şeyhülislam, in order to investigate the events that occurred during the first two days of the Greek occupation, as well as the alleged abuses of the Greek army after its arrival in Asia Minor.